

प्रेमलक्षित—अन्धभासां

બાદશાહનામું. ૪

ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା-ପୁରୁଷୋତ୍ତମ

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

दिल्लीश्वरो वा जगदीश्वरो वा

वि. सं. १९८४

ਭ. ਸ. ੧੯੨੮

દિંમન અઢી રૂપીયા

કર્તાને માટે ૨૭૨૨૬

પ્રકાશક : નહીનાલાલ દલપતરામ કવિ,
ભાદ્ર, અમદાવાદ

અલંકૃત આવૃત્તિ :	પ્રત ૫૦૦
પ્રથમાવૃત્તિ :	પ્રત ૧૭૫૦

મુદ્રક મુદ્રાસ્થાન
કેસર હા ડીક
ખાસાવના મુદ્રાસ્થાન મંદિર,
ચાર ગંગા, અમદાવાદ

બાદશાહો જમનાને આરે વસતા ;
 અશ્વનમાં ને દેહ્લીના દુર્ગામાં.
 આશા હતું બાદશાહીનું નન્દનવન,
 દેહ્લી હતી ભારતની સનાતન પાટનગરી.
 બાદશાહો દેહ્લીથી આશા જતા-આવના.

ને વચ્ચે છે મજની કુંજે,
 મથુરાના મકાલયો, ગોકુળનાં ગોપમન્દિર.
 જતાઆવતા જમનાના જલ પીના ,
 સાથે સાથે ભારતના શહેનશાહો
 ગોકુળમાં પ્રેમમદ્રિતનાં પાણી પીતા,
 મથુરાની મોહનગરીના મોહ પીતા,
 મજની કવિતા પીતા
 જમનાને આરે-વૃન્દાવનને ઘાટે
 દિલ્લિનરમ્યા એ દેહ્લીશ્વરે
 ગોપજનોના ગોપજાવ પીના.

શહેનશાહો એ પીતા,
 શહેનશાહણે એ એ પીતી
 વૃન્દાવનની જગથેલું કરતી કવિતા,
 આત્મનજૂના રાસલીલાના રસભાવ.
 પીતાં, ને ઘેલાં ચર્ચ ધ્રુમતાં.
 શહેનશાહીને ત્હારે સાર્થક માનતાં.

પાણી પીધે તૃપા છીધે :
 અમૃત પીધે કોઇની એ છીપી
 જાણી છે આત્માની આત્મનૃપા ?
 અવનીની અમ્મર વાણ ઉચ્ચરે છે કે
 અમૃતપાનના ધરવ જ નથી :—કોઇને.
 જીવનનાં એ અમૃત પીતાં પીતાં
 શહેનશાહીને ને શહેનશાહણે
 ધરવ થતો જ નહોતો.

જમનાના જગજૂના ઘાટે
 ઘણા રાસધારીઓ રાસલીલા રમે છે.
 એક શહેનશાહ ને એક શહેનશાહણ
 રાસલીલાનાં જાણે એવાં રાસધારી થયાં.
 શહેનશાહ કહે 'હું કૃષ્ણચન્દ્ર';
 શહેનશાહણ કહે 'હું વૃષભાલુકલારી'.
 જાને એ જાણે ધાર્યા ન હોય સ્વાંગ
 વૃન્દાવનનાં એ રાસવિહારીઓના :

સચયાં કારમીરની પુષ્પકુન્દેમાં,
 ને માણ્યાં પૃથ્વીની ઉપર સ્વર્ગ.
 એ રસોપાસક શહેનશાહ જહાંગીર,
 એ સૌન્દર્યાવતાર શહેનશાહણુ નૂરજહાન.

ને કેને નથી એ અલિલાપ
 પૃથ્વીઘાટે સ્વર્ગ માણવાના ?
 કેના અન્તરમાં ઉગ્યાં નથી
 માનવીઉરનાં સનાતન એ રસગીત ?
 સંસારનાં ગોપગોપીના એ ગોપલાવ ?

તું યે, ઓ વાંચનાર !
 તહારી નૂરજહાનનો જહાંગીર છે,
 કે તહારા જહાંગીરની નૂરજહાન છે.
 ગરીબ હો વા દૌલતવન્ત,
 તું યે છે બાદશાહનો બાદશાહ,
 ને શાહબાનૂઓમાં બાદશાહબેગમ.
 નિજનિજની રસકુન્દેમાં,
 યથાશક્તિમતિ, તહમે યે ધાર્યા છે
 કૃષ્ણગોપીના એ સનાતન સ્વાંગ ;
 અંગે અંમમાં સંભર્યા છે
 ગોપગોપીના કેડીલા એ ગોપલાવ.
 પીઓ છો રસજમનાનાં નીર,
 ને ખેસો છો જીવનના એ રાસ.

માનવીના હૈયાહૈયામા છે
 રસવિહારીઓનાં વ્રજ ને વૃન્દાવન ,
 માનવીના આત્મનુઆત્મનુમાં છે
 ગોપગોપીની એ ગોપકુળે :
 ને સહુ માણે છે ત્યાં
 જીવનની રસપૂર્ણિમાની રસલીલા.

સમર્પણ હો ! સમર્પણ હો !
 જગત્પ્રભુનાને રસઘાટે વિહરતા
 ભવવ્રજના ઓ યાત્રાળુ !
 તહે ને તહારી નૃજહાનને,
 જહોજલાલીજવલનત તમ રસજહાંગીરીને
 જહાંગીર-નૂરજહાનની રસબાદશાહીની
 આલમઓપતી આ ઇતિહાસકથા.

આદ્યશાહનામાનો ઉપોદ્યાત

૪

દિલ્હીશ્વરો વા જગદીશ્વરો વા : મસ્કૂન લાગાના આપણા
છેલ્લા મહાકવિ પડિન જગન્નાથે જેની પ્રશન્તિ એ અતિસૂચિત
ગાર્હ ઉચ્ચારી છે તે મુગવ આદ્યશાહી.

દેહલીના તખ્તનું આદ્યશાહનામુ એટલે મુગવ આદ્યશાહનામુ.
દેહલીની આદ્યશાહત મુગવ આદ્યશાહોએ જગત્પણીની કીધી. આદ્ય-
શાહીનો કીર્તિંકર એશિયાયરોપ કીધીને પશ્ચિમઆરે ગડગડ્યો.

અબ્દાડનાટકના પડા પડે-પડે ને ઉપડે એવા ભારતીય ઇતિ-
હાસના પડદા લગ્ય છે. માનવકુંવના પાચમા ભાગની જન્મોત્તરી એ
પડદાઓ ઉપર ચીતરેલી છે. કાગના મહાવેષ એ ભરપટ ઉપર
આસેબેલા છે એ ગેમના આકડા ઉકેલણુદાર. ઉકેલે તો ઉકેલ,
ને એ ઉકેલાવ

પૂર્ણચન્દ્રના અમરગંગો એ જ કનાચન્દ્રના અમરગંગો :
ભારતીય ઇતિહાસ મમે મુગવાઈનો ઇતિહાસ પચ્ચ લગ્નવણો છે.

ભાગતકુવ ભાગ્નમા પ્રવેશ્યાની મહાવાતો વન્દાગનો કો મન્ત્ર-
દૃષ્ટા વેદમન્ત્રો ઉકેલીને કવિતાની પીછીએ ચીતરી જગનને મમખંડે
ત્હારે ભારતરામાયણુથી અધિકડી ઐતિહાસિક કવિના જગતમાં ફગી
અવતરગે મપ્તમિન્ધુના, કાશ્મીગની કેમરકુળેના, ગગનચુગન્તી હિમા-
દ્રિમાવાના, અહરગી અહાવર્તના, ગગાજમનાના યુગયુગમૂના આદ્યેશ-
મન્ત્રો એ મહાદૃષ્ટા જગનને મલગારો જગત્પણીનામુ પોપચુ

ઉવડે છે ત્યારની એ મહાકથા ભાગતી. દતિદામના ધનમુહૂર્તની એ ધનવાર્તા દતિદામના એ પુરોગથી માડીને આજ વીમમી મતીના ન્હવાર સૂરીનો ભાગતી. ઇતિદાસ જગન્મોહિની કે. અદ્ભુત માનવધાનુ મહાભાગ છે ને આ મુગન ગાન્ધાહનામુ એ મહા કથાનુ ન્હાનકડુ એક પર્વ છે

પૃથ્વી ઉપર, જન્મખંડ સમા, ત્રણ વડા મહાસાગર છે હિન્દી મહાસાગર, પેસિફિક મહાસાગર, ને એટ્લેન્ટિક મહાસાગર ભારતીય દતિદામના પે, કાનખંડ સમા, ત્રણ મહાયુગ છે હિન્દુ યુગ, ઇસ્લામ યુગ અને આજનો ખ્રીસ્તી અથવા અગ્રેજ યુગ આ ગાન્ધાહનામુ એ ભાગતી. ઇસ્લામયુગના મધ્યાહનની દતિદામકા ગરી

દતિદામ કો છે કે દેશેશમા ને ખંડખંડમા મહાપ્રજ્ઞોના ને મહાસમૃતિઓના ભગીઓટ ન્હડે-ઉતરે છે ભાગતમા ભગતુપ આપ્યુ કુણુ આપ્યા ગાન્ધાગે આપ્યા વરા-મીઠ આપ્યા ને ગયા શ. આપ્યા, ગુજરા આ ના મકનતી ને પોરી આવી ગયા મુગય આપ્યા, ઇગનીકુગની આપ્યા, મુગેપીઓ આપ્યા ભાગતની આપ્યા, કંઈ કંઈ મહાપ્રજ્ઞો આરી અને મનાતન જિગિશિનાઓ ઉપર અખુમમાતી ઇતિદામની અમૃતાગરી લખી ગઈ કે. મહાદેવના પત્રમખા વોર્ વર્ મુ. ૧૫ ને ખરે, ને નવપત્ર પ્રગે પત્ર યદ્યુગ એના એ હો. એમ ભાગતના કુણુ પા. ૧ યુગેયુગે નુમા. ખર્વા, ને નવપ્રજ્ઞોએ નવપત્રવ પ્રજ્ઞાના પત્ર ભાગતીય સરકૃતિના યદ્યુગ તો આજે એ વે. જુના છે એ સદુ ભાગતવાસિની મહાપ્રજ્ઞોના મન્ત્રતેજોમા નુમકવચના કાગનેખતી રાજવોત ઇતિદામયુગમા અનોખી જ છે ભાગત ગાન્ધાહ વિજયશાળી સિન્દર હતો. સિન્દરને ભા. ૧ જીવાના રવેના ના. ગા. ૧૩ એ રવેના ના. ૧ પાડ્યા

અકબરશાહના પ્રગ્નસમન્વય, ધર્મસમન્વય, મઝ્ઝતિમમન્વયના મહા-
મન્ત્રો ત્યારે જે ઇતિહાસમા અદિતીય હતા, આજે જે ઇતિહાસના
આલમમાં અદિતીય છે ત્યારે યુગના એ યુગધર્મ હતા આજે
ત્રિકાળના એ ત્રિ-ગધર્મ છે. જહાંગીર—નૂજહાનની ને શાહ-
જહાન—મુમતાઝની દામ્મત્યકવિતા તો જગતકવિતાનું સોનેરી પાતું
છે. ઔરંગશાહની આવમગિગિના ઇતિહાસમાં હિમાદ્રિ પડે એવી
ઇસ્લામપતનની મહાવાર્તા અને એક રાજસંન્યાસીને ત્રિકટ વેળાએ
સિદ્ધાગને સ્થાપવાની વિધાનીની બૂબની કથા છે. બાગરે મુગનાઇનો
આખો વાળ્યો, હુમાયુનશાહે એ ખીજને દલમક્કારી બોલ્યું, પણ જડ
વજની પાગળી, અકબરશાહે એ આમો જતનથી ઉઠેર્યો—મ્હોરાબ્યો ;
જહાંગીર—શાહજહાને મુગવાઇની શાખો માણી ; ઔરંગશાહે
એ આમાના રગરૂપ ઊપડાવી નાખ્યા, ને શીખના, શિવાજીના,
દુર્ગાદામ-રાજમિદના હિન્દુપુરુષાનની નૌમતના દુદ્ધહિનાદગાજન્તી
સાથ આરતીની મહાવોપણામો મુગનાઈ સઘની આથમી ભારતીય
ઇતિહાસનું એક પર્વ પૂર થયું પૃથ્વીપાટે અલ્લયેખ આવેખીને
કાળનો એક અબેદ પડ્યો પડ્યો ૧૭૫૭થી ૧૭૬૧—હીંદુ-
ઉછાળ રાજ્યની પેડે દેહલીમાં હિન્દુપુરુષાન ‘થરો’ ‘થયુ’
થઇને ન થયું, ને ઇસ્લામ તો પડ્યો.

૧૧૬૩માં દેહલીની હિન્દુપાદશાહત પડી, છતાં હજી જે હિન્દુ
સંસ્કૃતિ સજીવન છે એમ ૧૭૦૭માં મુગલપાદશાહત આથમી,
ત્હો જે ઇસ્લામી સંસ્કૃતિ આજે સજીવન જ છે કાળઅલનો અલ્લમન્ત્ર
એ છે કે બાદશાહી સ્થપાયે સંસ્કૃતિ સ્થપાય ખરી, પણ બાદશાહત
પડ્યે ચેતનવન્તી સંસ્કૃતિ પડે નહિ

ઇસ્લામે હિન્દુત્વને કે હિન્દુત્વે ઇસ્લામને, એક અકબરશાહીના
સુવર્ણકુળ સિવાય ખસ્ખરી રહમજવાનો મદવલ્લ આદર્શ છે ?

કપીર, નાનક, દારા સિકાહ એ અપવાદ હતાં. એક હજાર વર્ષોથી એ મહાપ્રજાઓ ભારતીય કુળોમાં પાડોશી થઈ વસે છે, છતાં બંને પરસ્પરને ઓળખતી—પારખતી નથી. આ બાદશાહનામામાં ન્હાની-મોટી બૂલો રહી હશે :—બૂલશી ડાણુ પર છે ?—પણ આ નાટક-મોંઘાનો મખવર્તી દેવુ તો 'મત્ર નથી જ કે એક હિન્દુનો ઇસ્લામને મહમ્મદ-રહમન્મદવાનો આ એક સાચા દિલનો સદ્વત્ત છે. ઇસ્લામને ન ઓળખવા એ હિન્દુને કે હિન્દુત્વને ન ઓળખવું એ ઇસ્લામીને ક્યાં સુધી પાલવશે ? હિન્દુઓ ને ઇસ્લામીઓ ને ખ્રીસ્તીઓ પરસ્પરને ગુણુભાવે પિળનશે ત્યાર પછી સાચા પાડોશીઓ થશે.

૭
इति+ह+अस= 'આમ ખરેખર ! હવું' એવું નામ ઇતિહાસ. ડાહ્ય પણ ચિત્રપ્રતિમા દોરતાં દેશકાળની રંગભાષાઓ અને મહા-જનોની મુખમુદ્રાની ગચ્ચાઈ ખરાં જ હોવાં જોઈએ. બારમી સદીને વીમમી સદીના બાવા પંડરાવવા એ ઇતિહાસ નથી. દેશકાળની ભાષા-સામગ્રી ખોટી હોય કે ચિત્રપ્રતિમાની માનવમુદ્રા જ માચી ન હોય તો એ ઇતિહાસચિત્ર નથી, ઐતિહાસિક નાટકમાં, ઐતિહાસિક નવલકથામાં, ઐતિહાસિક મહાકાવ્યમાં યુગદર્શન ને પાત્રદર્શન સાચાં જ હોવાં જોઈએ. ઐતિહાસિક વાર્તાવસ્તુ કલાવિષય તરીકે સ્વીકારતાં જ કલાકાર એટલી કલાસ્વતંત્રતા ખૂંચે છે, યુગદર્શન માયાં ન ચીતરે એને ઇતિહાસને અડકવાનો અધિકાર નથી : પાત્ર-દર્શન માયાં ન ચીતરવાં હોય ત્હેનો કલાધીછીને હાથ ધરવાનો ધર્મ નથી. આ તો ઐતિહાસિક કલાચળનનાં સ્વયંમિદ સૂત્રો. પણ કલાધીસના કલાધર્મ ત્યાંથી શરૂ થાય છે, ત્યાં સમાપ્ત નથી. એ કલાકાર જે માત્ર ત્વચા કે જાણનો જ રંગરસિયો ન હોય, કાળમન્ત્રોનો દબ્બા હોય, ઋષિ હોય, ઈશ્વરી આદેશનો ઉકેલણુદાર હોય, ઇતિ-હાસવાદી પ્રભુ'નાં એને દર્શન થયાં હોય : તો કલાવિષયક સ્વીકારવા યુગના યુગઆદેશમાંથી ને. એ યુગમોહવતા મહાજનોના જીવનસંદેશ-

માંથી સનાતન મૂલો સારવીને જગતને એ સંભળાવે, અને કલાકાર મટી કલાધીરા થાય : માત્ર ઇતિહાસનેશ મટીને કાળબહના સનાતન મન્ત્રોચ્ચારનો એ ઉદ્ગાતા બને. રઘુવંશમાં કાલિદાસે એ કીધું છે. વાલ્મીકિ ને વેદવ્યાસે રામાયણમાં ને મહાભારતમાં એ કાળબહના સનાતન નૌબનડંકા વગાડ્યા છે. પુરાણોથી, મહાકાવ્યોથી, સંદિતાથી નિરાળા વ્યાજ પર્યન્ત રસમીમાંસદા એ યુગચિત્ર સમી મહાકલા-કૃતિઓને ઇતિહાસ બાબે છે.

ઇસ્લામ અન્ધકારયુગ ન હતો : જગતના સહુ મહાધર્મોની પેઠે ઇસ્લામ પણ ખુલાખ નર છે. ઇસ્લામ માત્ર સમગ્રેર ન હતો : ઇસ્લામ સંસ્કૃતિ છે. અને ભારતીય ઇસ્લામની મોહરી-પ્રકૃત્તી વસન્ત તે મુગલાઈ. જગીસખાન, દલાઈખાન, તંમરસંગ : એ બીમકમાં વડવાઓએ ઝાંખા પાડ્યો ન હોત તો બાગરશાહ જગત-જેતાઓમાં ગણાત. ફરધાનાનો એ દેશનાડો મીરજા દાખૂસનો શાહ ને ભારતનો બાદશાહ થયો, રૂમશામની બાદશાહીના પ્રતાપી વિજેતા એમેરિક ને એડીસાનો વંશવંશે પણ મધ્યએશિયામાંથી ઉતરેલો હતો; અકબરશાહ તો જગતની બાદશાહનામાવસિમાં અદ્વિતીય છે-કર્નલ મેક્સિન કહે છે કે માર્કસ ઓરેલિયસ ને અકબરશાહ કુતી-આની શાહાનશાહમાસાનાં શિખરો હતા. જગતઇતિહાસના ક્સોટીકાર ચોક્સીઓ ઉચ્ચારે છે કે માર્કસ ઓરેલિયસ રૂપું હતો, અકબરશાહ સોનું હતો. જર્મન ઇતિહાસવેતા અને ડચ કલાકારે અકબરશાહનાં ચુલકીર્તન ગાયાં છે, અને હમણાં તાજેતરમાં મીસરના એક પાસાએ તો મૂસા નબીથી માંડીને જગતના અનેકદેશી મહાપુરુષો—કવિઓ, કલાકારો, મન્ત્રીશ્વરો, સેનાધિપતિઓ, વિદ્યાન-શોધકો, જગતજેતાઓ, રાજરાજેન્દ્રો, ફિલસૂફો, ધર્મપ્રવર્તકો—સહુમાં અકબરશાહને વિશ્વના કીર્તિમંડલચૂડામણિ બાખ્યા છે. જહાંગીર—નૂર-જહાનની ને શાહજહાન—મુમતાઝની જીવનકવિતાની જોડ કાશ્મીરની

ને તાજમહેલની જોડ જગનમાં જડજે ત્હારે સાંપડશે. વચસ્વી,
 ઓગસ્વી, પ્રતાપી છ બાદશાહોની મુગંઘાઈ સમી બીજી અખંડ
 પરમપરા જગતનું બાદશાહનામું બતાવજે ત્હારે જોઈયું. રોમ કે ફ્રાન્સ,
 ઇસ્તાનબૂલ કે અમરકન્દ, ગર્બીન કે મોલ્કોનાં પાવતખત હજી તો એ
 ઇતિહાસચૂનાં છે. એ જંગમહાદુરોની વીરવજ્રવાયા એમની રાજ-
 પુરન્ધરતા મમી કીર્તિજન્મન્ત હતી. બાબરશાહે પંદર વર્ષની વયમાં
 તો બે વાર સમરકન્દ જીત્યું ને ખોડ્યું હતું. અદાર વર્ષે હુમાયુનશાહ
 પાપ્લુપત એફ્યો અને હિન્દજનની સેનાની એક પાંખનો મેનાધિપતિ
 હતો. જ્યોત્સમે વર્ષે અકબરશાહે રાજધ્યાનના મુગદ્દર પિતોડગઢ
 લીધો. દશેક વર્ષની વયે મધીમશાહ પ્રતાપરાણાની સ્થામે હળદી-
 ઘાટમાં ઉતર્યા હતા. પચ્ચીમ યુગં યનાંમાં તો શાહજહાને દિન્દવા
 મુરજને ને દક્ષિણના જૂદ રીજ મલિક અંબરને નમાવ્યા હતા.
 વીશેક વર્ષના ઔરંગઝાહે ચાલને જગે બદખ્શાનમાં રાખે. મંદેલી
 મુગમ્મેનાને નીમાઝ પઢવાનું ફરમાન કીધું હતું. મુમત્સ બાદશાહો
 કવિતા રચના ને કવિઓના સિરજન હતા. ચિત્રકલા ને ગાનકલા
 એમના રાજદરબારોને ગોબાવતી એરી કોકને શણગારતી હશે.
 એમના આપવના રોખની તો દેવધી આગ્રા ફતેપુર સીક્રીમાં આજે
 થે માક્ષીઓ ઉભી છે : મુમબાઈનાં ખડેરો આજ ભારતના શબ્દગર
 છે. દિલ્લસુદીના રમિયા, ઇતિહામના જીદાસુ, સંસારસુધારણાના એ
 બાદશાહો કોહીલા હતા. સોના-ટંકગાળો, મલમલ, કિનખાન ; ચિત્રો
 મહેલનો દુર્ગો મસ્જિદો મકબરાઓ ; મિરાઈઓ, દેશમાર્ગો, પન્થ-
 ચન્દરયા મમી વનરાઈઓ ; યમુનાવિદાર, કાશ્મીરવિદાર ; ગુલ
 ગુલાનાગી, ગુલનું અવર ; નાનારિધ કવાઓના કલાગુણગાર ;
 કાવનાકાનૂન રાજમહેસુબમન્થ રાજદાગબાર, અખાડા, શિકારનાહ,
 અગડ, સાડમારી ; ન્યાય વ્યા ઉદારતા દૂરઅન્દેશી, ફકોરો કલન્દરો
 એલ્લિયાઓ પર્યેપકો ; સુન્દરીની સૌન્દર્યજ્યોત, રાજવીની રાજજ્યોત,
 મમત્ર સસ્કૃતિની વિધવિધ અંકારજ્યોત ; આગ્યા, જ્યા, માવયું,

ને આપ્યા ; અમર કીર્તિલેખ લખ્યા ને અમરનેમરુત મત્સ્ય પાં
 ભાગતની ધરનીને હૈયે મુગન બાદશાહે મનાના મેમ્મણી રૂણતા ;
 મને મુગન બાદશાહે ભાગતવાગી હતા એક સિંધુ કીર્તિલેખ
 શાહોની પરંખમેદિખ્યના તો ત્હાગના જગનને રરમાવે એ
 હતી. દનિહામ ઉચ્ચરે છે કે આગ્રાનગરી ત્હાગના ગંડનનગથી ઉત્તર
 મમ્મદ ને સોહામણી હતી ત્હારે અમેગિદાની મોનાડોને બનકાતા
 મેડીડ ને બિચ્ચોન દેહીની જાહોનાથી ઝખવાના. અકમરશાહનો
 નવગલ દગ્ગા એ અશુવદ્ધય ને દેઝી, એ તાનમેન સુદાસણ ને
 ગગ, એ ગગ બીરમય ને ગગ ટોડગમધ, એ વીગત્વમર્તિઓ રાગ
 માન ને ખાનખાનાન લોડ ખર્ને લોડ બેખ લોડ હાવડ, સર વોલ્ટર
 કેયે ને મર દિનિય મીડની, મેસપિયર ને સ્પેન્મર, ને લોડ હમેશથી
 એકમગાથે ભરેનો મહાગણી હવિગમેથનો યે ગજદગ્ગા અતગય
 ત્ને પશુ હિન્દુ યોગી મેખ મગારક કાધર એકવેવિયા મટેરછ ગણા
 ને હોરનિય સૂગીમ્મનો એ ત્હાનો ગજદગ્ગા ધર્મમમ્મવયની પરમ
 દેવતોતિવિહોલો જ બામરો દિલ્લીશ્વરો વા જગદીશ્વરો વા-
 ની અતિશયોકિમના મત્ત્યવનો ભાગ પગવના ગજરીય એતે-
 હામિ મુગમા તો યે જાગ્યો નથી

ત્હેમા યે મુગવાદનો મન્દગમર્તિ સુન્દરીમંદ દોઈ પણ
 મહાગમની સદ્દતિ પાગખી હોય તો ત્હેમા સુન્દરીરત્નોને પાર-
 ખજો સુન્દરીઓ મમ્મનિની અવતાન્ધારણી છે મામરશાહની નાનીથી
 માડીને મામગની સુખદુખમગાથિપી કુવચીઓ ને બટેનો, બામગની
 શાહગદી ગુવમદન બેગમ, હુમાયુનની મહાગણી હમીદા બેગમ,
 અકમરશાહની શાહબેગમ સુતાન મલીમા બેગમ, નૂજહાન, નૂજ-
 હાનની હપદાનસરમાણી માના, નૂજહાનની લગીછ મુમતાઝ-
 મહાલ, મુમતાઝમહાલની શાહગદીઓ જહાનનારા ને રોશન-
 આગ, ચૌરશાહની શાહગદી એશુનિમા એમના આત્મ-

રત્નોના સંસ્કાર ને તેજસ્વિતા એમનાં દેહસૌન્દર્ય ને અંગઅશ્વમેધો
અધિકાં હતાં. કવિતાની બેનો એ સુંદરીઓ ચોપાટના પાસાની પે
ફેંકતી; ચેતરંગના ઘવની પેડે દૂરઅદેશી ને હાપણથી તે જીવન
રમણીઓ ખેલતી. મુગલ શહેનશાહે પણ મુગલ સુંદરીનો કાર્તિકેષ
માનવકુલની મહાપ્રજાઓમાંની કોઈ એ સૌન્દર્યમૂર્તિ કાઝ નથી
મંડાયો એવો, અંધર્ધન્યોત શો. આલેખેલો છે. તાજમહેલ
સુમેલવેરો દાખત્યએમનો કાર્તિકેષ્ય પૃથ્વીપાટે તો નથી.

મુગલાઈના કુંજકલેશ ને સંસારઅજાંખા લોકવિખ્યાન છે.
એમના સંસારસોદાગ દવે દેવે જીલવા છે ? પુત્રને માટે પ્રાણદાતા
આખરશાહ; ખૂશરુસલીમના કંકાસથી આપઘાત કરતી પુત્રવત્સલ-
પતિવત્સલ માન્યાઈ; વરજહાન ને મુમતાજ સમી સતીધર્મીલી રાજ-
પત્નીઓ; બાછને માગી લેનો ભાઈ, વીરની સંતમમસહાવિધી
મહેનો; બન્દીખાનામાં પિનુશુપા કરતી શાહઝાદી; કુલભાવના
વિદેશીય સનાતન મત્યો ને માનવસંસારના પાયારૂપ મહાભાવનાઓ
ધનાર મંસારશાહીને મુગલમહેલોમાંથી તરવરતા જડશે. મુગલો
અસમશોરિયા કે રાજદંધારી માત્ર ન હતા. એથી એ વડેરા, સંસાર-
હવના સંસારધુરન્ધરો હતા. કુંઘભાવમર્વિદ્યા સંમારશાહીનો
ગલાઈનો ઇનિદાસઅખ્યામ જુધા નહિ ગય.

ને અકબરશાહના ઇબાદતખાનાનો સન્દેશમન્ત્ર માત્ર મુગલધર્મ
હતો, ત્રિકાગધર્મ-સનાતન રાજધર્મ છે. બાખરશાહની વિશાલ
દર્શિએ દુમાયુન શાહઝાદાને જગત્સાન્તિનો રાજમન્ત્ર Religious
formation-પરધર્મસંદિષ્ણુન ઉપદેશ્યો હતો. દુમાયુનશાહના
ઝાદાને પરધર્મસંદિષ્ણુન અધૂરો લાગ્યો; એને તે સર્વસમન્વ-
ત મનોરથ યયા: કોમોનો સમન્વય, ધર્મોનો સમન્વય, સાદિત્યોનો
ન્યય, સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય. અકબરશાહના ઇબાદતખાનાના
રાપડેરા તો જગનના મન્ત્રીશ્રવેએ માગ્યાં -

ઝોઝો મુર્મપુગન્ધરોઝો હજી ઝીવનાના છે. મુગનાઇ પુગધર્મ માં
નથી ઉચ્ચરી ગઇ, સનાતન ગજમન્ત્રો, ત્રિકાળના કાળસૂત્રો મુગવાઇ
ઉચ્ચારી ગઇ છે. મુગવ બાન્ધાહનામુ એ ત્રિકાળસૂત્રોનો મહા
દતિદાસ છે.

મુગસાઇનો ત્રિકાળસન્દેશ અકમરગાહે ઈમાદતખાનામા ઉચ્ચાર્યો
છે કે જગતકલ્યાણ સંસ્કૃતિઓના મહાસંશ્રામોમાં નથી,
અસ્કૃતિઓના મહાસમન્વયમાં છે.

તે મુગનાઇના વશપગના રોગ દતા બેઃ એક તો શરામ-
ખાત્રી બાગર બાદશાહને અડધુ આયુષ્ય ઉતર્યો એ રોગે ઝડપ્યા
હતા, તે શીરાત્રી શરામના સીસાઓ ફેડીને કહાનનાનો જગ છૂટ્યા
હતા એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ વાર્તા છે અકબરશાહના રાહઝાદાઓ એ
હવાહલ પીને મૃત્યુશરણુ થયા. નૂરજહાને ઉગારી લીધા ન હોત તો
જહાંગીરશાહ પણ બાઇઓને પગલે પળત અને મુગનાઇનો વશ-
પગ પરાનો બીજો રોગ તે જોષ્ટાઇના વારસાકાનૂનની ગેરહાજરી એથી
સર્વસમર્થની રાજમિહાસને સ્થાપના થતી એ ખરૂં, પણ પ્રત્યેક
બાન્ધાહની મન્દવાકશ્યા પ્રપચ્ચેય તે બળવાખીજની વિપક્યારી
બની રહેતી અકમર જહાંગીર શાહજહાનના ગાદીનારસો બળવા
ખૂજાનીને, લાડુઓને સહારીને, જયનંતા રૂધિરખડ્ગે ગજમિહાસને
ઝડપ્યા હતા

ઇન્દ્રામને કાસ્મીગના કેમરકનૂરીના આમન્ત્રણ આવતા દિમા
લપના મહાપ્રસ્થાનના નોતગ દરનામે માબખ્યા નથી

મુગવાઇના મહાગુણો ને મહાદોષોનાં મૂળતત્ત્વો મુગલો મધ્યએ-
શિયામાથી લઇને ઉતર્યા હતા મધ્યએશિયા એટલે માનવકુલનું પારણુ
માનવકુલનું પારણુએ જ મુગવાઇનું પારણુ હતું બાગર બાદશાહ પિતૃ

પક્ષે તુર્ક હતા, માનવપક્ષે મુગલ હતા. અને દુનિયાના એ દેશની ત્હારની મંરકારિતા ઇતિહાસ ધડનારી ને નરકસરી સજ્જનારી હતી. યુરોપને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો (Sciences)નો રક્ષરસિયો કરનાર કહેવા સમી ઇસ્લામની પાઠશાળાઓ ને વિદ્યાપીઠો માત્ર કુરાનશાળાઓ નહોતી. સમરકન્દ શુબારા હેરાત ઇસ્પહાન શીરાઝ રૂમશામના રાજમહેલોમાંની ત્હારની સંસ્કૃતિ ઇતિહાસ જૂગોળ ખગોળ જ્ઞાન વિજ્ઞાન ફિલસૂફી ઉપરાન્ત સાચુદી ને દારીઝ ને શાહનામાના રમમિંચનથી પેાપાયેલી હતી. હિન્દને હિમાલય છે એવો બાલહિમાલય ચીને મધ્યએશિયાના પીરત્વ સ્થામે માંધ્યો હતો. બાબરના દાદા ઉઘઘએગ મીરઝાએ સમરકન્દમાં ખગોળમંડળ શોધવાને વેધશાળા સ્થાપી હતી. બાગ શાહઝાદો બાબર એના અમીરપિતા રાજ શાહનામુ વાંચના તે સાંભળતો માંભળતો ઉઠતો. હેરાત તો ત્હારે ઇસ્લામી સંસ્કૃતિનું શિખર ગણાતું, ને હેરાતની બોલી તો ફિરિંગીઓ બોલે છે એમ બોલાતું. તુર્કી બાપાના બાબરશાહ નામચીન સાહિત્યકાર ને કવિ હતા. મધ્ય એશિયાની એ સંસ્કૃતિનો સંસ્કારપારસો લેઈને બાબર બાદશાહ બારતવર્ષે ઉતર્યા. એ જમનામાં ભાગતીય સંસ્કૃતિનો ગંગાગંગમ થયો ત્હારે અકબરશાહ સમું સહઅદલ રાજપદ પ્રજુહી ઉઠ્યું. હિન્દુધર્મસામનો અમજબ સમન્વય એ અકબરશાહ.

અને મુગલાઈનો ઇતિહાસ આલેખતાં હિન્દુ તરીકે પણ હું તો ગૌરવશાળી છું. મધ્યયુગના હિન્દુત્વના મહાનામ મહાપુરુષો પણ ધણાખરા મુગલાઈમાં ચર્ચિયા. સુદામજી ને તુલસીદાસજી-મીરાંબાઈ ને તુકારામજી સમા જૂંતરાજો; ગંગ કેશવદાસ જરનાથ જૂખલુ સમા કવિવરો; રાજા ખીરખાન ને રાજા ટોડરમલ સમા મન્ત્રીશ્વરો; રાજા માન રાજા જયસિંહ રાજા જયસવન્તસિંહ સમા કાબૂલવિજેતા સેનાધિપતિઓ; દુર્ગાદાસ ફત્તો ને જયમલ જેવા માનવદુર્ગો; રાફો સંગ, ગણો પ્રતાપ, રાણો રાજસિંહ, જયપતિ સિવાજી મહાગજ

સમા હિન્દુપતની પુનઃસ્થાપનાના મહાસ્થભો, શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામી ને શાખગુરુઓ સમા નગર્ગિંદમર્જનહાગ નવયુગસૃષ્ટા પ્રેરણાપુરુષો, એ સહુ મુગલયુગમાં થઈ ગયા. યજ હમેશાં વિજેતાને જ વરે છે એમ નથી, પગજયની મમસૈર ફરતુ કીર્તિમંડળ તો કેટલીક વેળા સૂર્યમંડળ સમુ મહાતેજસ્વી ઝળહળે છે. હારેલા સિયોનિકાસને ને હારેલા કાર્યેજને વિજેતા ઝર્કમિસ ને વિજેતા રોમન કરતાં ઇતિહાસ અધિકા કીર્તિઅર્ધ સમર્પે છે. કાળની યુગવહીના આદેશ ઉકેલેણુદાર હિન્દુપુત્રે મુગલયુગને સભારતાં શરમાવાનું કાગળુ નથી.

મુગલાઈ એટલે ભારતીય ઇસ્લામના મુગલનું આભામડળ. મુગલાઈ ન હોત તો ભારતીય ઇસ્લામ કીર્તિકગસસૂતો હોત. ઇસ્લામના આગમનથી ભારત પાછો જગતઝગહળતો થયો, ને ઇસ્લામ ઉદાર હત્યનો થયો. જગીમ હવાફૂ ને તૈમર અકમર જહાગીર ને શાહજહાનને સત્કારસ્વરૂપે ઇતિહાસમોદાગિરા થઈ ઝગકયા અકમર-શાહ જહાગીર-નૂજહાન ને શાહજહાન-મુમતાઝની ઇતિહાસપશરિની પૃથ્વીમોદામણી જહોજ્યાલીમા કાળપ્લહના ઉપાસક અજ્ઞાસકા વિધિનું મહાવિધાન નિરખે છે કે રિશ્વમસ્તૂનિઓના સમન્વયથી કેવી રીકાગઅજ્ઞાગતી કાળલ્યોત ઝગદળી ઉઠે છે. માનવકુલના સદ્ભાજ્યે ને હને જગતનો મઝ્ઝૂતમમન્વય થયે તો ભાની ઇતિહાસ પણ મુગલાઈના એ મહાસન્નની નવસાક્ષી પૂરો

અને આ નાટકમાયા શુ ઇતિહાસ છે ? ના, કવિના છે ? ના આ તો ઇતિહાસની કવિતા છે, કાળપષ્ટી ફેરમ છે. આમાં એક પ્રમંગ નથી જે ઐતિહાસિક કે ઇતિહાસજવાબો નથી. આમાં એક પ્રમંગ નથી કે જે કવિનાવર્ણો નથી. સ વ ને કવિતાના સમન્વય જગતભરમાં વિરલ છેઃ એની વિરલતા ચીતગવાનું આ કલાવિધાન છે. મનોરથ તો એ મહાયુગના મહાપુરુષોના આત્મદર્શન ને એ મહાયુગનું ઝગદર્શન, અને એ ઉત્તર દર્શનદ્વારા દનિહાસઅધિયાના

વિશ્વકલ્યાણની મહાપ્રજ્ઞાનુ આનન્દર્થન કરાવના છે પણ
કવિકૃતિસક કાલિદાસની પેઠે હું ય તે ચિંતિત વદને ઉચ્ચારી મહુ
છું કે ' કલ્પા એ ચુલુકામ વચપ્રભાવ, ને કલ્પા મુજ અત્પ મતિ !
તગપાથી ગાગર ઓગગવાના આ સાદગ છે '.

અને એક સાહિત્યકથુ ન્દારે અદી ઉચ્ચરણુ એ મિનધર્મ છે,
ને એ સૌન્દર્યના પૂજારીને અહીં સલાગે એ સાહિત્યધર્મ છે
જ્ઞાનો એ ઓવિરો હોતો મવિઓનો લખા હોતો, હિન્દુ ઇસ્લામી
મુસ્લિમ રીતો સ્થાપ દેને તે હાજ મદમ અનાગિયા સિવજી
એલે ન્દને મુનપગસ્તી ચિખરાડી અને એ આમ જન્યુ ઇ સ
૧૦૦૫ની દીવાળીની રજાઓમા ' રાજ્યુવગજને સમાજ ' નામનું
મ્હાલ કા ન લેઈને હુ મુનપ ગયો હોતો હાજીએ એ વાચ્યુ ત્દેને તે
ગમ્યુ અગમા ને આખમા ઉત્પાદ અગકષો હિન્દને
કહિ રાજ્યુવગ / ઉતરે તે જ તિથિએ જાપામા એ માર જપાન
એવી ગોરણુ એલે કીવી ને એ માન્યમાની ન્દારી અખરલખિ
પણુ એલે નિગખી લીધી પછી મ્હો એલે *Golden Mogul*
Emperors નામનો ગ્રન્થ વાચવા આપ્યો વિગાજ વિના ઇંગ્રે /
ઇનિદાસ રોએ ઇસ્લામનો ઇતિહાસમગ્રદ સારો બધો છે પણ
ત્દેમા ય તે હો કન એવે તો મુનપગસ્તી. મુનપમોહિની ન્દને
હોદને લગાડી મધએ પણ મુનપગસ્તી લીખવી હોત ત્દેલે હોત્ત
વાચવો મુનપમોહિનીની પ્રેમજ્ઞાનની બામગ્યાહ ને અકમગ્યાહની,
જહાગીર ને શાહજહાનની ફતોગ એની રંગીની ચાર નવલકથાઓ
Errant Knight અને *Prince of Dreamers* *Mis-*
tress of Men અને *Builder* છે પણ એમા પ્રિયતીની મૂળ
નવલકથાના જોટલી ગલીજ છવનકવિના ૨ ઇનિદાસપર્યણ નથી
Rulers of India ગ્રન્થમામા પણ મુનપ બામગ્યાહોના
છવનકવિના ૧૪૪૦૧૫૧૫૧ પીઝીથી આવેખાવેના ૭ લેનદન,

કર્નલ મેલીસન, લોર્ડ કર્ઝન મુગલપરથી મોઘાપાંડિતો; S પંથુ... થોડા થોડા. લોર્ડ એલ્ફિન્સ્ટન બુદ્ધિનું સૂક્ષ્મ સમતોષ રાખવાને મધે છે, તો એ મોહપૂરમાં તણાય છે. અસ્કિને મુગલમોહિનીને જામ પૂરો પીધો હતો; હકીકત અભ્યાસ મનન કવિતા દિલસુરી સુરસે સિંધુમાં હતો; ત્યારે એને આયુષ્યે ચારી આપી નહિ. મુગલમોહિનીનો પૂરો તો ઉછળે છે હોહડનમાં. મુગલમોહિનીને તીરે હું ઉભો હતો; ત્યાંથી એ જોશમાં મૂકે હડસેલ્યો હાજી મહમ્મદે. પછી ઇતિહાસો વાંચ્યા, તો એ મુગલમોહિનીમાં કવિતાના દેવલાંડાર અટળક ભરેલા દીકા. હાજીએ મૂકે મુગલપરસ્ત કીધો. કલાનો એ શકીદ મરતાં મરતાં એ ગુર્જર કલાલાંડારને આ બાદશાહનાયું સમર્પાવતો ગયો. એના 'વીસમી સદી' માસિકમાં જહાંગીર-નૂરજહાનનો એક પ્રવેશ ઇપાગો પણ હતો. એટલું જોઈને એ ગયો. પણ મહારી તો શ્રદ્ધા છે કે ત્યાંથી એ એનો કલાગસિયો આત્મા આગનાં આ પ્રકુલમાં કલાકૃત્તમાં ને પોતાની પ્રેરણાપ્રભાની સફળતા નિરખી નિરખીને આનન્દનો જ હશે.

અને છેલ્લે છેલ્લે વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્રના ને પ્રાચીનઇતિહાસશોધન શાસ્ત્રના શાસ્ત્રીઓને એક ઇતિહાસપ્રશ્ન પછી થઈ હું. સાચો શબ્દ કયો? દિલ્લી, દિલ્હી, કે દેહલી? દિલ્લી કે દિલ્હી કદી 'દીલી'— શબ્દમાથે રોગેલી જડ 'દીલી' પડી, માટે દિલ્હી: એમ ઉચ્ચારનાર્થ-એને એમનાં મનનવિચારણને અર્થે મહારે એ એક એવું દેશના-મત્તન છે. ઇતિહાસ ભાષે છે કે દેહલી ઇસ્લામદાણું નામાભિધાન નથી, હિન્દુયુગનો નામસિકેડો છે. હવે, આજથી ત્રિંશતુ ભાગમાં દેહલી એટલે ધરનો ઉચ્ચારો. ઉત્તરમેધમાં સ્પષ્ટિપ્રશ્નપ્રશ્નો ચન્દ્ર પ્રયોગ છે કે દેહલી દક્ષિણે: એ દેહલી ઉપરથી પ્રાદ્યત દેહલી.

દ. ત. 'આતાલાઈની રહેલીએ દરબાર ભગને; ' એના ખુમાલુની રહેલીએ ડાયરો જામતો; ' વિ. એ જ દેવનાયત્રી શબ્દ દેહલી

ઉપરથી દેહલી નગર એટલે ‘ ભારતવર્ષનો ઉખરો ’— ‘ ભારતેન્દ્રોની
 રહેલી ’ એમ તો નહિ હોય ? આજે જે દિન્દી ભાષા બોલતી સકલ
 જનના ‘ દિન્દી ’ નથી ઉચ્ચરતી, દેહલી ’ ઉચ્ચરે છે. પ્રાચીનકાળથી
 દિન્દના રાજરાજેશ્વરો એ ઉખરે-એ રહેલોએ વિરાજતા આવ્યા
 છે. રામ ને એવેન્સચી પુરાણી, પૃથ્વીની પાટનગરીઓમાં પ્રાચીનમાં
 પ્રાચીન દેહલી એટલે ભારતની સનાતન પાટનગરી.

અને એ દેહલીના સનાતન રાજગિંદાગને વિરાજેલા કેટલાક
 ભારતેન્દ્રોની ઇતિહાસકવિતા એ આ બાદશાહનામું.

વૈદ્યાખી શુક્લ પંચમી,

વિ. ગં. ૧૯૮૪

નહુનાસાલ હલપતરામ કવિ

પ્રસ્તાવના

જહાંગીર-નૂરજહાન એટલે દામ્પત્યની માણ. રંક કે રાપ, દુનિયાનાં કોઈ દેખતીએ એટલેટલાં છવન માણ્યાનું ઇતિહાસ ઉચ્ચરતો નથી. શહેનશાહી બાદશાહીનાં સોળ વર્ષમાં એમણે સોળ અવતાર બાળે માગી લીધા.

દુધન-હકુન્તલા, પૃથ્વીરાજ-સંયુક્તા, ને જહાંગીર-નૂરજહાન; દેહલીનાં રાજસિંહામનને એ ત્રણ બાદશાહી પ્રેમએલડીઓ સોહાવી ગઈ છે. કાયલા-મજનૂન, શિરીન-ફરહાદ, સાધારણની પ્રેમકવિનાઓની એમની ઇતિહાસકવિતા મગી સહિયર છે. જમનાછતે આરે શ્રી રાધાપ્રણનાં પ્રેમયુગલે એ સૌને ઝંખ્યાં ન હોત ને શ્રીમદ્ ભાગવત-માંની રામકીલાની સરપ્રજ્ઞિમાની કવિતચન્દની પ્રકાશી ન હોત, તો આજે જગતનાં ગૌન્દર્ષપૂજકો ને પ્રેમસંપ્રદાયીઓ કાસિદામનાં, ચન્દ ગિરદાઈનાં, દેશવદાસજીનાં નાયકનાયિકાને વધારે ગાનાં-પૂજતાં હોત. પણ જન્દાવનના મોઝમુઝે હસ્તિનાપુરના રાજમુગટને ઝંખ્યો તે ઝંખ્યો જ.

નિશાગમાં લલ્લનો પ્રત્યેક વિચાર્યાં લાગ્યો છે કે જહાંગીર બાદશાહ બલિયારી ને દારૂડિયો હતો. મુગલાઈના મ્હોટા દંતિદાઓ મ્હેં તો વાંચ્યા; પણ જહાંગીર બલિયારી હતો એવો આરોપ-એક

અનારકલીના કિસ્સા સિવાય-કપ્ડો એ વાંચ્યો નથી. જહાંગીર દારૂડિયો હતો, રોગના વીસ પ્યાલા પીતો; તે નૂરજહાન સાથેનાં લગ્ન પૂર્વે. સાહબેગમ નૂરજહાને જહાંગીરને પાંચ પ્યાલે ઉતાર્યો હતો. જહાંગીર શાહ દુરાચારી ન હતા, વિદ્યાસી હતા; ને એમના વિદ્યાસ હતા એમની સ્વપત્ની સંગાથેના. જગતના મહુ વિદ્યાસીઓના રમવિદ્યાસ સ્વપત્ની સંગાથેના. થાય તો જગતમાંથી અડધાજાણે અનાચાર અતોપ થાય. સ્વપત્ની સંગાથેના સૌના ભોગવિદ્યાસ સ્વપત્ની વાધળે.

ને પ્રત્યેક નિશાળિયો નથી ભણતો તે છે જહાંગીરની ન્યાય-પરાયણતા. જહાંગીરશાહની ન્યાયધંડાની સોનાસાંકળને લોડ એમ શિન્દને વર્ણવી છે; ઈંગ્લાંડ ઈંપની સરકારના ડાયરેક્ટરોને અમદાવાદમાંથી લખેલા રિપોર્ટમાં સરટેમસ રોએ જહાંગીરશાહના ન્યાય-શાસનની પ્રશ્નપત્રિ આલેખેલી છે.

ત્યારે સહજ પ્રશ્ન થાય કે અકબરશાહની શહેનશાહનના વાર-સને વિદ્યાસ કેમ પરવડ્યો? નૂરજહાન સમી સ્વામીભક્ત રાજકાજ-કુશળ બાદશાહબેગમ, મીરજા અપ્પાઝ ને આસફખાન સમા દાને-શમન્દ મન્ત્રીશ્વરો, શાહજહાન ને મહાગતખાન સમા ઝમાનાના દિલેરજંગ સિપેહસાહારો સુશાગ્યે જીને સાંપડે ॥ બાદશાહને વિદ્યાસ પરવડે. જહાંગીરશાહે દેશો ગાઝા નથી છુટ્યા; પણ ઇસ્લામ નહોતો છૂતી શક્યો તે મેવાડને મહારાણો ને દિમાદિમાલામાંનો કાંગરાનો કિશ્તો જહાંગીરશાહને ઘરણે આવ્યાં હતાં.

જહાંગીરે સુન્દરી શોધી; સુન્દરીએ સૌન્દર્ય શોધ્યાં; કાશ્મીરની કેસરકુંભેમાં ઈંપની જાહ બેઠાં; અને એમ દેહજી આગાના રાજસિંહા-સનને કવિતાના અલૌકિક આપ મ્હડયા.

જહાંગીરશાહનો છવનપત્રો તપ્તે આવ્યાની તિથિથી જ થયો. શાહજાદો ને બાદશાહ નિરનિરાળા નીવડ્યા. શહેનશાહે શાહજાદા-

પણના ધણાખરા સોજનીઓને વિદાય દીધી ; અકબરશાહના કિતરા-ધિકારીને શોભે એવો જીવનપત્ન આપ્યો. જહાંગીરશાહનું એક પ્રથમ કાર્ય એટલે ન્યાયઘંટાની સ્થાપના.

પછી જગન પૂછે જ ને કે ન્યાયપરાયણ એ બાદશાહે શેરઅફ-ધનને મરાગ્યો કેમ ? બાદશાહે શેરઅફધનને મરાગ્યો એને ઇતિહાસ-કારો ઇતિહાસમમ લાખે છે. ઇતિહાસની હકીકતો જરા વિચારિયે. શેરઅફધનની પત્ની કરાઇ તે પૂર્વે મેહેરુનિમા સહીમ શાહઝાદાની પ્રથુપપ્રતિમા હતી. હકાપણના દરિયાવ અકબરશાહની રાજનીતિની એ મહેઝા હતી કે સહીમશાહે કેા વડા રાજપૂતકુળની રાજકુમારીને પરણ્યું. પ્રેમપ્રસંગમાં દુનપત્રી હકાપણ ધણી વેળા બ્રહ્માવે ચઢે છે એવું અંહી યે બન્યું. અકબરશાહે વિહોડાવેલી પ્રથુપપ્રતિમાને જહાંગીરશાહે પાછી વાંછી, પણ સ્તંભજૂતિની આશાથી. એ સંસારે તલાકનો સંસારવિધિ હતો. પણ પછે શેરઅફધન વિરક્તો વીરત્વરંગીલો ગાન્ધારદેશનો શેર હતો, એટલે સ્તંભજૂતિ સફળ ન નીવડી. ઝપાઝપી થઇ; અને એ અણચિન્તત્રી ઝપાઝપીમાં શેરે અંગાળના સૂત્રા કુતુબને ખંજરથી વીંધ્યો, ને કુતુબના કાસ્તીરી નોકર અંબાખાને શેરને સમશેરથી વધેર્યો. અંબાખાન પણ એ વાતો કહેવાને ન રહ્યો. મેહેરને પછી રાજઅધિકારીઓએ દેહલી પાકવી. પાંચ વર્ષ સુધી મેહેરે બાદશાહનાં લખકહેણને કાન ન ઢાળ્યા. ઇ. સ. ૧૬૦૬ માં ૨૬ વર્ષની વયે દેહલી આવેલી મેહેર ૧૬૧૧ માં ૩૪ ની વયે નૂરજહાન ચર્ધ. બાદશાહનું વય ત્યારે ૪૨ વર્ષનું હતું. ૧૬ વર્ષનું જગતઅનુ-પમ રાજસૌભાગ્ય નૂરજહાને ભોગવ્યું. પછી ૧૬૨૭ થી ૧૬૪૪ સુધી સાહોરમાં જહાંગીરશાહના શાહદાના મકબરાની સુખવરણ તરીકે એ બાદશાહભેગમે પ્રેમસંન્યાસિનીનું જીવન ગાળ્યું.

જહાંગીર-નૂરજહાનનો લખયોગ યૌવનની કિતાવળી બ્રહ્મ ન હતી; મૌરોનો પુખ્ત વિચારણાનો પ્રેમપ્રસંગ હતો.

નૂજહાનને માથે ફેટવાઃ આજ નકે છે કે તે મહારાષ્ટ્રાસિદ્ધી હતી, સત્તાનોભિલ્લી હતી, ક્યામાજ મહાખેત્રાડી હતી પણ કંઈ કંઈ કનામાજ ખેત્રાડી સીઓએ પ્રણયપ્રાર્થતા બાદલાડો પાય-પાય વર્ષ દટગાન્યા છે ? કંઈ કંઈ મત્તારોભિગ્નીઓએ આયુષ્યના ઉત્તરતા યોજને નાદયાડમેગમ ચવાની આનામની કરીને છે ? કંઈ કંઈ મહત્વાસિદ્ધીઓએ ગાજમાગની પ્રથમ પચવરી ને ડેરી મોગવરી-વતત્ર ઝતા-ગાજપચ ખેલ્યા પિનાની પિતાની છે ? નૂજહાનના જીવનપ્રસંગો એ આરોપોને મદનતર લુકા લાખે છે

બાશાહે નૂજહાનને તખ્તે બેસાડી ગાહખેમમ સ્થાપી મોના મહોઃ ઉપર નામ જાખ્યુ બાદશાહી ફરમાનોમા મહી રસારી ત્રીસ હજારની બક્ષી નિશાનકેદા નિવાળ્યો નૂજહાને શુ ઓણુ વાળ્યુ છે ? શગવના પીમના પાય ખાવા કગાન્યા નરગોરેના સુધામના અતરને અતરે જહાગીરી ફર્યુ ગજજમાગને, ગજમહેતને, સક્તનતને સગમમાદામણા ખીરા નિર્ધ મજાઓખાથી બાદશાહને વાર્પા, બાદશાહને કાજે જહેવમનો જન ખેની બાદશાહ સગાયે રસામિ પ્રાપે ફેદો મની ગાશાહને મિન્દુખમા મહાગવની ફરમાની ગણુરમન ખેની છોડાન્યા કાસ્મીગની સૌન્દરકુલેની જીવનમાણુ જમાડી, જગનના પ્રેમમન્દિરે ગા શાહને અમગ ખીરો નૂજહાન જીવન ભરની જહાગીરશાહની શુભુઓસિગણુ હતી એ ખડ જહાગીરગાહ તો ઇતિદામબના નૂજહાનના શુભુઓસિગણુ છે નૂજહાન એમ્હે દુખમુખની તડખીઠ રીમા જહાગીરની જીવનવિધાગી

જહાગીર તડખુ આમે ર હજુ ન્હા સૂતી ગજમદુગમા ને મદાગ દમા મપ હતો, અરો ર ની હતી, સુપા ને કલ્યાણુ હતા, જર હતો બાદશાહને ભરજ મન્દરાડ આ સો, ઘદીવાગસનો પ્રથ ઉચો તે ધડીથી કુતમા કુસપના અગાસ વરગ્યા, મ નનમા બડની હાગી સગમી, ગજમદેનમા યમગજના પાના થતા મુગના

દત્તો એ વશપર પગતો રોગ હતો. નૂરજહાનને એમની એ- પુત્રી હતી તેણે વાડનામ બાંકીની બેગમ શેરઅલધનની પ્રાણીયાયરૂપ એ પુત્રીને શાહજાહને વનવચના નૂરજહાનને કોડ ચલા બાદશાહમેગમના એ કોડ અતિરહ્યા કે અગ્વાભાવિક હતા ? પણ એથી બાહ્ય વધારે બગડી કુળમા કુમપની ઝામે બગી જે શાહજાહનાએ છુદ બોલા શાહજહાને બડ કીડુ ગુપ્તગડે ગઝન્યા બાદશાહ, ને પછી બાદશાહમેગમ, પોતાના મેનાધિપતિના કેદી મન્યા, સારી શહેનશાહત ધડીક ડોલી ગઈ શાહજહાન જેવી આખરી અવસ્થા શહજહાનને હાથે શાહજહાનના ગજપિતાની ન ચઈ એ નૂરજહાનના રણુરીરત્વ ને વિજયવન્તી ગજમનને ત્રતાપે

જહાંગીરના મૃત્યુ પછી નૂરજહાન મોગ વર્ષ છૂટી નૂરજહાનનું પગમ પ્રેમજનન એ હતુ એ જનન છવી શરૂ નહિ તે પ્રેમી નથી કામુક છે એ- વેગાની મર્વેશની સામ્રાજીએ પ્રીતમની પ્રેમસન્યામિણી થઈ ગઈ જનસ કે-યુ નજહાહા એને જહાંગીરનાડની પ્રેમભેગણુ

જહાંગીરશાહના મમરમા ગુજગતમાં જોતોતો અને પળમમા ગુરૂ અર્જુનનો-એમ ધર્મદ્વલવણીના જે પ્રમગો મન્યા હતા શીખ સંવના ગુરૂ અર્જુન મહાપુરૂષ હતા એમણે તરણીતરણુ તીર્થ રથાધુ, અમૃતમરોર જન્ધા યુ, ગુરુમુખાર્જિયા મન્ત્રો સમ્રહી મન્ધસાહે । શીખમત્રાને મમખો જે ઉભર ધર્મદ્વલવણીના મૂળ મરણુ જગા ત્રીણવન્થો પાગખવા જેવા છે અકમગશાહની છેલ્લી ધડીઓમા ગાદીચારમારો મારે કઈ કઈ પ્રપચમેવ બેવાતા, ને મવત્રા રચાવા પણ ઉચિત્ત અકમગશાહની ઉત્તરતા છેક છેલ્લી ધડીએ વિજયશાનિની નીવડી સલીગ શાહજહાના સહુ બગવા ને ગુનાહ મૃત્યુબેગે દગના બા શાહે માફ પ્રીધા, ને સવીમશાહને બોલાવી અમીરો મમદા શહેનશાહતની મમશેર જન્ધાની આશાભગ ખુશરશાહે બગવો કીધો ગુજગતના જોતોતો અગ્રેમર માનસિહ

રીવડો કરીને હતો. તોણે અને ગુરૂ અર્જુને ખૂણકાદનો પક્ષ લીધો વળતી જહાંગીરશાહે વખત આપ્યો એ બંને ય ધર્મગુરૂઓને દ્વંધ્યા એ ખરૂં. પણ એ પગવણીઓનો હેતુ ધર્મપગવણી ન હતી, ગામપગવણી હતી જહાંગીરશાહ તો અગ્રજશાહનો વાગસ હતો. અકબરગાહની ઉત્કટ ધર્મનિષ્ઠાના નહિ, પણ અકબરગાહની ધર્મ-ઉદારતા જહાંગીરશાહમાં ઉતરેલી હતી.

ઇતિદાસની આડી આડી ધૂઓ ને ગાંઠા ઉઠ્યે તો જહાંગીર-નગજહાનનો કોપડો મરવ યાય. જૂના ઇતિદામધારોમાથી લોડ ઐદિન્દન અને નવા મુગલાઈ ઇતિદામધારોમાથી પ્રયામગારદા-પીડના પ્રો. વેણીપ્રસાદ જેમણે વાચ્યા નથી તોમને જહાંગીર-નગજહાનના ઇતિદામપ્રસંગો અર્થવાનો અધિકાર નથી. ઇતિદામસંપાદનના વિચારકે ઐદિન્દનની પૂરવણી પ્રો. વેણીપ્રસાદ કનેથી શોધવાની છે, ને પ્રો વેણીપ્રસાદના ઉત્સાદને ઐદિન્દનની શુદ્ધિવાથી તારી સયમમાં ગમવાનો છે. મુગલાઈતિદાસ એટલે કવિતાનો ભરોભરો મદામાગર એમાં ઉમેરણુ તથા છે. આગીનાગમજ સપ્રદાય ભાષે છે કે 'શાન સાથે મદિમા સ્થમનય, ત્હારે જ સાચી ભક્તિ જન્મે.' ઇતિદાસના સત્યો તારના અને એનો સાચો મદિમામુગમ્ય પમગવણે એ ઐતિદાસિક કવિતાના અમલોના પાયા ઉપર ધનમગ રોપવા એ ઐતિદાસિક કલા ચે નથી કે કવિતા ચે નથી.

જગત જન્મ્યુ ત્હારથી સૌન્દર્યને શોધે છે. પૃથ્વી પ્રગટી ત્હારથી પ્રેમપન્થીઓની અદ્ભુત દેવનીઓ ગમાય છે, ગ્વાય છે, ને ગવાય છે. મલુની ચે પ્રેમકથાઓ કઈક કઈક અનોખા રસમરી દોાય છે. તોમા ચે જહાંગીર-નગજહાનની ખાદશાદી પ્રેમકથાની દેવના કારમીગની સૌન્દર્યસદ્મી સમા અદ્ભુત છે. સૌન્દર્યોપાસનાના સપ્રદાયના એ અન્ન મપ્રદાયીઓ હતાં. દેશી-ને રાજતખ્તે કે દુનિયાને પ્રિદાસને બીજા એવાં સૌન્દર્યસપ્રદાયી પ્રેમપન્થી કે દામ્પનનાં એપાસકે કોઈક જ નિગળ્યાં દશે

સદતનતની સોનામંદોરે, શહેનશાહી ફરમાનોમાં, બાદશાહી
 ઝરખે સમોડલે શોભેલાં સોહાગિયાના નામાશ્વરે આ નાટકને યે
 બાખ્યદેશે સમોડલે અંકિત કીધા છે. વિધિ સમર્થ છે તે પ્રેમબેલ-
 હીઓને મેગવે, વિખૂટાં પાડે, ને વળી મેળવેઃ પ્રેમીઓને પ્રેમના
 પરમ પાક શીખવવાને. પણ એવાં પ્રેમબેલડિયાંને વિચ્છેદવાની મહાન
 અકબરશાહની બૂઝની પુનરુક્તિ કરવા મુંઝ સરિખડાની
 હિંમત નથી ચાલી, ને એ રાજદંપનીનું દામ્પત્યનામાલિધાન આ
 નાટકને દીધું છે. દામ્પત્યદેશમાં જહાંગીર-નૂરજહાનની અમર રસ-
 બેલડી છે.

મે ૧૯૨૮

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

અનુક્રમણિકા

	અર્પણ ...	...	પાનું	૭
	આદ્યાદનામાનો ઉપોદ્ધાન	...		૧૧
	પ્રસ્તાવના ...	...		૨૫
અ'ક	પહેલો :			
	પ્રવેશક:		પાનું	૩
	પ્રવેશ ૧ લો: અમેલીમહેવતી ચતુરા	...		૬
	પ્રવેશ ૨ જો: લોદરગદમાં મીઠાવાની	...		૨૫
	પ્રવેશ ૩ જો: જામનામાં કિસ્મિયાહે	...		૩૫
	પ્રવેશ ૪ થો: સિકન્દરાની પિતૃયાત્રા	...		૪૧
	પ્રવેશ ૫ મો: નિશાનગામી...	...		૫૦
	પ્રવેશ ૬ દો: જહાંગીર આદ્યાદનો દગ્ધાર...			૫૬
અ'ક	બીજો :			
	પ્રવેશ ૧ લો: ગુજરાતદર્શન	...		૮૩
	પ્રવેશ ૨ જો: આદ્યાદી કુટુંબમેળો	...		૯૬
	પ્રવેશ ૩ જો: જામનાજોનો અવધૂત	...		૧૦૮
	પ્રવેશ ૪ થો: દગ્ધોની કુંજમાં	...		૧૧૭
	પ્રવેશ ૫ મો: લાખંદર મન્દવાડ ને ડગમગતી નૌકા			૧૩૦
	પ્રવેશ ૬ દો: આદ્યાદી જુએ	...		૧૪૨
અ'ક	ત્રીજો :			
	પ્રવેશ ૧ લો: જોલમને કિનારે કેદમાં	...		૧૬૧
	પ્રવેશ ૨ જો: ચરપારકરના મહારણમાં	...		૧૭૫
	પ્રવેશ ૩ જો: સિન્ધુપટમાં મહાસૈન્યની વ્યવસ્થા			૧૮૪
	પ્રવેશ ૪ થો ચરમે શાહી...	...		૧૫૬
	પ્રવેશ ૫ મો: દાસ્મીરમાં જીવનમહોત્સવ	...		૨૦૭
	પ્રવેશ ૬ દો: પ્રેમદર્શન ...	...		૨૨૧

બહાંગીર-નૂરબહાન

અંક પહેલો

(યેજમાંથી ગીતકહકા ગાતે છે.)

ચાલોને સહિયર ! જમનાને કાંઠે
જીવનનાં જલ ભરવા રે.

(જમનાજલની સહેજગાહે સંચરેલ બાદશાહ જહાંનીર, રાજનોકા-
માંથી રતનસ્થંભ સરિખડા, સદપરિજન પધારે છે : આમાના રાજદુર્ગના
બહાદુર બાદશાહી સજપાટને પન્નપિયે ઉતરી પાટની રાજદેવડીએ ચડે છે.)

ચામીરહા { મુગલાઈની બહોજલાલીના એ રાજમુગલ !

ઉમરા : { નિરખો આ બાદશાહી ન્યાયઘંટા.

બન્ધાઈ રહી ; સંભળાવશે દુઃખીનાં દુઃખો.

સદતનત શોભશે શહેનશાહી ઇનસાફથી.

મહારાજ્ય ઇનસાફથી સાફ રહે છે.

(પાટદેવડીએ જઈ સોનાસાંકળ ખેંચે છે. શિવમંદિરે એક દોરી
ખેંચે સો ધંગમાળ ગાતે લેવી ન્યાયઘંટાની ઘંટડીએ હલ્લુચળી લે
છે. શુંભરવમર્ચુ વાતાવરણ ન્યાયઘંટાથી ધક્કા ટોલી રહે છે.)

મીરઝા { બાદશાહના હૈયામાંના એ ટકોરા.

અરયાઝ : { એ જીલે જગતને ઉચ્ચારે છે કે

બાદશાહત બાદશાહી ન્યાયસૂની ન હોય.

ગૂંથેલાં સૂર્યકિરણો સમી આ સોનાસાંકળ

શહેનશાહના મૂર્ચ્છા અંગાથે
પ્રજાજનને લેશે.

જહાંગીર: ન્યાયઘંટાની ઘંટડીઓની હુલ્લાઓ
તો છે મહીતલના મહાજનની હુલ્લાઓ.
સો-સો હલે પ્રજા પોઠારે ત્હોં યે
શહેનશાહો ન્યાય નહીં દે પ્રજાજનને ?
પ્રજાજન પાદશાહનાં પુત્રો છે ?
દે પારકાનાં સન્તાન ?
અમીરકલ ઉમરા ! શહેનશાહના ઓ સ્થંભ !
મુગલ સલ્તનતના બેહશતી મુલકશનને
ઇનસાફનાં જલથી તાઝગી બક્ષતે મુદા.
અકબરશાહને આંખાવાડિયે તો
ઇનસાફનાં અમરક્ષણ જ ઉતારે.

(વિધવિધ બાવીશર મોનાઝેરી કિનખાજથી રાણુનશાયેશું મેહેરુનિ-
સાલું દાસીમંડળ જમનાનાં જલ ભરવા જલ પાણીપોગમથી રાજપાદે
હવનનાં જલકું ગીત ગાવું આને છે.)

દાસીમંડળ: આલોને મદિયર ! જમનાને કાંઠે
હવનનાં જલ ભરવા રે;
હવન ભરવા ને આત્મા તરપવા,
હરની લહરે લહરવા રે:
આલોને મદિયર ! જમનાને કાંઠે.

(પરિજનને અંગુલિનિર્દેશથી બાદશાહ રજા આપે છે. ચમેલી જુગલ
નીચેથી આવતા દાસીમંડળને જહાંગીરશાહ ચક્રિત વદને નિદાણ રહે છે.)

શ્રી કૃષ્ણે ભરિયાં, ને રાધિકાએ ભરિયાં,
ગોપિકાએ દિલ લયાં ગરવાં રે;
જગનાં ગસિક! સહુ આવળે એ આરે,
રસના વિહારે ત્હાં વિહરવા રે:
આલોને સહિયર! જમનાને કાંકડે.

જહાંગીર : જમનાને કાંકડે આ સૌન્દર્યની સેના
કોને જીતવાને સંચરે છે ?

એક દાસી : જમનાને કાંકડે, રાજરાજેન્દ્ર !
શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રના રસયુગથી તો
સૌન્દર્યની મેનાઓ ન ધૂમે છે.
શાહાનશાહથી શું અજાણ્યું છે ?
સૌન્દર્યનાં દેવીની અમે સેના :
જગતને જીતવા નીકળી છીએ.

જહાંગીર : સૌન્દર્યમન્દિરની રૂપમૂર્તિઓ !
જગતને જહાંગીરે જીત્યું નથી શું ?

બીજી દાસી : બાદશાહની બેઅદબી માફ છે?
જહાનના જહાંગીરને એ સૌન્દર્યદેવી જીતશે.
અમે તો અનુકરણો એ નથી એમનાં.

ત્રીજી દાસી : શું સમર્પીએ શાહાનશાહને ?
શાહશોભતી આગાહ નથી કાંકડ.
જગમેહલાનો ઉપરણો સ્વીકારણો આ ?

જહાંગીર : અદેશાનમન્દીથી, સૌન્દર્યની પૂજણીઓ !
સૌન્દર્યનું દીપ્ત કોઈથી એ નકામું છે ?
—જેણે આ તે જીતીપરણો ?

કે લગ્નવન્તીના સોનાસજિયાળો બહરસાણુ ?
 તાંડી-ન હાંડી નિરખાય મંદીથી
 રસવન્તીની રસરંગીલી દેહબ્યોત !
 મંદી માંડી છે પુટ્ટીઓની તારકમાળ
 એ રસચુષ્ટિની મૃજનારી કોણ ?

બીજી દાસી : સૌન્દર્યનાં દેવી, અમારાં મહારાણી,
 વિધાત્રીનો અવતાર મેહેરનિસા બેગમ.

(રાજનૃસિંહ ના બાદશાહ જહાંગીર જલમાર્ગમાંથી ખસતા
 નથી, એટલે)

પહેલી દાસી : રાજેન્દ્ર ! આ કૂલકસળી.

જહાંગીર : (જાણીને)

હા, એ બાકી છે રાજમુગટમા.

પણ આ તે કૂલકસળી ?

કે મથૂરનો ગણિમુગટ ?

(ધણે નિરખી રહે છે, પછી સિરખેનમા મૂકે છે.)

એક દાસી : (જાનાવડે)

આક્રમના શાહિ તો મન્તકે મહારાણી

સૌન્દર્યની દેવીની કસળીને !

જહાંગીર : એણે ઉતાર્યા, એા ઝમરગીલીઓ !

આત્માનમાથી પૃથ્વીઓળે આ દેવર જોને ?

પહેલી દાસી : એ તો મેહેરનિમાએ,

અમેલીમહેળની તલુગએ .

સુન્દરીઓના સૌન્દર્યના સૂર્યે!
કાંચનછત્રિયાઓ પે-એ-લો મુરે
એ મુવર્ણુભુરૂજમાં છે સૌન્દર્યને..

જહાંગીર : સૂર્ય તો એક જ છે જગતભરમાં.

બીજી દાસી : સુન્દરી પે જગતભરમાં એક જ છે ;
બીજી તો છે સૌન્દર્યછાયાઓ.

—શહેનશાહી રૂબસદ છે અમને ?
જમનાજલ ભરવાનાં ઘાફી છે હજી.

જહાંગીર : કૃષ્ણચંદ્રે ભર્યાં, ગોપીજને ભર્યાં ;
ભરજો જીવનની હલ ભરીને એ નીર.
ભવ, સૌન્દર્યની શિખાઓ !
દઝાડતી મા કો પતંગની પાંખોને.
સદુનાં પે જીવન સફળ થજો.

(જલગીત ગાતી ગાતી મેહેરુનિસાની સૌન્દર્યની સેના હસતી-વમ
સચરે છે, જમનાને રાજપાદે રાજમહેલને ધગધારે એકલા ઉભેલા જહાંગી
ખાદશાહ એ સૌન્દર્યસંધને જતો નિહાળી રહે છે)

ચાલોને, મહિયર ! જમનાને કાંડે
જીવનનાં જલ ભરવા રે.

જહાંગીર : કટારની પેઠે કાપે છે કાળજને
ચીતટહુકાના આ આમન્ત્રણ
મેહેરુનિસા !—સુન્દરીઓનો સૂર્ય !
દિલમાં ડંખે છે નિરન્તર એ નામ
ઝમેટીમહેલની ચતુરાનું.

પાંચ-પાંચ વર્ષોથી અશુભ
 એ સૌન્દર્યના સૂર્યનું.
 દિલ વીધ્યાંને વધેર્યા,
 ને ન દીધાં નજીવન પાછાં
 જમનાતીરની એ જગતચોલનાએ.
 મહેલની ને મનની મુદારી એ મહારાણી ;
 જીવનની એ જાદુગારણ.
 શાહમાનાનાં યે નથી ગણડાયાં ઠંદેણ
 પાંચ-પાંચ વર્ષથી ન માનતી માનિની એ.
 જાડે, ને પામું એ સૌન્દર્યપુષ્પ.
 બાદશાહી મુગટમાં કલગી અધૂરી છે.
 જીવનમાં એટલી છે ઝાંખપ ;
 અજવાળશે વાદળમાંથી ઉનારેલી એ વીજળી.

મૂર્તિપૂજન જુઃ મૌ જગને મહલઃ
 હા; સિવા સૌન્દર્યની મૂર્તિપૂજન.

(જમનાને રાજમદિ રહે છે.)

(અદરયાપી સૌન્દર્યની સેનાનો જીવનના જલ ભરવા જવાનો મીન-
 દહકો બગલ ભરનો સંભગાય છે.)

જગનાં રમિક ! સદુ આવળે એ આરે,
 રસના વિહારે ત્યાં વિહરવા રે;
 ચાલોને, સદિયર ! જમનાને હાંકે.

પ્રવેશ પહેલો

ચમેલીમહેલની ચતુરા

—૦૦૦—

(ચમેલી મહેલના એ ત્રણ ચોભારાણુગારની વચ્ચે પ્રકાશની પૂતળી જેની, ઇવનનો યાક ઉતારવા દેજેલી સોન્દર્યની હરિણી સરિખળ, મેહેન્નિસા શ્વેત મલમલના વાદળઆજ અગ્નરમા, પ્રકૃત્યેલી ચમેલીની વેલી જેની, અર્ધદેવેલી-અર્ધજેલી જાદોતકિયે પડી છે આગિયાના છાડ જેવી દારીઓ ઝમકારા ભારતી ધૂમી રહી છે અજાગા સાહેલીઓ ગીત ગાતી હોય)

સાહેલીઓ ઉરના જાગણા ઉવાડો મોહાગિયા !
ભાન્યના જાગણા ઉવડો, મોહાગિયા !

ડાંગની કુજ મમી જાડીઓ રે
ઝૂંટી જમનાને વાટ,
ઝૂંટી જમનાને ઘાટ

પ્રેમના પખી ડાળે માણુતા
જગે દોળે કિયકિયાટ,
જગે દોળે કિયકિયાટ

સુણુજો ઓ રનેહના મોહાગિયા !
જાગો, ઓ રનેહના મોહાગિયા !

આનના આનગા ઉગાડે, મોટાગિયાં !
ભાગના આગા ઉગાડે, મોટાગિયાં !

(ત્હા—રતની રમડાને તરોવરઆ અણુનિવર્યા રતમાગ રરિ
ખા જહાંગીર ભાદલાદ પચારે છે)

ભાગના આગા ઉગાડે, મોટાગિયાં !

(જહાંગીરસાદ મહેલમા ને જરખામા વારાફરતી ઉડતી આખાએ
નિહાએ ॥ જરખાના દેરા દેખે છે તે ત્વલ્લી રી પડેલી મેદુ નિસાને
નિહાણને ધનીક દર્ગનમુ વ યાય છે)

જરખામાથી જો રાદેલીનો પિતરહુમર નાજે છે)

જમનાને કાઠડ કગાયેન મોગ્યો
મોગ્યો ૨ ! ત્હારા મગમતા ૧૧

જહાંગીર . જમખાખડીઓનો જાણે પુત્ર !

જાન ધમનાના મનો થ ધની
આશીદિ દોળેવી વીજગીની પૂતળી !
મોગ્યની ગાદમા જાણે જુવાળના હાથ
ન્યર્ગમાની માન્દયવંવ વગ્વીમા ઉતરી
આન્નાદપાડે તે જખા આવેખીને
તાલિ ૧ ખ ૧ જમમહેલમા વિનાજી
અખુના હ ? નાનવગાળ ?
૨ ન્હાયવી નૃગાન્માવા ?
જગતમા જા સાન્દર્યકૂલ ૧ વીતી વીંગી જા
નિધાનીએ પમેવી મહેલમા જાજ્યા
ગ્રા થ જો તે ગાંધી

પૃથ્વીલોહની એ પારસપ્રતિમા.
અમૃત પાઇ અમ્મર કરવાને
મહારે મહેલે બાંધે ચન્દ્રમા ઉતર્યો.

(નીવનો ખીલે ટહુકા નિર્ઝર છે.)

ગજમહેલને કાંકે કળાયેલ મોરસો,
મોરસા રે ! આપુ દિવનાંના ફૂલ.

(એક દાસી આવે છે, સાહાનશાહને ઓળખી બોવારહા લે છે,
ફૂલે વધાવે છે.)

દાસી : પધારો સૌન્દર્યલવનમા.

આજ અમારે સૌશાગ્યનો સૂરજ ઉગ્યો.

જહાંગીર : શહેનશાહી મહેલને જોળે

પોઢયું છે જગતનું સૌન્દર્ય !

સ્તનન્દ્રામાથી જગાડવું ચે પાપ છે.

પાયણ પાખડીએ ખીરે

ને જલલહરીની નેજમા ઢળે,

એમ ખીરે છે આખડીએ છાનું.

દાસી : શાહાનશાહ થોભશે ? કે જનાડું ?

ભોલાવતા હોય જગતના પોકાર—

જહાંગીર : પોઢવા દે, ગાઈ ! પોઢવા દે

પ્રકાશના કુંડમાં બાંધે

પ્રદુલ્લેહું પ્રેમપદ પોઢયું

વિલાતલવનોમાં નથી સલગાના

જગતના મોકાન ગજવીઓને

મેહેરનિસા (અરબિયાની આખડીએ ૯ દબેલી મનન્યામા લે છે)
 ઉઝ્યો—ઉઝ્યો મુઝો પ્રારબ્ધનો મુર્ય.

(મેહેરનિસાને યોગની સાક્ષી દાસી મેડે છે, જહાંગીરસાદ દાસીને રાક્ષા આપ રહે છે ; ચોટ ચૂકની દાસી બધ છે, હડક્ટમા ખુલાખજવનો કૂપો કોટે છે—કોમે છે. ચમેલીમહેલ મમમધી રહે છે રાજ ને મુમન્ધથી મેહેરનિસા બાબ બધ છે.)

દાસી . ગાનૂ' ગરેનગાહુતનો મુર્ય
 આને ઉઝ્યો છે ચમેલીમહેલમા

(ચન્દ્ર લખથી ઉપડતા વાટવાની પેડે ધીમેમથી મેહેરનિસાના ચોપવા ઉપડે છે, ને મહેરસાદનો સન્મુખ રમેલો રત્નસ્થલ નિદાને છે. પછી આગસ મરડી લેલી લેખી જૂવતી હો છે, ને હસપત્રે પધારી મોગમની માલા સમી જૂળને રતલ કરે છે, વમુન્ધસાના આરસપથારે અડકારી લાન્દરેયે અંતુદિનિદેગ માટે છે ને અવસમનને નિદાની જહાંગીરને દર્શનમૂર્છા આવે છે, નહેલના આન્સથલને અદેલી ઉભે છે, ફાલુએ ફાલુ અગોલ આખડીએ સર્જન પીએ છે)

જહાંગીર આન્દર્યની દેવીને યમ હીછા છે
 અપગમી છુ જગનન્તિડનો
 નનન્દાની હઈ હઈ નનકપનાઓ
 મરી ગઈ હુયે કપમુન્દનીની

(અરબિયાની આખડીને મેહેરનિસા નજોલ લે છે)

પાન્વ—પાન્વ વર્ષના અગોલ
 રોગા છે કે રુગ નાદિ ભાગે ?
 બાનૂ' નનહુયાના મેહુન

આજે ખૂલશે મહારે ડાઝ ?

શહેનશાહતની બહોજતાલીની વસન્તમાં

આ એક વેલી વણપ્રકૃત્તી રહેશે ?

દાસીઓ તો જલાવે છે કિનખાળની જ્યોત.

મેહેર : જગતસ્વામિન ! એ છે દીવડાની શિખાઓ,
આ છે ચન્દનીનાં પરિધાન.

જહાંગીર : (અમેલીમહેલના ફરતા સણગાર નિહાળીને)

રંગકૂવારાઓની રંગગેરંગી આ ધારાઓ—

બહો રાજમહેલમાં મેઘધનુષ્ય માંડ્યાં.

એક દાસી : અમેલીમહેલમાં સૂર્ય વસે છે :

સૂર્યકિરણનાં ઉડન્તાં એ તો અમરંગો.

મેહેર : છોકરીઓ ! જાવ અરખામાં,

ને રૂંધો મોનારૂપેરી કીનખાળ.

(કૃષ્ણાળીઓ ને રેશમપાત્રો લઈને દાસીઓ જમના ઉપર બૂકતા અરખામાં જાય છે.)

જહાંગીર : જગતની કવિતામાં વાંચ્યા હતા

સૌન્દર્યના સિતમ :

આજ છવનમાં અનુભવું છું.

આ આરસસ્થાનના હૈયામાં

ફૂલવેલ ડાસી રહી છે—

મેહેર : એ તો મહેલસ્થાને માંડેલાં

સૌન્દર્યનાં સ્વપ્નાં છે.

રસતન્ત્રાની મીઠી લહેકીમાં

મુને ચે લાધ્યું તું જોણુ સ્વપ્નું
 ટે અન્ધારદેશમા મૂળુ ઉગ્યો
 તાગીને જોયું જગનમા તો
 ગહેનશાનનો મૂર્ચ નન્મુ મ નિગ્ધ્યો

જહાંગીર : આ રગમરદમાની ॥ જમૃતિઓ—
 પ્રેમગે ૦ ગેલી પ્રેમીઓની છામિઓ.—

મેહેર આ-માનના ને દતિહામ આલેખના
 ગમ્યામીઓની એ તો મોન્દર્યસુષ્ટિ
 આ કમ્પીઆદશાદુ દુઝા છે
 ને આ પ્રેમને ભ ગીઝીન
 મા લખલા અને ૨૧ મજનુન
 આ અથેવો હાદીઝ છે,
 ને ૨૧ ટે ડાખે નિગાન
 મમૂનની હાગળી ગી નેહથી નમેવી
 પ્રેમખન્તોનો મા મહેલ છે
 મોન્દર્ય તો પ્રેમનો ૦ગ છે

જહાંગીર હુ શાકાનશાદ જહાંગીર હ
 નગન મા મહેલ જહાંગીરી હાકા છે

મેહેર મૂર્ચ તો પ્રજીથી અગનો ૪ છે ને ?

જહાંગીર ખા મૂર્ચકિઓ પૃથ્વીને નોહાવે છે
 નો મોન્દર્યના મૂર્ચ !

ગહેનશાદને એમ દુઝાટે નોહાવગો ?

મોન્દર્યની એ ૪ પ્રથ

મહારે તો છે પૂજવાનો :

પ્રેમ મહારે ૦ગે છવનના ગુલગામમા ?

મેહેર : સોન્દર્યના હૃદયમાં છે ખંજરના ઝખમ.
બર્દવાનમાં સમશેરથી ચીરેલ છે,
આશાને ઉચ્છેદી છે શાહી શયતાનોએ.

જહાંગીર : (મજનમાં લાલો વામો હોય એમ મસ્તક પકડીને
રમરો જાણે જગનાં હોય તેમ)
ખાનુ ! એ શા આરોપ ?
એ ઠારણે શું અવગણી છે
આજ સૂપીની મહારી પ્રણયપ્રાર્થનાઓ ?
રાજમાતા સુસ્તાન સલીમા બેગમને મનામણે
એથી શું નથી મનાણું માનિની ?
હુમણું જ મળી કહાપણની એ પુષ્કરણી,
ને લાખુઃ મેહેર અન્ધકારમાં છે હજી.
હું—જહાંગીર ન્યાય માગું છું
સુન્દરીઓના સૂર્યની પાસેથી.

મેહેર : ન સાંભળી હોય તો સાંભળજો,
લોકવાણી વહે છે, બાદશાહ !
સુન્દરીઓના સૂર્યને ઠાન્ડે
બર્દવાનના સિંહપંબળા તોડસિલકારને
સૂળાએ ગ્રહેનશાહી સમશેરથી વધેર્યો.—

જહાંગીર : સૂર્યની મહામે ચે લોઃ
ધન શું નથી ઉછળના ?
લોકવાણે કોને-કોને છોડ્યાં છે ?
આવ્યાં લોકવેણથી હું કમ્પું છું.
ચન્દ્રને ચીરી કોઈ અમૃતધારા વાંછે ?

શહેનશાહની તલાકની સલાહ હતી.
 ખૂનની આજ્ઞા ન હતી, .
 કુતખુદીનની હા, શેરઅફઘનની ના,
 —શેર પણ સુલતાની શુદ્ધાઓનો શેર હતો.—
 શેરે ખંજરથી કુતખનું હૈયું ચીર્યું.
 સિપાહીઓની ધડી ઉતાવળી અવિચારિતા:
 અપાઝખી, લેગના ઝળકારા:
 અણધાર્યું ને અણચિન્તભયું પરિણમ્યું.
 ખાનૂ ! શહેનશાહી કોલ છે,
 બર્દવાનના દિલેરખંઝને
 શાહી ખંજર નથી વાગ્યું.
 જહાંગીરને ત્હેની જહાંગીરીના આગ્રહ.
 સુન્દરીને છેતરીને, ખાનૂ !
 સૌન્દર્ય કોઈ પામ્યું છે રૂદી ?

મહેર : (રવનવ વિભાસે છે.)

રાજમહેલો તો છે ખટપટની હવેલીઓ.
 મહારા હૈયામાં વિન ભરવા,
 ચરણે ઠલવાતાં બગતસૌઆમ્યને દેશાવવા
 કાં ન ભેડ્યું હોય
 જુદારા કોઈએ જુદાણું એ ?

જહાંગીર : સારા જગતના સૌન્દર્યના શપથ,
જે શાદી કરમાન ખૂનતું હોય તો.
રસિકાની રસસેરને કાપીને
રસધારા મ્હેં વાંછી નથી.
મ્હેં મુન્દરી માગી હતી;
ઝીન્દગી માગી ન્હોતી.

મેહેર : ગાદશાદી ગોત્ર સાચ્યા જ હોય.
શાહાનશાહે એ ખૂન કરાવ્યું હોત
તો પ્રેમનું ખૂન થાત,
મ્હારા હૈયાનું એ ખૂન થાત:
ઇતિહાસ ઠાળે અક્ષરે આવેજાત.
એક ભાર ઉતર્યો મ્હારા ઉરનો.
ગાહાનશાહે પ્રેમનું ખૂન નથી ફીધું,
લોહીખરડયા હાથે સૌન્દર્ય નથી ફૂંટવ્યું.
—પણ મુન્દરી માગવાના
શાહને શા હક્કે હતા ?

જહાંગીર : દિલે દિલના કોલનો હક્ક,
નારંગીબાગનાં આમન્ત્રણનો હક્ક,
પ્રેમની આપલેનો હક્ક.
મેહેર મ્હારી હતી,
ગાહબાપુએ પરને દીધી.
કોઇ હરી ગયો'તો મ્હારો જીવનનો સૂર્ય.
એ કોઇ વરાયા પાસેથી
મ્હેં તો મ્હારૂં પાછું માર્યું હતું.

એ પરાયો હતો મહારા પ્રેમદેશમાં.
 મહારો ગુનોહ શો ? પાપ શું ?
 મુન્દરી ! સ્હમન્તવશો ?
 મહારે સ્હમન્તી છે મહારી ઝીન્દગીની ભૂલ.

(ભામ્ય સમા આરમ્ભે થે ઉચેડવા મચની મેદો ધરતી ખોતરની
 મીન ઉમે ઉ.)

હૈયાની કચારીએ ફૂલ ઉગ્યું ;
 શાહબાપુએ તોડીને ઉચેડી દીધું.
 અકળરશાહ ઠપ્પારેઠ જ ભૂલ દરતા.
 શાહબાપુ ભૂલભૂલામણીમાં પડ્યા.
 મહારું હૈયાફૂલ ચંટવાનો
 શાહબાપુને શો હક્ક હતો ?
 એ મહારું હૈયાવેલનું ફૂલ
 પ્રારબ્ધ પામે મહે પાર્શુ માગ્યું.
 એને મહારો ગુનોહ કહેશે લોક ?
 સારી આક્રમના પ્રેમીઓને પૂછો :
 શાહનો ઇનસાર પ્રેમકલ્પન્દરો કગરો.

મેહેર : ત્હારે શાહિ ખૂન નથી કીધું ?

જહાંગીર : પ્રેમનું ખૂન ? બાન !

લૂંટીને ઝીન્દગી પમાતાં હશે ?
 જમનાનાં જલ સમયેરથી કાપો,
 ત્હો થે ભૂદાં પડશે ?
 શાહબાપુએ આપણને ઉચેડ્યાં,

(નયનપાદડી નમાવી સાફી પૂરી જહાંગીરના મુખચન્દ્રને
મેહેરુનિસા એક ટશે નિહાળી રહે છે)

પ્રેમપંખીઓને અળગાં કીધાં ઘડીલર :

કેટકેટલુંક એ અળગાં રહે ?

ઉડીને એક ડાળે ન જોને ?

બાનૂ ! જૂનાં સ્મરણો સાંભરે છે ?

જહાંગીર ષાદશાહ બાળક હતો,

મેહેરુનિસા એ બાળકી હતી :

સ્નાનગૃહના ચોકમા—સાંભરે છે ?

આજે—આટલાટલે વર્ષે માગુ છું

લાવો, પાછા આપો, બાનૂ !

મહારા એ કબૂતર ને કબૂતરી.

મેહેર : શહેનશાહને હૈયે વચ્ચા છે એમ

નાગીબાગના એ પખોડો

મહાગ એ હૈયામા સમાયા છે

જહાંગીર : તો એ હૈયું આપો, બાનૂ !

એ હૈયા ઉપર મહારો હક્ક છે.

તહા છે મહારા રક્ષખાળા પખીઓ

એ હૈયું થશે આજથી

મહારા જીવનની આગમગાહ

એ હૈયું છે પીઝર મહાગ પ્રાણનું,

એ હૈયું છે મન્દિર મહાગ પ્રેમનું

બાનૂ ! સૌન્દર્યની કવિતાથી,

ઇસ્પહાનના વિદ્યાવિવેકની વેલીઓથી

ગહેનશાહી મહેલને શણગાર્યો
 હવનની ગ્નજ્યોતની જલંથી
 ગહેનશાહને એમ હવે શણગારે.
 દેહ્લીના નિહામનને ગણગારે,
 જહાંગીરની મનનતને શણગારે.
 ચમેલીમહેલને ગણગારે છે, મેહર !
 નેન મારી જહાનને પ્રકાશે
 નદમાનં કાવ્યો ગગત ગાય છે ને ગાગે
 સુગમ વંશની મુન્દરીઓના સૂર્યને
 ઇતિહાસ નૂરજહાનને નામિ ઓળખશે.

મેહર . શુભે શુભનું અતઃ શાહાનશાહ સ્વીકારશે ?

(જવાબપાદી શી હવેળાએ મેહેરનિસા ખાદસાહના દેહસ્થ બને
 હયાપાદે ને નજરને શુભાખતુ રાતઃ નોએ છે.)

જહાંગીર . મેહર ! અતઃ એટલે શું ?

મેહર . (અતઃ નોગતા નોગતા જ)

પુષ્પના પ્રાણનો પરિભાગ

જહાંગીર . (મેહેરનિગને મસ્તક પ્રેમહસ્તસ્પર્શ સ્થાપીને)

મેહર ! મહારા દેહવૃક્ષેથી

દ્વાગમના ફૂવાગ ફૂટે છે.

હુ તને પામ્યો આજ :

આજ હવનની ખુશબો મધમધે છે.

ગીરાજના બગીચા ખડા કીધા ત્હે.

આ ત મુગજના લનામંડપ ?

કે રોકનાબાદનાં પરિભલનીર ?

કે હાણીઝની પ્રેમઽવિતાના ઉડના પરાગ ?

(મેહેરનિસાના સ્કન્ધદેશે હસ્તપાંદરી મૂકીને)

સૌન્દર્યની ઓ બાદુગરણ !

ક્રિયા નીરમાંથી સારવી તહે

પુષ્પોના પરિભલની આ ઽવિતા ?

મેહેર : એ તો અતરે જહાંગીરી :

શાહાનશાહના હૃદયદેશે

પ્રકૃત્તેલા પુષ્પમરાગની એ ઽવિતા.

એ તો મહારા જહાંગીરને ધરાવેલા

આયુષ્યના અણમૂલા રસધરા.

(શાહાનશાહને સ્કન્ધપાંદે કમલપુટ થી મસ્તક હાળી દેહલતા એ સદાકારસ્કન્ધે ચૂકાવે છે. મુન્દરીના બુકુટિઆપને સહેનશાહ પંખાળે છે.)

જહાંગીર : શાહનશાહબાનૂ છે શીરાગનું ગુલાબ.

મેહેર : ને શાહાનશાહ મહારા છે હિન્દનું કમળ.

જહાંગીર : (શાર્ધકમળને પંખાળતો—લાડતો)

અજબ લગ્નોત્સવ ઉજવીશું આપણે.

અકળરી મહેલને ઇન્દ્રધનુષ્યો ધરાવીશું,—

મેહેર : સમીપે જહાંગીરી મહેલ મંડાવીશું.

જહાંગીર : અંગૂરીબાગની કુંભે દેવકુંભે બગશે.

દેહલીનાં શહેનશાહ ને શહેનશાહબુને

લગ્નોત્સવ નિહાળવા સરળે ચંબશે ઘડીક.

શૂરવીરનાં સ્મરણે અમ્મર ડરીશું,
 બર્દવાનમાં મકબરો બન્ધાવીશું.
 આ ઝમાનાનો એ રૂસ્તમ હતો.
 અકબરનંદ હતો ; આગાહી ઓગળતો ;
 આ સૌન્દર્યનાં મૂલ એ ચે સ્તુભજતો.
 નૂર ! મહારા ચાગીશ પ્રાન્તોના
 ચાગીશ મોતીની આ સુખામાળ
 ત્હારે હૈયે ધરાવું છું :
 એને ને મ્હને ત્હાં રાખજે સદા.
 બાદશાહબેગમ સ્થાપું છું, નૂર !
 નૂરજહાનને સૌન્દર્યનામે
 સોનું એ શોભીતું થશે.
 શાહાનશાહી ફરમાનો પણ
 નૂરજહાનના નામાશરે સોહાશે.
 જે ફૈરમ રાજમહેલમાં ફૈરાવી છે,
 આ દેહસ્થલે પ્રગટાવી છે,
 સારી શહેનશાહતમાં એ ફૈરાવો.
 જહાંગીરે જહાનને હતી છે :
 નૂરજહાન નૂરવન્તી કરશે એ જહાનને.
 સૌન્દર્યની તેજલરતીઓ ઉલરાવીને,
 સુન્દરીઓના ઓ સૂર્ય !
 જહાંગીરની સત્તનતને શોભાવ :
 બાદશાહની બાદશાહબેગમ થાવ.

મેહેર : પધારો ને વિગળે દિલમંડપમાં

ઓ દિલના દિલાવર દેવ મહારા !
 સૂના હતા—સૂકા હતા હમણું
 નૂરજહાનના ગુલછોડના ગુલઝાર
 મારી મુગલાઈનું દિલ ચમેલી મહેલ :
 મહેરુનિસા એ મહેલની મહારાણી .
 એના ચે આત્માને તખ્તે
 પધારે ને વિગળે, જગતસ્વામિન !
 દુનિયાના માર્ગદર્શક ઓ તારલા !
 જીવનસફરના દાખવ મહેલે એ અપનથ

(ફૂલગાંધર ને ફૂલમાલાઓથી એક મયૂરને રાણગારડ રાણગારડ
 સાહેલીમડળ ગાતું ગાતું હજામાથી મયૂર સમાયે આવે છે)

સાહેલીમડળ : જમનાને લોકડ કળાયેન મોરવો
 મોલા ૧ ! ત્હાગ મનગમના મૂન
 ગાનમેલને ન'ડ કળાયેન મોગલો,
 મોરના ૨ ! આપુ દિલમાના ફૂલ

(મોરવાને ગુલાબના - લ ધરાવે છે)

નૂરજહાનની નેત્રપલ્લવીને ઈશારે પુષ્પમાળ ને મુગડના સુવર્ણ-
 થાળ લેઈને દાસીઓ આવે છે. જહાંગીરશાહને નૂરજહાન વૈજયંતી માળા
 આરોપે ■ શહેનશાહ જહાંગીર શાહબાનૂ નૂરજહાનને મરતકે શહેનશાહી
 ચિરપેચ ધરાવે છે દિમાલયના સિખરદૈયે સરિતપૂર સોદાય એમ
 બાદશાહના દેયાપટ મહેરુનિસા સમાય છે

સાહેલીમડળ મોરલાને રાણગારવાનું ખીત ગાય છે બાદશાહ-
 બેગમનું અન્ય પરિવનમડળ ચમેલી મહેલના ચોકમા ળના સૌભાગ્ય
 સ્વસ્તિકા પર છે)

ધેરી કદંબની ધટાઓ મનોહરી,
 મોરલા રે! ત્હારી ઉઝી મે યાગ ;

ઉરની ધટાઓ મે ગદન—ત્રેનામણી,
 મોરલા રે! આવ્યે ઉઝાડને પાગ.

જમનાને કાંડે કળાયેલ મોરલો,
 મોરલા રે! ત્હારાં મનગમતાં મધ.

પ્રવેશ બીજે

લોહરગઢમાં મીઝખાની

(લોહરગઢના રાજમહેલ ખ્યાળમાહના વાસ્તુદંડ આજે મુદ્દત છે, ને પંજાબના રૂબા ખાન આસફખાને એ સમારલપ્રસંગે રાહેનસાહેને મીઝખાની આપી છે.)

અગનપુરમઠને તારણાઓથી રાણુમારે તેમ રાજમહેલને દીવડાઓથી રાણુમાર્યા છે. રાજમહેલની કોટકાગરીઓ ફરકતી હોય લેવા નેનપતાકા ફરફરે છે, ટોટલાને અરીસે મણિમાણિકનાં તોરણ માંડયાં છે, મુખદારની સમીપમાં બાદશાહી નિશાન રોપેલું છે. ફૂવાસ હટે છે, કુડમાં હંસો તરે છે, કાકે સારસડાં રમે છે, લાગ્યો ટોરો છે. મોનશાની ચાદરો ખિછાવી કુંજાયામાં ગાદીતકિયા ઢાળ્યા છે, વચ્ચોવચ્ચ એક ગાદીતકિયે શુલાખનો ગાદીનો આચ્છાદ્યો છે. એ શુલાખઆસને રાહેનસાહ વિરાગેલા છે, આસપાસ અમીરમીરજાઓ ઢળેલા છે. શીતઝી શરાબખર્યા કાંચનમહેલા ફેન ને ફરતા રતનખાલા પડેલા છે.)

જહાંગીર : શીરાઝ ખંડુ કંથું છે, ખાનસાહેબ !

એ સ્વપ્નાં ચે સાચ્યાં દીધાં.

શાયર શાહ : જ્યાં જ્યાં છે ચન્ડ, ત્યાં છે ચન્દની,

જ્યાં જ્યાં સૌન્દર્ય, ત્યાં આનન્દની ;

બાદશાહી તાજજયા જ્યાં જ્યાં,

ત્યાં ત્યાં મદશીદ દાનિસમન્દની.

જહાંગીર   ઝીનાઝ તો હે આજ
                 ઠવિઓના ડમગલર્યું મંગવ-

આસફખાન : જવાબગાહ મહેલની વાસ્તુતિથિએ
                 ગહેનશાહી ત્વખા માચ્યા પટે જ ને ?
                 અવખાના કઈ કઈ શહેનશાહી શુલઝાર
                 હુતો તો પ્રફુલ્લશે પૃથ્વી ઉપ-

જહાંગીર   દેહલીને લાહોર લાવિયે તો ?

આસફખાન : જ્યાં પાદશાહ, ત્યાં પાયતખ્ત
                 ગહેનશાહત ગહેનશાહનો પડછાયો છે,
                 પાયતખ્ત ગહેનશાહતનુ મિહામન છે

જહાંગીર   આ શુલ-ચાદગૃધ્યા શુલ તો
                 નથી હિન્દના ડો શુલમનના

આસફખાન   રોકેનાબાદના જલતીરે ઉઝ્યા ઓ,
                 બાદશાહની ડહમખોત્તીને કાજ પધાર્યા છે
                 તુ ડમગહ્ન મુસલ્માના લતામન્દિરોના
                 શુલઝારના છે એ શુલ

જહાંગીર   ત્યાંજ જ મધમધે છે મહલ
                 જત્રા ત હાશીઝની ગઝવો મખોવડા

(સિનાર વખાડતી ને ગાતી દેવબાલિકાઓ સરિખાને લાલ્લી
 બેઠા ને અજમંદ બાન આવે છે પ્રથમ દર્શને થળેક સહેનશાહ ચમઃ
 છે, કે નહિ સહેનશાહબાન પધાર્યા)

જહાંગીર   ડોણુ ?—નૂ ? ના, નૂનો પડછાયો

લાડિલી એગમ } (નીન્દ ને સ્વપ્નાણું ગીત ગાઈ છે
 ને } નારંગી આલ, મંદી ચપેરી
 અર્જમન્દબાવ } આછેરી નીન્દ, મંદી સોનેરી
 દેવદીધાં સોણુલાં,
 મીઠાં મીઠાં સોણુલાં,
 મોંધાં મ્હારાં સોણુલાં :
 નારંગી આલ, મંદી ચપેરી સોણુલાં.

આછી—આછી નીન્દ, મંદી નયનગત્યોત ન્દાર્છ છે
 જગતથી જપીને ધડી કીન્દગી જંપાર્છ છે
 મેદુસિયાની પાંખ શી ત્યાં સ્વપ્નલીલા છાર્છ છે
 દેવોની આંખડી શી સ્વર્ગની એ વધાર્છ :

માનની દે ! ત્હારાં આયુષ્યનાં સોણુલાં :
 દેવદીધાં સોણુલાં,
 હવનનાં સોણુલાં,
 આવળે એ સોણુલાં :
 નારંગી આલ, મંદી ચપેરી આલસા.

જહાંગીર : સ્વર્ગનાં બુલબુલો સમું ગાય છે.
 ગાવામાં તો સંગીતદેવીને ચે હરાવે.

અં બાનુ : શાહબાપૂ ! સંગીત મ્હાફે છે,
 કવિત કલ્પનારાજવી શાયર શાદતું છે.

શાયર શાદ : મ્હારી એકલી પાંખ એટલી ન ઉડે
 શહેનશાહબાનૂની સહાયતાની બીજી પાંખ ।

એક ઉમરાવઃ શહેનશાહખાન, શાયર શાહ, ને અર્જમન્દ ખાનઃ
 વીજળી, મેઘ, ને પવનલહરીઃ
 પછી કવિનસંગીનની ઝડીઓ ન લાભે ?

જહાંગીરઃ એઅદબી માફ છે ? ખાનસાહેબ !

સૂર્ય પામ્યા પછી દોઢને
 તારિકાની વાંછના ચે ન હોય.
 મુન્દરીઓનો સૂર્ય હું પામ્યો ;
 બાદશાહનાં ભાગ્ય મ્હોર્યાં-દેખ્યાં.
 નૂરજહાનના સૌન્દર્યનો સુધાકર,
 ખુદા તાઅલાએ ઘડ્યોઃ
 આકાશમાં નથી ખીજો ચન્દનીલયો ચન્દ્રમા.
 સૌન્દર્યચન્દ્ર બાદશાહને વરતાં
 જગતમાં બાકી રહી છે
 મુન્દરીઓની માત્ર તારલીઓ.
 પણ અર્જમન્દ ! ત્હને નિરખી ક્ષણેક તો થયું
 કે શાહખાન બાગકીને ફાંસે પધાર્યાં.

અ. બાનૂઃ હું ચે એ કૂલહોડનું કૂલ તો છું, હો !

આસફખાનઃ બાદશાહ ને બાદશાહબેગમની
 અર્જમન્દ તો બાગકી જ છે ને ?

જહાંગીરઃ ત્હારે જ પુત્રી બેવી ગાય છે પુત્રીની સંગાથે.
 મુન્દરીસંઘનું સૌન્દર્યતિલકલંબીધું,
 ત્હારે ભાગ્યદેશે વધાવ્યું.
 ત્હારે તો હવે પુત્રીઓ જ છે
 સદનનની સહુ મુન્દરીઓ

જગનમાં તો નથી છે મોહાંગના

કે કામણુ દરી મોહ પાય.

માગ. પુત્રી! મારી લે ચક્રાય તે :

પ્રમન્ન છું જવાગના ત્દાશ ગીનથી.

બાદશાહી કોણ છે, માગ : બાનૂ!

અ. બાનૂ : બાદશાહી ફરમાનોની આણથી તો

જહેલમ ને જમના ચે વહેણુ બદલશે.

માશું ? આપશે ? શાહુનશાહ !

કેટકેટલા બાદશાહ બોલેલું પાળે છે ?

જહાંગીર : બાદશાહજેગમનાં ફરજાન્દનાં અંજરે

ગુલે ગુલશનના બાણે ડાંટા છે.

કેટકેટલા બાદશાહો દીઠા ? બાગદી !

અ. બાનૂ : એડે જાયમ્યા તે,

ને એડ પ્રકાશો છે તે :

શાહુબાપૂ ! જે બાદશાહો દીઠા છે.

વીસરી ગયા, સાવ શું વીસરી ગયા.

ફરજામ્માને ને જહાંગીરશાહને

બાદશાહે વિયોગિયાં દીધાંતાં તે ?

એલું મા કરતા. માશું છું, હો !

જહાંગીર : પિતા પાસે પુત્રી માગે તેમ માગ.

પારખવા હોય તો પારખી જો.

અનોખા જ છે, બાનુઆદી !

જહાંગીરના જહાંગીરી ફરમાન.

અ. બાનૂ : બાદશાહજેગમને બાદશાહ દીધા,

રહેને આપો એક શાહઝાદા :
દિલવાડીનાં કૃલથી વધાવું.

(જોણતાં જોથી, પણ પછી સન્નતી સન્નતી શુભસુખ તેવી
ખન્ને યાદિકાઓ ન્દાસી નય છે)

જહાંગીર : (જતીની પાછળ નિહાળી રહીને)
ખૂબ કીધી, અર્જમન્દ ખાનૂ!
ઇસ્પહાનઝાદીને શોભે એવી કીધી.

(બાદશાહને જોણતાં સાંભળી અર્જમન્દ ખાનૂ અવળે મુખે
આરે—સલામતપને દ્વારે ઉભી રહે છે.)

એક હિન્દુ { ઇન્દ્રદેવે પૂરે છે ને
ઉમરાવ : દેવાંગનાઓના વર વરવાના કોડ ?
જહાંગીર : શાહખાનુએ કુમારિકાઓને પરણાવવા માંડી છે.
જહાંગીરે કૌમારનો દરમન નીવડ્યો.
મુસ્તાન ખુશરુ તો બળવાખોર છે :
પરવીઝ પરન્દો છે મુલ્કમુલ્કનો.
ખુર્રમ શાહઝાદા તકારા થશે, ખાનઝાદી !
શાદી દરીને એવાડ માથે રહેડો.

(ઇસતી—રુઝકાલી ઇંગિલી સમી ગાલી ગાલી અર્જમન્દ ખાનૂ
બાગી નય છે : જીવનનો આનન્દ આપો સમાતો નથી.)

રહારાં સ્વપ્નાં સાચાં પાડયાં,
લ્હમારાં સ્વપ્નાં સાચાં પરજો.

નારંગી આભ, મંહી ચંપેરી આભલાં.

જહાંગીર : નૂરે પઢાવ્યું છે ‘જીવોને આનન્દી કરો.’
એક જીવને આનન્દી કીધો આજ.

આસફખાન : સારા જગતને હજી

આનન્દે પ્રકુલ્લાવવું છે ને ?

જહાંગીર : ફારમ ફારતી ફૂલવાડી સરખડું.

જગત કેમ હજી આનન્દતું નથી ?

એકઉમરાવ : બેદયાઈ મઆફ છે ? તો કંઈ.

જગતના સહુ જહાંગીરને

નૂરજહાન નથી મળતી માટે.

શાયર શાદ : જહાંપનાહ ! કુદ્દમ છે ઝમાનાના ચે.

લૂલાઓને યાત્રાઓ કરવી છે,

ખાફસૂરતોને મુન્દરીઓ વરવી છે.

ઘણાખરા માને, પોતે જહાંગીર છે :

ઘણાખરા માને, બીબી નૂરજહાન નથી.

જહાંગીર : જેને નૂરજહાન જોઈતી હોય

તે નરજહાન કંને જઈને માગજો.

દીવામાંથી દીવો પ્રગટાવે તેમ

નૂરજહાન નરજહાનો પ્રગટાવે છે.

શાયર શાદ : સૂર્ય જેમ ચન્દ્રને ઝગહગાવે છે તેમ.

નામવર ! સાંભળ્યું છે કે કેશવદાસજીએ

વીરસિંહદેવ બુન્દેલાનું ચરિત્ર આલેખ્યું,

ને જહાંગીરનામું કવિતામાં ગૂંથે છે.

આસફખાન : છુન્ટેલખંડની માત્રી ગંગા ધૂવે જ ને.
 છુખારા ને સમરકેન્દ, બદખ ને હેરાન,
 ઇસ્ફદાન ને શીરાઝના શુલ્કગન
 ગુલુશે, ને પૃથ્વીમાં પથરાશે,
 ત્યારે પૃથ્વી મધમરી હશે.
 માનવીની માટીની મૃત્તિપૂજા
 ત્યાં આથમી છે ઇસ્લામથી ;
 આન્મપૂરની ગંગાઓ ત્યાં પ્રગટી છે
 ઇસ્લામના બહાઈ દંડના ગેળી પરચાથી.
 ઘોડીલા બદખખુખારાના,
 ઇસ્મોદિલેરજંગી મર્વાસમરકેન્દની,
 શાયરી તો હાસ શીરાઝની :
 ને ધર્મધ્વજ એડ મહામદીનાનો,
 —નર્ધનન્દનો એ લીલો જુરો.
 બાદશાહી સંભાવના છંદકાવે છંદાય છે
 દેશપરદેશની સૌ ઇસ્લામી વિદ્યાર્થી.

જહાંગીર : તેમજાહનો વટોળ જગતમાં ફરી વળ્યો.
 ગાત્રી વાઘ્યાં વિદ્યાનાં ઉપવન
 જગતજ્યોત સુમોવડા ચમતારવંશજો.
 શાયરો ફકીરો સન્તો વિદ્યાગુરુઓ
 વને છે ગારદાના એ લતામંડપોમાં.
 જગતના બાદશાહોની ફર્ક છે કે
 સરસ્વતીના લતામંડપોને સુલુચન રાખવા.

શાયર શાદ : અકબરશાહી સુલ્તાનના આસ્માનમાં

બુલન્દશુબાલ જહાંગીરશાહનો ચિનારો
શાહુતખ્તે બેઠો ત્હારે
મર્વની શાયરીએ વધાવ્યો હતો
જગલ્લેતાનો એ જન્મોત્સવ.
હેરાતની ભાષા ફિરિશ્તાઓ બોલે છે :
ફિરિશ્તાઓએ વરસાવ્યા'તા ત્હારે આશીર્વાદ.

આસફખાન : શાયરીના શરબત પિના
ઝીન્દગીની લિઝ્ત લુખ્ખી છે.
જગતના જહાંગીરનાં ને ઝુંપડીના ખેડૂતનાં
મ્હોરે ને પ્રકુલે છે હૈયાનાં ફૂલ
ડિવાલમેઘનાં અમૃતસાગરની.

જહાંગીર : સદતનતનો શાહ બાદશાહ છે,
સદતનતનો આત્મા શાયર છે.
શાયરને હૈયે સૌન્દર્યપૂલ છે.
મુન્દરી ને કવિઓ જગતમાં હોત નહિ,
તો સૌન્દર્યપૂલ જગતમાં હોત નહિ.
કવિઓ જ ઉજવાવે છે જીવનના ઉત્સવ ;
શાયરો જ છે સૌન્દર્યમન્દિરના મુળવર.
અને આ શીરાઝી શરબત—

શામર શાહ : દરીઓએ પાઠવ્યો છે દરીમહેલેથી.

આસફખાન : સાંઠણી કાલે જ આવી છે,
શીરાઝી શરબત લાવી છે.
મંદી કાશ્મીરનાં કેસર ઘોળ્યાં છે,
કન્યાકુમારીનાં મોતી ઘોળ્યાં છે,
હિમાલયનાં હિમમાં ધર્મ છે.
અંશુર હાપીઝગાહના બાગમાંથી વીજેલી છે.

જહાંગીર : ત્હારે તો આજ

જીવનમાં કવિતા છલકાઈ જશે.

નિત્યે ને નિત્યે ભરીભરીને

સાહજાનું ચે કેટકેટલા પાથ છે

સૌન્દર્યના રસછલકન્તા પ્રેમકટોરા !

આસફખાન : (એક લીલમગીચા સરાજદૂલે માલુકખાલીથી ઠોકે છે તે દાખવીને)

દુમશામનો આ લીલમગીચો છે :

રનનજડેલો ને સોનાસળીએ ણાંધેલો.

ગોરખંગાલની ચે પેલી પાર આધે

છે હામરૂદેશ ને ત્રિયારાલ્ય.

ત્હાંની મહારાણીનો છે આ ઠોરો.

શાદાનશાહને નજર કરું છું.

એક જ માલુકમાંથી કોરેલો છે.

જહાંગીર : લીલમગીચો ઠોરો તો રાજમહેલમાં છે.

ખોટો હીરો મળશે ત્હારે

હીરામાંથી કોરાવીશું રનનખાલો :

બલે ચન્દનીચડેલી છે સૌન્દર્યકટોરી !

દુનિયાંની શરાગખાતી એટલે

દેહને આનંદરંગે રંગવી.

(કુલમાંથી પરીએ સરિખટું તાલીમંડળ આવે છે, ગીતનારે આદરે છે, ને શરાગખાતી મંડાવે છે.)

દેહની નાડ બેઠમની ધરિયા મરડો ચે કરાય છે. હીન્દમીની મદમરલી બોલે છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો

જમનામાં કિશિતગાહે

(સન્ધ્યાની સન્ધિકાળનાં નેજાન્ધારિયાં વાદળ જમના ઉપર
જોતાં છે, ને મોતીપાટને આરે એક હરખાના આરસચોટલા નીચે દિન-
ખાળ મહેલી ને રત્નરાજ્યમારી, હંસામુગી ને પીંછપૃથ્વી, કિશતી આવે
છે. હંસણી સમી કિશતી હસી—ન ઉગી ત્હાં તો હરખામાથી વીજળી
શી એક નવપૌવના ખાનગરી લીસો રેસમદાર લાલો એક પાપપાંદરી
નોકપનિના કશકમલમાં મૂકીને કઠિરેરો ખીન હસ્તદલમાં ઝીલાઈ નોકા-
હસીને માથે પત્ર મૂકીને કિશતીમાં કવરે છે. મહેલો ને મિનારાઓ,
અમાસીઓ ને હરખાઓમાં થણ હટતી કિશતી સરસરાટ કરતી જમનાનાં
મંદપતલમાં સરકી જાય છે.)

ખાનગરી : (કૂલ હરે એમ હસતી હસતી)

આજે કાંઈ વ્હેલા વ્હેલા ?

શાહઝાદો : (નયનપાંદરીએ નયનપાંદરીઓ વાપીને)

પ્રેમીઓની પ્રેમઅદાલતમાં

વ્હેલા યે ગુનોહ. ને મોડા યે ગુનોહ છે ?

મહારે મેવાડને મનામણે જવાનું છે.

આજની સન્ધ્યાએ આપણે સન્ધ્યાનું ને ?

ખાનગરી : (ન સાંભળ્યા શું કરીને)

માગી લીધા, મ્હેં માગી લીધા,

આલમના ગાદશાહ પાસેથી

ઝીન્દગીના બાદશાહ મ્હેં માગી લીધા.

—શાહઝાદા ! હું સૂકાની થાઉં છું.

શાહઝાદો : થા મ્હારા જીવનનાવની યે સૂકાની.

નિરખે છે આપણી જલરનણા

ઉંચી રોકે આશાના મહાકવે.

હું આપણા સદ મ્હરાવું છું

સંસારની જમનામાં ઝીંતવાને.

ખાનઝાદી : તો તો તું મધ્યે, હું છેડવે,

ને આપણી વચ્ચે અડધી ફિસ્વી.

શાહઝાદો : મુન્દરી સાળુછેડવો ચકિરે છે

એમ સડછેડવો સકિરીય,

ને બેત્રીય ત્હારી સ્હોડમાં.

હરિણી મરિખી તું યે

એડ જ છલગે ઉતરી આવી હો !

ખાનઝાદી : શાહઝાદા ! છત્રા છે ને છત્રો.

શાહઝાદો : હું તો આવ્યો'તો હરણ કરવા.

ખાનઝાદી : હરણ કરવા ? કેનું ? મ્હારું ?

દિલનું તો કચ્હારનું યે કીધું ;

દેહનું હરણ આજ કરો છો, એમ ને ?

પણ સાવધાન, શાહઝાદા !

હરવા જતાં હરાઈ ન જતા,

ઝડપવા જતાં ઝડપાઈ ન જતા.

—ને ખુર્રમ ! કહે, કચ્હાં જશું ?

આશામાં તો મહેલેમહેલે છે ફિસ્લીઓ.

શાહઝાદોઃ જમના વંકવોળામણી વળે છે ત્હાં ;
આગાને પેલે છેડે,
લેણડ ઉપરની વનકુંભેમાં :
રાત જયસિંહના ઘાટની ઘટાઓમાં.
ત્હાં સાધીશું પ્રેમની પરમ એકાન્ત.

(શાહઝાદાની જમણી પાયવેલમાં ખાનઝાદી ડાગી પાયવેલ
મૂળીને શાહઝાદાના વિધાવ વશઃસ્વધને બોલે આરામગાદ રથે છે.)

શાહઝાદોઃ ત્હમે તો ગગાના હાર બની ગયાં ને ?
શું ખેલતાં'તાં એડએડલા ?

ખાનઝાદીઃ શુકોની શુલ્કગાઝી.
નવરોઝનો વસન્તોત્સવ આવે છે ને ?
બાદશાહખાનનો ખેડલો વસન્તોત્સવ છે.
શાહખાન શુલ્કની જે દો ગૂથાવશે,
ફૂલની ફૂલમડળીઓ ગરાવશે,
ડળીઓના મુગટ રચાવશે
અજળ ઉજવાશે આ વસન્તોત્સવ,
જહાંગીર-નૂરજહાનનો આ વસમહોત્સવ.

શાહઝાદોઃ જગતઃ વસન્તોત્સવ ઉજવશે ત્હારે
આપણે એ ઉજવીશું આપણો પ્રેમોત્સવ.

ખાનઝાદી : (જમનાનાં જલકણનો શાહઝાદાને અભિપેક્ષ કરતી કરતી)
રાધિકાનાં રસજલના આ અભિપેક્ષ—

શાહઝાદોઃ મનોહરા ! જાનનાં જલથી
કુદ્દારે અભિપેક્ષો એવું ?

ચન્દ્ર ઉગ્યો છે આડાશમાં,

પણ અમૃત નથી વરસતાં.

ખાનઝાદીઃ ક્યાં છે ચન્દ્ર ? શાહઝાદા !

(તોફાની આંખે આરમાનમાં ચોગમ ફરતુ નિહાળે છે.)

આપે તો સાધી છે અન્ધારી રાત.

શાહઝાદો : (રોડીના દડ સરખડી ખાનઝાદીની કઠિરેવને વાળીને)

ભે-ભે આંખોમાં ભે-ભે પૂર્યા છે,

ને ત્રીજો માંડ્યો છે મુખડે.

ત્રણ-ત્રણ ચન્દ્રે ચન્દ્ર નથી દેખાતાં ?

(જ્ઞાપણની નીકરી કાનચીમડી ભરે છે.)

ખાનઝાદીઃ (હસતા હસતા ને મુખડું આવરી લેતા)

પેપુ છું, ત્રણે મ ચન્દ્ર પેપુ છું,

મુખડે ને નયનોમાં બે ઝાહજતા .

પણ શાહઝાદાને વદનમડળે વિગળતા.

શાહઝાદો અમૃત ન વગે

એ-એ એ મહા-આ-રો-ગ્યો દોર ?

(ખાનઝાદીના કર્ણે કમલકેડનો જલમાં વરતો આવતો જોઈને તે શાહઝાદાને મુખડે વરછોડી સિક્કો છાટ છે. જલસિક્કે નિવારવા જતાં શાહઝાદાના હાથમાથી સડ ઝટે છે.)

ખાનઝાદીઃ છટક્યો ગિસ્તીનો મહાપાલવડા.

જોરથી મ્હાજો, શાહઝાદા !

મુન્દરીના સાળુનો ચે પાલવછેલો :

છબિલી છટકાવી ન લાય.
એ ! ઈળી ; ઈળી હો ! હોડલી.

(શકનો પાલવછેડ્યો સાદી પાછો આવી સાહજાદો સુખન
સમીપે બેસે છે.)

સાહજાદો ; હોડી નહીં ઈએ, ખાનઝાદી !
પણ તું ને હું ઈચ્છાં પ્રેમનીરમાં .
સનાતન જમનાનાં જલમાં.

(શકનો પાલવછેડ્યો ખેંચી-સકોરી નવરસાડા આવી લગાડ-
દેશે સૌભાગ્યજન કરે છે.)

ખાનઝાદી : (સાહજાદાની આખડીઓમા બેઠું નિહાળી રહીને
હસતાં હસતા)

લલ્લા, આઝાથી કાંઈ શરમાય છે ?
નાથવા જ લાગ્યા તો ધૂંમટ યા ?

સાહજાદો : હા, લગ્ન સૂધી શરમાવાનું.

હું તો ઢાંકું છું મહારા ચન્દ્રને :
રખેને કે આશકના શાપ લાગે.

ભરી ભરી આ જમનામાં,
પંખીઓ શાં પ્રેમીઓનાં હોડલાં તરવરે છે ત્ય
સન્ધિડા જ છે આપણો અન્ધારપછેડા.

ખાનઝાદી : લજ્જા તો છે પવિત્રતાનો જરણો,
પ્રેમગૃહનો પનોતો પડદો.

શરમ તો સતિયાં સહુને ચોલે.

આસ્માનનો તારાજડ્યો તળુ—

શાહઝાદો : અર્જુન ! હાકીમની એક ગઝલ—
પ્રેમીઓના એ પાઠશાહની—

અર્જુન : છુલ્લુલટ્ટી ઝીંદગી ગુલે ગુલઝાર દેખના;
ઔર મેરી ઝીંદગી તેરા દીવાર દેખના.
(લોકગઝલ)

ખુશ્ખુશ ! ગાયે આઝા ગાઝશે હો !
આ સહેલગાહો બન્ધ પડશે :
જીવનનાં સ્વપ્નાં ઓસરી જશે.
જમનાને હિન્દોલે હોડલી ટોલે છે,
એમ આપણાં ચે ડોલે છે આંધુધ્વહોડલાં.
વહેવા દે, વહેવા દે, શાકુઝાદા !
મંસારનાં ભરજલમાં :
રસની અણુઆથમી ભરતીના મહાપૂરમાં.
પંથો રહ્યો જયસિંહનો જયઘાટ :
ત્યાં સ્થપાશે આપણું પરમ પ્રેમમન્દિર.

(જમનાગઝલમાં ટોળી-હિન્દોલની હોડલી જલકુતોમાં અંરય થાય છે.)

પ્રવેશ   ચોથો

સિદ્ધરાની   પિતૃયાત્રા

—o—

(બેદરતાબાદમાં શાહાનશાહ અકબરની કબ્ર સન્મુખ જહાંગીર
બાદશાહ એકલા ખરા છે.)

જહાંગીર : આજે એ મૃત્યુતિથિ છે,
જે તિથિએ મુગલાઈનો મહાનામ પડ્યો.
શાહબાપૂ ! કબ્ર પાછળથી સાંભળો છો ?
પરમ શાન્તિની આપની અખંડ નિદ્રા
આજ ખંડિત કરવા આવ્યો છું.
જહાંગીર આજે ક્ષમાનો લિખારી છે.

(કબ્ર સન્મુખ ધૂલ્છીયે પડે છે)

શાહબાપૂની ખાકગોસ્ટી ઠરે છે.

(ધરતીને ચુન્ને છે.)

હવેરો યાત્રાળુઓ આવશે
સિદ્ધરાના સન્દેશ સાંભળી જવાઃ
જહાંગીર અકબરશાહનો પહેલો યાત્રાળુ.

(આરમાનમા ન્હોતે રે)

શાહઝાદો : અર્જુનન્દ ! હાફીઝની એક ગઝલ—
પ્રેમીઓના એ પાદશાહની—

અર્જુનન્દ : બુલબુલજી ઝીન્દગી મુલે મુલ્કઝાર દેખના,
ઔર મેરી ઝીન્દગી તેગ દીવાર દેખના.
(ભોધગત)

મુરુમ ! ગાયે આશા ગાજશે હો !
આ સહેલગાહો બન્ધ પડશે :
જીવનનાં સ્વપ્નાં ઓસરી જશે.
જમનાને હિન્ડોલે હોડલી ટોલે છે,
એમ આપણાં ચે ટોલે છે આયુધ્યહોડલાં.
વહેવા દે, વહેવા દે, ગાડુગાડા !
નસારનાં ભરજલમાં :
નસની અણઆથમી ભરતીના મહાપૂરમાં.
પેસો રહ્યો જયસિંહનો જયઘાટ :
ત્યાં નથપાત્રે આપણું પરમ પ્રેમમન્દિર.

(જમનાજલમાં ટોવતી-હિન્ડોવતી હોડલી જલદત્તેશ અ'દા થાય છે)

પ્રવેશ   ચોથો

સિકન્દરાની   પિતૃયાત્રા

(બેહરતાબાદમાં શાહાનશાહ અકબરની કબ્ર સન્મુખ જહાંગીર
ખાદશાહ એકલા ખડા છે.)

જહાંગીર : આજે એ મૃત્યુતિથિ છે,
જે તિથિએ મુગલાઈનો મહાનામ પડ્યો.
શાહબાપૂ ! કબ્ર પાછળથી સાંસજો છે ?
પરમ શાન્તિની આપની અખંડ નિદ્રા
આજ ખંડિત કરવા આવ્યો છું.
જહાંગીર આજે ક્ષમાનો લિખારી છે.

(કબ્ર સન્મુખ મૂઠણીયે પડે છે)

શાહબાપૂની ખાકગોત્રી કંદે છે.

(પાતીને ચુબે છે.)

હજારો યાત્રાળુઓ આવશે
મિકન્દરાના સન્દેશ સાંભળી જવા;
જહાંગીર અકબરશાહનો પહેલો યાત્રાળુ.

(આરમનમાં ભૂલે ર)

જગનમા જવાહીર છે, જનો છે,
 અગગશાહની ખાડ એથી મૂલમોઘેરી છે
 નર્વધર્મના આ ધર્મગાઓ
 એ વાચતો ને માણતો,
 ભગમગતા આ ગતનદીવડા
 એના અકબરી મહેલને અજનાગતા
 આ વજ્રકવચ એ ધરતો
 અખ્યાતન ! એ દીવાને અજલ !
 યમનાજને સત્કારી મહેમાની કીધી,
 નાજમહેલનો એ મૃત્યુખડ !
 વજ્રવદની જયધ્વજ જગમહાદેવ
 રુનિયાની દીવાદાગી શુ દુગ્ધઅન્દેશ મન્ત્રીમડા
 જગનની અદિતીય સુનનકતુના—
 અધી મદીના વિજયગાથીઓ
 છેડી આ લેતા, છેડી તમસીમ લેતા
 કાલિલ અહ ના મહાગ વિનાધી,
 અનેક યુદ્ધોના આપના જયમામના
 નાભપતિને મોકલી મડને ન્હાતર્યો
 હુ આવ્યો, ને આ આખે જોયુ તો
 ગાદીનો ગાલ, પુર્યોનો પુર્યોનમ,
 રુનિયાનો રાહામા રાહો નાજરિ,
 જગનને વિદાયના ભુદા જનો હતો
 નેકરો જગેમા હતો
 ભાદગ ૧ સુમશેર ને રાધાવી

દુનિયાદીપાવતો મુગલાઇનો મુગટ
 મહારે માથે મૂકી આશીર્વાદ વરસાવ્યા.
 મહાઅપરાધો મહારા માફ કીધા:
 મુગલાઇનો મહિમા જાળવવા મુને સોંપ્યો.
 સસ્તનતનો વારસો દીધો,
 સર્વસ્વ સમર્પ્યું, શહેનશાહ રચાવ્યો.
 હત્રી, 'કચ્ચાલુ' ભાખી, નમન કીધું
 ભવિષ્યના બાદશાહને એ બાદશાહનુહામણિએ,
 ને લીધી પછી અનન્તની વાટ.
 એ સર્વસ્વામીનો હું નાલાયક વારસ.

(વિશ્રામ લે છે)

શાહબાપૂ ! રાજમહેલનો એ મૃત્યુખંડ !
 પ્રભુ ત્યાં પધારેલા હતા,
 નહિ તો આટઆટલી ક્ષમા ત્યાં ક્યાંથી ?
 એ જ જગજીવવન્તી સમશેરથી
 સ્ત્રીમ ગાહગાહના હુકડા કરી
 ખીમો ક્તરાઓને ખવડાવ્યો ન હોત !
 સરાઇજાનનાં અન્નપોષાનું એ ખૂન !
 ઉન્હા લોહીના એ ખદબદતા ઠંડ !
 જંગલી બુંદ જેવા વીરસિંહ છુન્દેલો !
 દન્તુડી જેવું લેવું એરી ખંજર !
 રાજવીરુપે જગતમાં પ્રભુ અવતર્યો હાય

તણ રાત્રી અપવાસ કીધા તહે:
 ધરતીકમ્પ જેવી લયંકર આત્માઓ આપી.
 આશ્ચર્ય છે—આશ્ચર્ય છે એ કે
 કેમ કોઈએ ન પાળ્યાં એ શાહી ફરમાન ?
 એ જલાલુદ્દીન શાહ ! ત્યારા છેલ્લા દિવસો
 અન્ધકારથી છલોછલ લય્યાં મહેં.

ફધિરના ખ્યાલા ત્હને પાયા.
 બાદશાહનાં સુખ ને ભહોજલાલીમાં
 વિષ ને અન્ધકાર મહેં વાળ્યાં.
 એ જ્ઞાનભંડાર ખવાત અણુલ દૂજલ !
 શહેનશાહી સુલતનતના એ ચિરાય !
 આશમાનને આરેથી જહાંગીરને માફ કરતે.
 તું દરવેશપુત્ર હતો.
 સિકન્દરાની પુણ્યવિશાળ છાયાઓમાં
 ફકીર કો ભૂખ્યો નહિ પેદે:
 સિકન્દરાના અકબરપવિત્ર આરેથી
 મન્યાત્રી કો સદામતસૂનો નહિ વળે.

(અંગલી દરી રતી આશમાન લખી નિહાળી વાવના કરે છે.)

મુહામે ઈલાહાબાદનો બગેવા !
 ટુંગરે ટુંગર મહેં સગગાવ્યા,
 નદી ચે નદમાં વડવાનગ પ્રગટાવ્યા.
 પિના સ્હામે પુત્રે ખડ્ગ જેચું,
 શાહાનશાહ સ્હામે શિંહામન માંરચું.

જગત્પ્રાણા રાજા બીરણસને
 આંતર્યા દારમીરની કુલે છુપા જતાં.
 એક ભાસો એ ન ઉછાલ્યો
 એ હહાપણના દરિયાવે.
 ત્હારે હું નહોતો સ્હમજ્યો
 મહારા અધોર કૃત્યની અધોરતા.
 શાહઝાદા ખુશદના પંજાબના બાળવાએ
 જોળખાવી મ્હને પાપની એ પ્રાદતા.
 મુત્રોનાં અપકૃત્યોથી જ સ્હમજાય છે
 પિતા પ્રત્યેના ગુનાહોની ગુનાહત.
 એ તો શાહનશાહોનો ચક્રવર્તી હતોઃ
 એ તો પાદશાહોમાં પયગમ્બર હતો.
 એા આબના ગુંબજ ! ઉત્તર દેઃ
 મ્હને માફ છે મહારા ગુનાહો ?
 એા સિકન્દરના મકબરા ! માગ દે,
 ને પોઢણમાંથી જગાડ પાદશાહનેઃ
 આજ રોજે કિયામત છે.
 ફતેહપુર સીકીના એા ખુલન્દ દરવાઝા !
 દુનિયામાં છે ઉંચ્યામાં ઉંચ્યા,
 અકબરશાહના યશદેહને આવવાને ડાજ
 પૂરતા ઉંચા નથી ત્હમે.
 ગેળની કમાન એક એને પ્રભાવશે.
 પ્રભાતે ને સન્ધ્યાએ, દિવસે ને રાત્રીએ,
 એા રતનદીવડા ! પ્રકાશો એનો પ્રકાશ.

ઓ નૌખતખાના ! ચારચાર ઘડીએ વગાડો
 ઓના કીર્તિધોષનાં ચોધડિયાં.
 જહાંગને કાગળી રાખો ઓના ચમકેવનિધી.

[સ્વેઃ વિરામે છે.]

શાહુખાપૂ ! મહેને એ સગા ફરગાવો
 દે જે હું ખુશરૂને કરવાનો હતો.
 નૂરે મહેને વાર્યો,
 જહાંગીર ખુશરૂની ખાત્ર ઉતરાવના;
 નૂરે મહેને ગટકાગો,
 હું ખુશરૂની આંખો હોતરાવના.
 લાહિરના દેહલી કરવાડે
 ખુશરૂના સાનસો ચયનાનોને શૂળી દીધી;
 શાહુખાદાને તેમનાં ઈર્થન કરાખ્યાં.
 અબ્બાઝન ! મહેને ચે આપે
 એ સગાઓ શાને નથી દીધી ?
 એવી સગાઓ ફરીથી ન કરવાના
 નૂરે મહેને મોગન્દ દીધા છે.
 ત્રાકે, ઓ વેગની શુદ્ધઓ !
 વાર્યાં વાર્યાં લાદપદનાં
 જમનાનાં નીર ગાળે છે:
 ગાળે ઓ સિન્દરના ગુંથજ !
 મહેને મહારા તલુ શાહુખાદાઓએ

શાહજાહઓએ ને સદતનતના સ્થલોએ
 પ્રેનયાત્રા દરાવી સિકન્દરાની કુલેમાં.
 એ તો ભૂત્યા નથીને ? શાહજાહ !
 શું શું સ્મરું ? શું શું સ્મરાવું ?
 આપે મુગલાઈ મહારાવી.
 અમે મુગલાઈ માણિએ છીએ.
 દુનિયા ભૂલકણી છે.
 ભૂલે છે, ભૂલશે, ને હું ચે ભૂલીશ.
 પણ ઇતિહાસ તો અચર છે.
 શાહાનશાહોનાં શિખરોમાં એ હિમાલય હતો.
 અકબરશાહની ચક્કરવિનાયી
 મુગલાઈ સદા પ્રદાશશે પ્રત્યીશરમાં.
 એનો કીર્તિનો અશ્વયજુડવ
 ધીમા આસ્માન સરિખરો
 આંદમાનના ભૂડવ સ્હામે ખરો છે.
 શહેનશાહો લહેમને સંભારશે,
 ને અકબરી કુરાનમાંથી સળકે પકશે
 અઝર અમ્મર કટ્યાણસિદ્ધ રાજનીનિના.
 રોએ કિયામતની પુણ્યઘડીઓમાં
 જગતના શાહાનશાહોનો દરગાહ ભરાશે,
 લ્હારે રાજમુગટ અકબરશાહને ધરાવશે.
 જગત હત્યો ને મૃત્યુ એ હત્યો તું,
 એા ઇતિહાસમાં અમ્મરનામ અકબરશાહ !

[આમ્મરને ને આસ્માનની પારનાને લાય નેત્ર નમન નમી લેએ છે.]

શાહબાપૂ! નિરખો છે ને ગેળને આરેધી ?
 સ્વેચ્છાચારેની મહારી જોગ ઉતારી;
 સ્વચ્છન્દના મહારા સંગાધીઓને વિખેર્યા,
 તૂટેલી મોતીમાગનાં મોતી સરિંગાર.
 ગાંધ્યા છે ઇનસાફનાં સદામત,
 મપથ લીધા પિતૃપગલે પરવરવાના.
 અડધા વર્ષની સફતનતની મહેનુત્ર
 ખેરાન કીધી પિતૃશ્રાદ્ધમાં.
 દેહલી ને આથાના, સિકન્દરા ને શ્રીકીના
 સાંધને સન્તોને સંન્યાસીઓને ફકીરોને
 ત્રણ-ત્રણ માસ જમાડીને જમ્યો.
 એ પ્રાયશ્ચિત્તે પૂરતાં નથી લાગનાં મહુને.

[પદીક વિશ્રામ લે છે.]

એ પ્રાયશ્ચિત્તો ચે ઉણાં-અધૂરાં છે.
 શું શું સંભાડું જીવનની દીવાનમાંથી ?
 મહારી સ્મૃતિનો ખ્યાલો ન્હાનો છે.
 પાયકીધી સિકન્દરાની આ યાત્રાને ગદલે
 પાંપણોની પાયઅંગુલિઓ કરી
 શિર આજોટતાં પિતૃયાત્રા કીધી હોત
 ત્હા ચે ઝોણું છે આ આયુષ્યમાં તો.

[ઈરાની ઉંડાણગુફામાંથી બાંચ પોકારતો ને માતો એક સાંધ
 આવે છે.]

સાંધ : ખેરાત કરો, ખેરાત કરો,
જગતના ઓ બાદશાહો ! ખેરાત કરો.

મને જગતમાં ભોગીરાજ એક :
કાળી અન્ધારી રાત જવાઈ રહી :
                મને જગતમાં ભોગીરાજ એક.   ધ્રુવ
દુઃખનો ભોગી કાઈ, દિવનો ભોગી કાઈ :
આતમનો રોગી ભોગીરાજ એક ;
                કાળી અન્ધારી રાત જવાઈ રહી   વિં
દુનિયાનો ભોગી કાઈ, દેવનો ભોગી કાઈ ;
પ્રેમનો ભોગી ભોગીરાજ એક :
                કાળી અન્ધારી રાત જવાઈ રહી   વિં

જહાંગીર : જગતના ઓ જગતના ભોગીરાજ !
ખન્દ-યે-ખુદા ! આવ ને લેટ,
અને હોદ્દવ ખુદાઈ જલથી
જહાંગીરના હિયામાંની હોળી.
એ લડકાઓ ન્હાનાસૂના નથી.
દુનિયાના અગ્નિ તો હોદ્દવાશે, વીર !
કૂટીરીની એક બિરાહરીથી.
પ્રારબ્ધ મોટાં છે પૃથ્વીવાસીઓનાં
હું જગતમાં કૂટીરીના દ્વારા ફેરે છે હાલ.

[સાંધને ‘માઈ’ હતીને જહાંગીર બાદશાહ ભેટ છે : ને યા
સીરામાં જોવાને હાથે પચ્ચાસ હજાર રૂપાચ્ચારસી ને કપડાં વહેંચે છે.]

પ્રવેશ પાંચમો

નિશાનખાતી

[નમતાનાં જલ કિપર ફુંકવા જતાં ગરી મહેલના ઝરખામાં
લાડિલી બેગમ ને સાહેલીએ મધરાતમાં તારિખએ બેસી ચમકે છે.]

લાડિલી બેગમ: અમમાલનની આજે
નિશાનખાતીની રાત્રી છે.

શયદા! બધી તૈયારી છે ને ?

શયદા : હા હા, બેગમ સાહેબા !

સંજ છે સધળો કાતિલ સરન્તમ :

આપનાં નયનોની નિશાનખાતી સમોવડે.

લાડિલી બેગમ: હસતા હસતાં મથાને કાનચીમદી ભરીને
શૂષ ; છલની કટારને સંભાળજે.

શયદા : ગરીબની છલ તે કટાર,

તાલેવન્તની છલ તે ફૂલપાંદડી !

અસ્લાએ ગરીબ થાને સરન્ત્યાં મુદિમાં ?

—ને મુલતાન ચાહઝાદાને મુખચન્દ્રે

તાળાં—કોણુ—જશે—મા—આરવાને ?

(શયદાના દોઢ આઠ દામેળી દઈ લાડિલી શયદાના સખ્દોને
ચરી-ઉરી નાખે છે.)

બીજી સાહેલી: તેજના તારલા શા દીવામાંડ્યા ગરખા,

આણઆરે ઉગે ને આવે એમ,
જમનાજલમા તરતા આવશે
મગ્ધાર ગોણદાઝને હુગવ્યો હતો
તે બન્દક પણ સજ્જ છે
બાદશાહબેગમ પધારે એટલી વાર
શયદા ત'હા સૂધી ગાવ નિશાનગાઝીનું ગીત
નયનોના તીરની નિશાનગાઝીનું

(એક સાહેલી દિવરબા વગાડે છે, બીજી લાગ્યમનુર દોલક બાજવે
છે નયનોની નિશાનગાઝીનું ગીત ગાક સાહેલીઓ લાડીલી બેગમને
ખીજવે-પૂજવે છે)

શયદા
અને
સાહેલીઓ { હ વાડ છુ, મલૂણી ! એ આખડીને વાગ્ને
સોગન્દ છે, ગમતા ન બાણુ કોને માગ્ને
હ વાડ છુ મલૂણી ! એ આખડીને વાગ્ને ।

નથી ખેનાતી નિવ દાઝના પિના નયનોની નિશાનગાઝી
નથી ખેતાતી દિન દઝાડ્યા પિના નયનોની નિશાનગાઝી
ગસિ-૧૨ દો ! મગર વુ મલૂજ દો તુજ દિયકુ દૂબ દગ્ના,
તો ખેલજે, નહિ તો ન પેનીય નયનોની નિશાનગાઝી

હ વાડ છુ મલૂણી ! એ આખડીને વાગ્ને,
સોગન્દ છે, ગમતા ન બાણુ કોને માગ્ને
હ વાડ છુ મલૂણી ! એ આખડીને વાગ્ને ।

શયદા બેગમ મહિબા ! અર્જમન્દ બાનુ ચે
એ જ શુવઝારનું શુવ છે દો !
એમની ચે નયનવીજળીઓ—

(એક સાહેલી હતી શી દોષ્ટી આવે છે)

આવેલી સાહેલી ખાશાહજેગમ ક્રુમાવે છે કે
ગત્રીને ચે વિઠ્ઠવાધા ધરાવે
મહેવની દીપમાળ હોવવી નાખે,
જોખવે ને ટોડલે ગતનદીવડા માટે,
જાને તો આશમાનને ચે જૂઝાવે
અન્તગિહમા અન્ધકાર એકલો ઉભો ને
ગત્રીમા ગત્રીરાણી પધારે છે

(જહાંગીરી મહેવના રહુ શુભસેને હોવવી નાખે છે, માત્ર
રતનદીવડા જાણુ જાણુ જગક્યા કરે છે રૂપેરી તારાટપળીથી ભરેલો કાળો
મખમલનો શત્રિતઓ બોલેલી, મોતીપરોઝ્યા છુ । ત્રુષ્કાવન્તી, રત્રીની
મહારાણી સરિખડી નૂરજહાન, અન્ધારા આશમા મા ધીરે ધીરે મદરની
ચન્દ્રકલા શી પધારે ॥)

નૂરજહાન । કેવી છે અન્વાની આ નાન ?

—ભાગ્યના લેલ સંગોવડી ?

(મહેલગરબેથી શત્રિમા નિદાવોને)

ઝીન્દગી ચે શુ અન્ધારૂ નથી ?

સર્પિ દેવા ચમકે છે અન્વદાન્મા ।

ખાદશાહનું ગ્લસર્થુ લાલે વદનમહા

અન્ધાન્દેશની કો ગત્રકુમારીને હેચે

લોલો ભાગ્યમોતીની માળા

આજનીવી નયનચન્દ્રિજા તગિયો

તગતમે છે ગત્રીશ્ચનો શહ

રૂપાટપકીગૂંથ્યો અન્ધારગળો
 પરમેશ્વરે બાણે નિશ્ચને ઓઢાડ્યો.
 વિરહિણી રસિકાના ઉરઅમકાર બંધા
 તિમિરપૂરમાં ચમકે છે તારકશિરણો.
 સ્વર્ગગંગાની ફૂલમ્હોરી વેણ તો
 બાણે ગગનસુન્દરીના લલાટદેશની રતનલામણી.
 ફરતા ક્ષિતિજ ઉપર ઝલનતા તારલિયા
 તો બાણે ઝડકે ઝડકે લટકતાં
 રાત્રિરાણીનાં વેણપરોવ્યાં મોતી.
 પ્રભાંડશહેનશાહતના શાહાનશાહી તંબુના
 રન્નજડયા ધુમ્મટનો આ વન્દરવા
 અદ્ભુત ને અદ્વિતીય છે.
 સકલ પ્રભાંડના ઓ જહાંગીર !
 નમન છે-વન્દન છે તહને
 દેહ્લીશ્વર જહાંગીરની આ નૃસિંહજીનું.
 અકળ છે, અનુપમ છે, અનનુકરણીય છે
 તું ને તહારી લીલા, ઓ પ્રભુ !

(દાસીમંડળમાં સંવર છે : બાણે ફૂલડામાં ફૂલરાણી સંચવાં.)

તહારા મુળપદ્મવમાંનાં ગુલગુલો
 લાડિકી ! તહેં છોડવા માંડ્યાં ત્હેણે ?
 લાડિકી બેગમ-પણ, ઓ બહાણપનીતરની અમ્મીજાન !
 શ્રીરામનાં ગુલગુલ હિન્દમાં જીવશે ?
 નૃસિંહજી : શ્રીગણેશ ગુલના ગુલગર

તો પ્રકૃતિ હે અહીં
 ગી-ગના આગોહવા હિન્દમા ચે હથે
 ત્હા ત્હા ઉવથે ગી-ગના પુલપુલે
 ગીગઝી ફૂલ તો હે બા-માગિયા
 ને દુનિયાની છ ચે સતુઓ
 ને બા-ય પૂર્ણિમા
 ઉમે છે હિન્દના લલાટદેશે
 હું ચે તુજ નેવડી હતી ત્હાં
 પુલપુલ નમી ઉડતી જગતકુળેમા

એક સાહેલી આજે ગઝલ શા ડેરા છે

ગગનના શુભ-ભગી-ભગીને
 પ્રિકાશમા ચે ભાગ્યજન ભાન્તવર
 ત્હમગી નોન્દર્યઝયાથી આજ છવગથેવો છે
 નૂરજહાન ગયદા ' શાહાનશાહ જગમા પધાયા છે,
 અસ્રગસ્રના પ્રિયા ભલા મ્હાં કાને—

શયદા જહાંગીની મહેલના મહુ શખભાડા
 ગોવદાજને હનાવ્યો હતો તે,
 પાનગી નગીની અચકનેમી બન્દોત્તે
 નૂરજહાન ના આજે બીજી બન્દોત્તે શાધીશુ
 સુન્દરીને ચે એક જ દટાશગાણુ નવી
 નયનોવી હૈયા વધવાને
 જમનાજદમા પડી પથના
 તાન્દિયાના પ્રતિગિજના
 સીંગેગને ચે ભૂમી નામને આજ

નયનવીજને ચે ફરકવા દેશો મા.
તેજકુંભ સરિખડા ગરબાઓ
જમનામાં ફિરલુરકુરન્તા વહવા દો :
જાણે જગનયનોનાં ન્હાનકડાં હોડલાં.
લાડિલી ! તું એ જન્મક લે :
હું લઉં છું રૂસ્તમ શિકારીની.

શયદા : જગતની સૌન્દર્યશાળી
લાજની નિશાનખાતી ખેલે છે આજ.

(જહાંગીરી મહેલના ઝરખા નીચે જમનાના પાણી, મૌઠાના ઉરભાવ જેવાં, દીશગલીર વહે છે ; ઉપર અન્ધારી રાત્રીના અન્ધકાર ઝડપી રહ્યો છે. એ અન્ધકારમાં ચોગમ ફિરલો ફેકતો ગરબો જમના-મહેલમાં તરતો તરતો આવે છે : જાણે રશ્મિરકુરતી અન્ધકારની તેજકીકી)

લાડિલી ! ખેલુ નિશાન ન્હારું.

(લાડિલી એકમ નિશાન માટે છે : જલવહેતા ગળાને ફેરે છે)

નૂરજહાન : શાદુખાગ ! જીવનનું નિશાન એમ જીતજે.

(જમનાજલમાં તરતો તરતો ખીલે ગરબો આવે છે.)

શયદા : જાદુશાહએકમને હવે જગતનિશાન
શાં પાડવાનાં છે ખાકી ?

(જન્મક કપાડી નૂરજહાન વચરનેગે વત્સાળ ગરબો ફેરે છે. ત્રીલે ગરબો તરતો આવે છે.)

લાડિલી ખેગમઃ શયદા ! એ ત્હારું નિશાન.

દેહલીના ઉમરાવનું નયન—

(ધરી ને ધારી નેમ શયદા નિશાન પાડે છે, એમ નહાનકડા દીપકડુંડ સા ચરખાઓની પરખરા જગનાજલમાં ફતરી આવે છે, ફરોક્ક નિશાનબાઝી ખેલાય છે.)

નૂરજહાનઃ એડ વંજા તો ગોલંદાઝોને ચે સરવે
એવી છે ત્રાહિલીઓની મુજ સેના.
દિલસરોવરના પાથર્યા જલપગથારે
કાશ્મીરનાં કમળો પારતાં હતાં.
એવા ફો છે દીવડા જમનાજલમાં.
ગિરિપાથરી ત્હાંની ધરફની જાજમ ઉપર
ત્રાંભરે છે કરતુરીમૃગની મૃગયા ? શયદા !
કે તજતે મુક્ષેમાનની સમીપના
પૂર્ણિમાના તેજસાજરમાં તરતાં
ચતુર ચંદારના ચન્દનીશિકાર ?
પાડયો, લાડિલી ! શાહુબાથ ! પાડયો ત્હે.
હતજે એમ જીવનસરમાં.

લાડિલીખેગમઃ પપુ ખાઠશાહ હતવા હપ્પાં હજે દે છે ને ?

નૂરજહાનઃ જો, શયદા ! જો આવ્યો :

ધીમેથથી, જલની લહરીલકડરીએ ડાકતો :
નાનું છે પાણીની પગલીએ—પગલીએ.
એનાની સળીઆ સરિખડાં ફિરતો
પરોગાથાં છે જમનાનાં જલમાં.
અડવાહ ! સચોટ છે એ નિશાન.

શયદા : જહાંગીરશાહની બહોજલાલી લેવું.

પે-એકો દિનાની દોડમાં સન્તાયો છે :
શોધો ને ફાડો ત્હને, શાહજાનૂ !

લયલા : એ સન્તાય છે ને તપ્પાય છે
લજ્જતજાં કો લોચન સરિખરા.

નૂરજહાન : સન્તાય છે એ ? તો ક્યો.—
શરમના ખોટા પડદા ચીરાયો જ.

(નિશાન સાધી નૂરજહાન ઝોળી છોડે છે. અર્ધસ્પૃહ ફા માનવ-
શબ્દ તો સિત્કાર જલ કપર વરતો વરતો સ્થામે તીરથી આવે છે.)

એ શબ્દ શેનો ? શયદા !
નીરને સ્થામે આરેથી આવ્યો એ ?
એ શબ્દ તો હંચામાં વાગ્યો.
આ તીરે પુણ્ય ને એ તીરે પાપ છે ?
નિશાન તો નથી ચૂકી હું.
વેલ્લનૂટ્યાં, પડતાં ને ફૂટી જતાં,
તુંબડા લેવો હતો એ શબ્દ :
બાણે જૂઠડા જોગીનું
જલભયું તુંબડું ફેડાયું !
રતનદીવડો ઝગકે છે ઝાંકઝમાળ :
શયદા ! લે, જા, ને જો.

(શયદા રતનદીવડો લે ■ ને જાય છે જતાં જતાં)

શયદા : જગત આણું—અન્ધારી રાત લેવું છે.
ખાદશાહો, ખાદશાહજેગરો,
પ્રજાઓ, પ્રજાપ્રજાઓ પ્રજાઓ નો.

છાટે છે ગોળીઓ આમ અન્ધારામાં,
 ને કિસ્મતગેર્યાં જગતળહાદુરે શાં
 ભૂલે છે કે પાટે છે ઝીંઢગીનાં નિશાન
 ને એમ અલેદ અન્ધકારમાં
 જગતની જમના વહો જાય છે.

[રતનદીવડો લેઈને જાય છે.]

નૂરજહાન : જાય, નીંઢપાંખડીઓમાં પોત્રો જઈને.

(સાહેલીસંધ જાય છે.)

ઝીંઢગી જ છે અન્ધારી રાત.
 એ અન્ધારામાં જ ફેડવાનાં છે
 સહુએ ઝીંઢગીનાં નિશાન.
 આજ મહારા ભાગ્યની મધરાત.
 આકાશ ઉપરે બાણે પડહો પડયો,
 આસ્માન હોલવાઈ ગયાં.
 એવી છે અન્ધારી આ માઝમરાત ;
 અને એવા જ છે,
 મિથ્યા - મિથ્યા - મિથ્યા,
 જગતની નિશાનખાઝીના સહુ ખેલ.
 ઉમર તારલિયે જગમગતું આસ્માન,
 નીચે જમનાને આરે હું જગચિદારિણી :
 બાણે માથે આલના જાગ લેઈને
 ઘૂમડી ઘૂમું છું જગને ઘાટ.

પ્રવેશ છંદો

જહાંગીર બાદશાહનો દરબાર

(ચમકતા રતનનયનાગી સુવર્ણના સિંહસને ઉપર માડેલા સફતનતના મણિજડિત તાખ્ત માથે મુકતામાળના ને હીરામાણેના તોરણ જૂથે છે, ચારે છેડે જવાહિરના નાગરી જૂમખા લટકે છે ; ને સન્મુખ ત્રણ મુવર્ણકોશઓ છે. આગળ દેશમી ગાઝીયા ને જલિયાનની જાજમા પાધરી છે. મંહી બાદશાહના અમીરઉમરાવો ખડા છે. સિંહાસનની પાછળ કમ ચમર ને ૫ બાધારી રૂપવન્નીઓ ઉભી છે)

એક ઉમરાવ : શાહઝાદા ખુર્રમ પધાર્યા છે

હિન્દવા સૂરજને જીતીને.

ગોવાનો એલચી-ધગ્ગિશ્તાનના એલચી આવ્યા છે,

દરિયાવના મગરમચ્છ સમોવડો.

થોથો ઉમરાવ : કહે છે લૂંટાયો છે બરહાનપુરને ઘાટે.

ત્રીલો ઉમરાવ : વિન્ધ્યાચળની પેલી પાર,

નર્મદાનાં ઘેરાં વન ઉતરીને,

આઁ જાગ્યો છે બહાદુર,

તે કહાવે છે પોતાને છોટો અકબર.

આસફખાન : સૂર્યાસ્ત પછી તારલા પ્રગટે છે ને ?

પહેલો ઉમરાવ : શાહઝાદા ખુર્રમ ત્યાં મિધાવગે.

(ખાટાવરવાના મદમર નાત નળી ગવિએ મલ્લપતો, રત્નસર્પ
 ૫ । સાદાઈ સો સોસનો, સાદાન તાદ જહા પીર થયા- છે દદાપત્ન ને દુ
 અદેખીની મૂર્તિ સમે વઝીરે આઝમ મીરજા અપ્યા- અને દલછોડ સરખા
 ગાદગાદા રાહરિયારનુ રાજમ દલ સગાયે દોષ છે સહુ ઉમરાવો પૂટ
 કિયે પગી રીતદો કહે છે, આસફખાન રાજસિદ્ધાસનના પાધિયા આગળ
 નમન નમે છે ખાદશાદ સિદ્ધાસને જઈને વિરાજે છે પહેલા કહેરામા
 જમી બાત્ શાહજાદા ને ગારુ શાદ ને વઝીરે આઝમ ને સિપેદશાહ
 ખાનના નામ ઉલે , રાણી બાત્ આસફખાન મદાનતખાન બિદોની ને
 રોબુલ સતતત હમા છે રોષ ઉમરાવોથી જીતે કડે દલરાય છે ત્રીલ
 કહેરામા આમવર્ગ દોષ છે

આસફખાનની હથારતથી જોડળનાળના નઝરખન્દીના ખેલાગએ
 આવી નઝરખન્દીના ખેલો આદે છે - છેને છે-એ આસ્માનમા નિમાનો
 હકાવે છે)

જહાંગીર નઝરખન્દીના વિમાનોની સુવાકિફ
 ઠઈ ઠઈ સતતનો ઉડી ગધ,
 ને ડઈ કઈ ઉડી જશે આસ્માનમા

વઝીરે આઝમ જહાપનાટ ! સારી ચે આવમા
 નઝરખન્દીનો ખેલ છે ખુદાનો
 આસફખાન ' દોષ છે આ ખા-

આસફખાન (રાજસિદ્ધાસની રાગીપ બાવીને)
 ઉમલપના ટબૂ પનાવેલી,
 બાગ્યદેશે પીયગ અર્ધેલી
 હ તાજલિમા દુકુમયા । કીલેલી,
 અગિજાગ નમોવડા ઉત્તરિયા વાધામા
 એ હિન્દુ ઝેમગિયાળા છે

બાદશાહ પાસે પરવાનગી માગે છે
સ્વામી પાછળ સતી થવાની.

[ગિર કુકાવી સન્મુખ ખડો રહે છે]

જહાંગીર : લયલાની પાછળ મજનૂને

ઘેલા થવા હક છે કે નથી ?

શીરીન પાછળ ફરહાદ પહાડો ખોદે :

તો મજનૂન પાછળ કોઈક લયલા

ને ફરહાદને કાળે કોઈક શીરીન

કાઠે કહાડો તો બનફરોશી દરજે ને ?

જહાંગીર : જહાંગીર ગાઝી પ્રેમ છે

[જહાંગીર પતંગ જવાહરમાં જ જતો.]

વઝીર આઝમ : પ્રેમનાં પગમથર સમેલવી

એ તો જહાંગીર કો જોડણી.

જહાંગીર : હકાપણના મેરૂ અકબરશાહનો

કાનૂન સાચો છે, પણ આધાર.

અતીના ઢાંગ છે, મારે મનાઈ કીધી ;

૧

અપવાદિયલ આજા કો માગે. બાદશાહના

માથા પતંગને જવાહરમાં જલવું હોય,

તો પરવાનગી આપજો પ્રેમપાંખિણીને.

સતી માતા : ત્યારે દર્યાલુ થશે, બાદશાહ !

સતીઓ જન્મ દરેક સંસાર સુધરશે નહિ.

ત્યારે જેવા તખ્તે વિરાજશે ત્યાં સૂધી

મુગલાઈનો સૂર્ય મધ્યાહનમાં તપશે.

(સિંદાસને કુંકુમના ચાપા દે છે, બાદશાહને કુંકુમમાંથી
પંચાને છે ; સારી રાજસૂતાને આશીર્વાદની કુંકુમગળથી ભરી " જય
અદાલત " પોકારવા સુધી માત્ર સિધાવે છે ;)

જહાંગીર : (દબાવવાની કુંકુમવાદળી યમી ગયે)

આ વૃદ્ધા ને વૃદ્ધ દેખા છે ?

(૬ માથ ધી ધરેલાદ દંપતી મૂંઠસિયે પડી કમીનગાસી કરે છે)

વૃદ્ધ : નિઃસન્તાન થયેલાં અમે માળાપ :

આંધળાની લાકડી, ઘડપણનો આંસલો,
સંસારનો એકનો એક વિસામો, અમારો દીકરો,
જંગાળના સૂળાના હાથી નીચે ચગદાતાં
અમારૂં નજબોદ ગયું તે.

વર્જીરે આઝમઃ શાહી રુછો લકમને તો દીધાંતો ને ?

વૃદ્ધ : હા. નામવર ! દુનિયાના દીવા !

દયા કીધી'તી બાદશાહઆપજો.

વાટખરચી ચે દીધી'તી.

ખાતાં ખાતાં જંગાળ પહોંચ્યાં.

શાહી રુછો સૂળાને મોંધ્યાં.

તો સગમતી શબડીમાં નાંખ્યાં.

ઘર લૂંટ્યાં, બાર લૂંટ્યાં હુમારાં :

વાટેઘાટે ને વગટે વગટે

હુરાયાં ડોર લેવાં રખડતાં કીધાં.

માર્ગે બીજતાં બીજતાં આગ્યાં છીએ.

હરે, તખ્ત આગળ ક્રિયાદે કેમ ગયાં ?
 હહે, ગ્રાહ ને હું બાલમિત્રો છીએ.
 સુખદુઃખનો આધાર પુત્ર ગયો,
 ઘડપણનું ઘરનું હાંકણું ગયું.
 પુત્ર પાછળ સર્વસ્વ પુણ્ય કીધું હોત
 તો એ ન હાજન આટલું દિલ.

વૃદ્ધા : ને બાળકો એ ગતે જાન.

જહાંગીર : (આંખમાં રતાગ ને બગરમાં દુર્ગંદારની વસ્ત્રમાન
 ચહેલા મમા)

અય દુનિયાના હહાપણ !

* મીરજા મધકુદસાલ દરબારમાં હતા ને ?

(જમાનને સૂત્રે-તર મીરજા સર્વકુદસાલ સન્મુખ આવે છે ;
 ઝમીતની ખાલ લઈ મગરદેવે લગલી થકો રહે છે)

મીરજા સમઃ પૃથ્વીના પાદશાહ ! બન્દાની ભૂલ થઈ છે.

શાહી કરમાનનાં અપમાનની બેઅદબી—

જહાંગીર . નિઃસન્તાન—પુત્રવિહોણું એટલે શું ?

એ રહમજો છે ? મીરજા !

પુણ્યલોકે બાગ્યા અકબરશાહ રહમજતા :

હે પૂછો બાદશાહબેગમને

અકબરશાહના રાજમહેલોમા

ઇનમાફની બાદશાહી હું સ્થાપીશ :

આંખને સાટે આંખ,

ને કાનને માટે કાન.

[ત્રિપેદસાચાર કવિ કૃતિ]

બાદશાહુવના બધેધ્વજ. એ ત્રિપેદસાચાર !
 બાદશાહી હાથીહાદે બેસાડ
 આ નિમન્તાન માળાપને.
 મુઝ્કિ ! તું ન્હારો બાલમિત્ર છે,
 ન્હારી કમ્બને આંસૂથી ભીંભવીય;
 દેહસીઆચા ન્હારો થોડ પાળશે.
 મિત્રને માટે રીય,
 પણ પ્રમને માટે ઝંદીય હું.
 ચીઝરી ગયો, મુઝ્કિ ! તું દે
 શાહી મેત્રી બાગ; ચમકવાને નથી,
 રૂમાનિઝિ પ્રશંગ કુટરાને નથી.
 તવ, ત્રિપેદસાચાર ! ભવ
 મૂળને લેઈ સાકનારીના અવરનાં.
 મવા બાલકના માળાપને હાથી
 ઊંડો એ અન્યાયાદી ઉપર.
 વૃદ્ધ વિગત્યા બાદશાહી હામીપત્રે
 ઊંડો એ મહનની મનિને.

(મહાકવિ મનુષ્ય ધાવ ઉ. મીરજા સદૃશ વાગ ખીજે ઉ ;
 બાદશાહની આંખગામી એ આતુ પટે ઉ. મીરજાને એ કવોને ૨ ને
 ત્રિપેદસાચાર સિધાને)

આસક્ષીખાન : [મંત્રુવના ન્યાયની પદ્ધતિ ધારીક વડે વાઙ્મયપુર્વાધી
 આવી નવે આ ૧ આવીને]

ધગ્લિશિયાનો એલચી

જહાંપનાહની પનાહિ આવેલ છે.

જહાંગીર : છેઃ દરિયાઈનારના દેશમાંથી ?

બિલોની : મહા ગરીફની ચે પેટી પારથી.

જહાંગીર : (સદજ મુખ મલાવી બિલોનીને)

મોલાના ! હઝરત પયગમ્બર સાહેબના

પરમેશ્વરી હાપણનાં કિરણો

મહા ગરીફની દશે ચ દિશાઓમાં

શું નથી પરવરી ગ્યાં ?

—આવવા દો ધગ્લિશિયાના એલચીને.

(આસફખાનની ઈશાતથી બીજા સુવર્ણ કહેરામાથી બે ઉમરાવો ધગ્લિશિયાના એલચીને તેડવા નય છે. વઝીરે આગમ જહાંગીરસાહે સમીપે નહીંને અવલમન ક'ંઈક નિવેદન કરે છે.

લાંબકમા બે મિત્રો મળાયે સર ટોમસ રો દેહુલીના બાદશાહી દરબારમા પધારે છે જાગ વણ પરિચારો સાહી બેટા લઈને આવે છે. બીજે કહેરે પહેલી વાર, પહેલે કહેરે બીજી વાર, ને પાંચતખતે ત્રીજી વાર ગિર જૂઝાવી નમન નમી દલે છે)

જહાંગીર : બિગદ ધગ્લિશિયાના બાદશાહ

છે તો પુશનિજાનમા ને ?

સર ટોમસ : બાદશાહ મલામતે મલામ હાવી છે,

નામવરની તન્દરસ્તી પૂછી છે.

પૃથ્વીગાજા સુગડાઈના ચશોગાન સાંભળી

મેલયો છે મહને પૂર્વદેશમાં.

મૈત્રીનો ખરીનો પાઠવ્યો છે

વર્ઝારેઆગમ : આપની ગરીરવેલ તો પુશનિજાન—

સર ટોમસ : અમે તો માગરના મંત્રી વહાણ

નાથીને તીર ગરહાનપુરમાં
 શાહઝાદા સુલતાન પરવીઝની
 મહેમાની માણીને આવ્યો છું.

(બાદશાહી ખરીને વઝીરે આજમને આપે છે. ને પ'ગી શાહી
 બેઠસોયારો ભણી નિદાણીને સરજિન્દગી કાંઈક દાખવનાં દાખવતાં)

ને દોસ્તીની આ ભેટો પાઠવી છે.
 એઃ ચારક છે ચોકડી ઘોડીલાની.
 મદાસાગરનાં મોઝાં અમારે ગડ છે,
 દરિયાવની ગલીઓ અમારે મહેલ છે.

ગઢાંગીર : ભરતખંડની બાદશાહી સુલતાનનામાં
 ખીસ્તીઓ છે, પાઠરીઓ છે, ખીસ્તી દેવળે છે :
 માણુએ મહેમાનીની મોઝ
 તુમારી એ ગિરાદરીમાં.

વઝીરે આજમ : સુગલાઈની ગિરાદરીના એકચી !
 તુમે તુમારી રસમો પાળવા માગી.
 સુગલ બાદશાહની ઉદારતા વિશાળ છે,
 ને પરવાનગી ફરમાવે છે :
 એવી બાદશાહી ઉમ્મેદથી દે
 દુદી ચે દેા હિન્દી મસ્તનનવામી
 મનનને ઇન્કિશિયામાં સિધાવે
 તો તુને ચે રસમોને સન્માનશે.

[બાદશાહ બહાર ફરીને]

ગઢાંપનાહ ! એમના દેશફરના
 દરિયાવના છે બનીયા.

શાહ ચન્દ્રગુપ્તના ગાદી દરબારમાં

યવનવનનો હાથી મેગેસ્થિનિસ હતો :
બાદશાહ જહાંગીરના રાજદરબારમાં
ઇંગ્લિશિયાનો એલચી આવ્યો બેઠો છે.

સર દોમસ : અહીં પૃથ્વી જેડીને, નામવર !
ફોગટ નથી આવ્યો હું આટલે દૂર.
અમે બેપારી છીએ,
બ્યાપારની છટ માગીએ છીએ.
ને એક દો બાદશાહી બન્દરને
કિલ્લાકાંગરાથી શત્રુદારવાની રક્ષા.

વઝીરે આઝમ : મુહમમશહર બાદશાહી સલ્તનતમાં
સહુ દોષને પરવાનગી જ છે
વસવાની ને બ્યાપાર જેડગાની.
તહમારી સલ્તનતમાં છટ જ છે ને
બ્યાપારની ને વસવાટની ?
વિશેષ શું વાંચે છે ઇંગ્લિશિયા ?

સર દોમસ : જગતસફરી જહાજે આવી નાંગરે છે
એ પૃથ્વીપ્રસિદ્ધ મૂળ બન્દરે
દોડી નાંખવાની પરવાનગી ને ઇબ્તરો.

આમરુખાન : જહાંપનાહ ! પહેલી અષ્ટવર્ષીમાં
બસો ટડા નેકો વહેંચ્યો છે.

ગિરદોની : તો ફોગટ આવે આટલે આવે
મહાસાગરનાં તોફાન જેડીજેડીને ?

સર દોમસ : સૂત ખંભાત ને અહમદાબાદમાં—
ફિરંગીએલચી : ફિરંગીસ્તાનનો વાંધો છે
જહાંપનાહના દરબારમાં,

વઝીરે આઝમ : જહાંપનાહ વિચારશે મહુની વિનતિએ.

(સર ટોમસ રોને આસફખાનની ષડોયમાં જઈ જતાં વઝીરે આઝમ ઈશારત કરે છે.)

જહાંગીર : ઝમાનાના દાનેશમન્દ વઝીરછ !

ઈરાની એલચીને ये આમન્ત્રી લેશે ?

વઝીરે આઝમ : જેલું નામંવરનું દરમાન.

(વઝીરે આઝમની ઇમારત યતાં ખાન આસફખાન નતે નજીને ઈરાની એલચી મદમ્મદ રિઝા જેમને તેડી લાવે છે. બીજે મુવહ્દકહેરે પદેલી હખીનજોસી, પદેલે મુવહ્દ કહેરે બીજી હખીનજોસી ને પાચનખને ત્રીજી હખીનજોસી કરે છે, સાદી એક મિંદાસનને પત્રધિયે ધરે છે, ને રિઝા કૂાવી લાવે છે.)

રિઝા ખેગ : આઝમાનને અજવાબના આજ

એ તેજગોલ છે, સૂર્ય ને ચન્દ્ર :

એવા છે ઈરાન ને હિન્દના શાહો.

જહાંગીર : ગિરાદરે આલી શાહ અળખાસની

શુલે શુલઝાર સમી ખુશગો,

ત્રેમપાદગાહ દાક્ષીની દલિના શી,

જહાન ભરી ફેરે છે.

અદનતે હિન્દ પણ

એનમીજ નથી રહી

કારમી શુલઝારની ખુશગો ને શાપરીની.

અમાગ દાદાઝને છત્યુંતું હિન્દ

એ ગૂરના ગૂરા વડિલની મહાયનાધી.

વઝીરે આઝમ : ગઝલ, શુલાઝ ને છુલધુલની એ ભૂમિ,

માઅની ને દાક્ષીની એ શુલઝાર.

સ્રોન્દર્ય ને ડવિતાનાં એ કીડાઉધાન.
સારી જહાનમાં વરસે છે
આજ તો ઇસ્લામની મંસ્કૃતિનાં અજવાળાં.
(નેપથ્યમાં, અન્નરિક્ષ ડોલાવતા ના?)
શશિવર ઉગ્યો આભ.

વઝીરે આઝમઃ પધારો, પધારો, કવિરાજ !

સદતનના મધ્યાહ્નના ચોડમાં.

[એક કુમારિકાને માથે જિનખાગવીંડી પોથી છે; હાથમાં અતલસી નેનળો ભાલો છે; એમ ચીરમૂંઝિ બુન્દેશખડના કવિ દેરાવન દારાજ દરબારમાં પધારે છે. વઝીર આજ કદેગમના મનમાનારે સહામાં ભય છે]

કેશવદાસજી : (ઉદાસ સમોહિત નિહતાદે)

નભ ડગ્યો મગની ખીલી.

છટ્યા નિમિરના ગાભ

જહાંગીર દિલીશ ' તુ

શશિવર ઉગ્યો આભ.

તુ શશિવર ઉગ્યો આભ.

જહાંગીર . પધારો, કવિરાજ !

સાર્થા-અરેકા તો ગાજે છે ને

બુન્દેશખડના એ વીરોનાં વન ?

કેશવદાસજી . વાપરે પગલે વીર વૃથે છે નહીં.

બાદશાહના કિરણે અજવાળાં ઉગ્યાં :

અન્ધારા એ ઉજળા થયા.

અન્દ્રદેવ રમનીને અમકારાવં,

એવી નમકારા કરે છે તુહાં બાદશાહી

બાદશાહી ચન્દ્રરાજની ચન્દ્રવ્યોતથી.
ચરણે ધરે છુ આ જહાંગીરચન્દ્રિકા
પૂર્ણિમા સમ પ્રકાશમે પુષ્પીશરમા
માગમા સગિતા ટળી,
દબ્યો નિધિ નદીડે.

નૃસિંહાનજહાંગીરનો

અદ્ભુત મગમ એહ

નૃપ ! અદ્ભુત મગમ એહ.

જહાંગીર : કવિરાજ ! ગ્લ છે હિન્દી સાહિત્યના
રસિકપ્રિયાણની નવીન લેખાવલિમાં
મૂકજો મગમાલકારનું એ ઉદાહરણ
વસીરે આલમ ! ગેહાવરીતીરે પંચવટી હતી
મેંપજો કવિગજ કેશવદાસજીને
ગગાતીગ્ના પાચ ગામની એવી પંચવટી.
સ્વીકારશેને એ બાદશાહી નજર ?
આપશેને બાદશાહને એટલાં એકુચાન ?
બાદશાહને ભૂલી જશે જગત ,
પણ નહીં વિચારે ભૂવણના જગત્સેા
બાદશાહીને યે અમૃતછાત્રલુહાડ ડિગ્ગનોને.
બાદશાહતમા બાદશાહોના માન,
એવા લોહુયામા કવીન્દ્રોના મન્માન.

કેશવદાસજી : શાદગાનુ અમલુની, ને

સાહ ગભીરધીગ અર્થ ,

મળ્યે-લગ્યે મુગલાદના

ગાળે દિત મમર્થ,

જા ગાળે કવિન સમર્થ.

(સાહી : સત્કારનો સહેનસાહી ડકે મડગટે છે; નહિ કે બાદશાહ દરબારમાં પધાર્યા. હૃદયપુરના અમરસિંહ મહારાણાના પાટવી કુમાર કરણસિંહજીને લઈને સાહજાદો ખુર્રમ પધારે છે. રાજસભા બંને ચ રાજકુમારોને સલામ કરે છે. બંને કુમારો સાથે સાથે ને એકસરખું પાદશાહને નમન નમતા પાયતખ્ત સન્મુખ પધારે છે.)

કેશવદાસજી : શાહબાગ, અધ્વનીકુમારોની જોડણીને શાહબાગ.

ખુર્રમ : અગળાગળ ! હિન્દુઓના પાટવી,
મેવાડના મહારાણાના આ યશવૈશવ
વીરમુગટ રાજયુવરાજ કરણસિંહજી.

જહાંગીર : પધારો, મેવાડકુમાર ! મુગતાઈના દરબારમાં.

કુમાર કરણ : દેહલીપતીને જુહાર છે મહારાણાજીના.

જહાંગીર : મહારાજકુમાર કરણ ને શાહજાદો ખુર્રમ
શહેનશાહતની જે આજો છે.

રાણોજી દેહલી જોવા ડુંહારે પધારશે ?

કુમાર કરણ : જમનાજીના રાજવાટ કરતાં

રાણાજીને ગમે છે આરાવલ્લીના આરાયો :

ને એકલીંગીજીનાં ગુફામંદિર.

ત્યાં—ગિરિમાળાઓમાં ગૃધ્રવે છે

ત્રિંદોનાં વનમાં એ સિંહ :

આહો વર્ષની હુમારી સ્વતન્ત્રનાના

સિંહનાદગાજના રાજદહામાઓમાં.

જહાંગીર : ખુર્રમ ! થોડા ખેલાવજો, શિકારગાદે જાઓ :

આરાવલ્લીના યુવરાજને રીઝવજો.

આપો કુમારને બાદશાહી ભેટો :

રત્નાજી સુમશેર, મોનામડયો લાલો :

અરબી ઘોડીલા, ગોડવનનો ગજરાજ.

કુમાર ! શિડાર ખેલજો

શાહઝાદાઓની સંગાથે સંગાથે.

વઝીરે આઝમઃસિંહનો યુવરાજ સિંહ છે.

મુગલાન અઢવાડ ! મુગલાઈ મ્હોરી.

શુરશુઝારી ! મદ દુઝાર શુરશુઝારી !.

મુગલાઈના જયધ્વજે કુલગી સ્ફુટી.

હિન્દુ ને મુસલમાન તો

સદનનની બે આંખો છે,

એ બે આંખે સદનન દેખતી છે.

આસફખાનઃ હાથીપોળે હાથીહોદ્દની જયનોગન વગાડે,

ચિતોડ દરવાઝે તોરણ પાંધે.

દિલ્લીઆમાને, બાવ, ચણગારો

ને ઉજવે અપૂર્વ જયમહોત્સવ.

સદનનતનો અફઘુન છે આ વિજય.

જહાંગીર : મેવાડના મહારાણાનો રાજયુવરાજ

પાઠશાહના પાઠશાહઝાદાનો છે સમોવડિયો.

ગાજ મુગલાઈનો મધ્યાહન ઉગ્યો.

શાહઝાદા ! ભારતજયનો જયધ્વજ

આજે તહે દેખ્યો ભારતશિખરે.

ઉમરાવો ને આલમ આખી

ઝોગખશે શાહઝાદા ખુર્રમને

આજથી શાહજહાનને નામે.

ફરફરાવજે આ તહારો તમનાયનો સુરો

મેવાડના મહારાણાથી દેહલીના પાઠશાહ

ઉદારતામાં નહિ ઉતરે.
અથ વઝીરે દાનેશમન્દ !
છતેલો બધો યે મુદ્દ
પાછો વાળો મહારાણાજીને.
અમ્મર ચિતોડ તો છે
! કનિયોનો ત્રિકાગનો દીર્ઘસ્થા.
આવો, બન્ને ય રાજકુમાર પધારો,
ને વિરાજો મહારે સિંહાસને:
મહારી જમણી ને ડાળી પાંખો છો

(બન્ને ય રાજકુમારને સિંહાસને બેસાડે છે.)

વઝીરે આજમ: પુલ્કન્દઈકળાત અબ્બાજનનો આત્મા
જેહશમાં યે રાત્રી થયો,
સિંકન્દરામાં બીડલી આંખો યે ઉઘડયો.
આસફખાન મહારાણાજીની મત્તર હાથીની મળી હતી
શાહઝાદાપાઠવી બાદશાહને લેટ.
મેવાડનો આલમગુમાન હાથી !
લણે આરાવલ્લીનું ચાલતું શિખર !
તારાગઢની છાયામાં આલમગુમાને મુઢી
બાદશાહે સવારી કીધી, સોનેયા ઉછાળ્યા.

ખુર્રમ : જહાંપનાહ !—

(બાદશાહી ન્યાય ટાળી સેનાસાકળ એવે વાગે છે.)

જહાંગીર : શાહઝાદા ! ન્યાય પેલો, મસલત પડી,
વિજયમહોત્સવો યે ઇનસાફની પછવાડે હોય.
જૂઓ, ડાઘ ન્યાયની બાંગ પોઢારે છે

અગ્નિ અત્યમન્દે અમાના!

લેલે, મ્હારી પ્રજા ન્યાયમૂની ન રહે

(એક લોગણ દરગામમાં આવે છે: દરગાદીઓ લેને બંને કોશ-
ઓની વચ્ચેવચ્ચે સર્થ જઈને ઉભી રાખે છે.)

વઝીરે આજમ: બાદશાહની રૈયતને કોણે પીડી છે ?

ધોળાણુ : દરઅન્દેશ! ગાખા એ વઝીર માહેબ!

ન્યાયના ક્રિયા કાનૂનોમાં છે

શુનેહગારને ચોખી હોવાની ચે

ફલાયેલા હુ.ખીની ફર્જ ?

શુનેહગારને હું ચોખી આપું

ત્હારે આપ સગા ફરમાવગ્રોહ ?

તો ઉવાડી આપો રાજમહેલના દરવાજા:

શુનેહગાર રાજમહેલમાં છે.

જહાંગીર : (ન્યાયાધીશની અમીર મુદ્રાથી)

બાઈ ! ત્હારી ડાઘા હો

ધોળાણુ : અમે ધોળી છીએ,

દેહલીઆમના મેલ ગોઠાએ છીએ.

અથા અડવાડિયાની આ જ રાત્રિએ.

અન્ધારી મધરાતના તારા

પ્રકાશતાંતા ત્હારે,

જમનામાં ગરગા તરતા તરના આભ્યા,

ને રાજમહેલમાની ગન્ઢગોળીઓથી

ફોફોડ નિશાન ફૂટવા સાંઠયાં.

ઓચિન્તાની એડ ગોળી આપી,

તે છેડી જ ચોળી હતી,

ને મહાન ઘોષીના પ્રાણ લીધા
ગત ! શુનેહુગાર નજમહેલમા છે
જહાંગીર : ખાઈ ! ત્યાં પતિ ! ને નજમહેલમાથી ?
ઘોખણુ હા, બહાપનાડ ! મહાને ખાવિન્દ
આને હુ અનાથ છું,
ખાગડી ભૂળે ટગવળે છે
જહાંગીર : નજમહેલના ઝડળે ઝડખા હુ ઢો,
આમફખાન ! શુનેહુગારને હાજર કને
મહારી પ્રજાને પીડળે,
નજમહેલ પણ ત્હેને ગરણુ નહિ દે

(બાદશાહી તખ્ત પાછળથી કુલ્લુલ ને બોલવ હોય એવો મુમતુર
આવાડ આવે છે)

મખૂર, એ શહેનશાહે આવમ ! મખૂર

[એનારથેગે કિલ્લુશળીને ગતિ દાસન પાઝળે, આરમાનને
હકેએ આઝાગા રો, પડદો ડોને છે રતનાગ મજેરી, મેધગ્યામ મોતી
બરખો બોદેવી, શાહાનશાહી મુગલ માથે મારેવી, સલ્તનતની શહેન
શાહગારી નૂરજહાન શાહી તખ્ત પાછળથી પનારે છે, ખાયતખતે મીજદો
ને હમીનમેસી કરી ઘોખણુ સમીએ ને દલે છે]

આમરથચકિત શજદરખાર ચિત્રવત્ જાને છે, આસફખાન પતંગ
ગો ચળી જાય છે]

નૂરજહાન : નજતના લો ! મૈ ખાલમને

[જહાંગીરશાહનો નાથ અવખોડાય

તો નૂરજહાનનું નૂર અમ્ત પામે

શાહાનશાહી ગતદરખારમા

શુનેહુગાર હાજર છે

મધ્યરાત્રની છે ની જોગી મે દોડી હતી

દંડથી યોગી મહેં છોડી છે.

જહાંગીર : આસફખાનજી ! લાવો, મંગાવો

નિશાનગાઝીની એ જ બન્દુક.

(આસફખાન ચમકે છે થભે છે, આસા જેવો એકદશે નિદાળા રહે-છે.)

મુન્શી ને બાદશાહી ફરમાનને

એ વાર બોલનાપણું ન હોય.

આસફખાનજી ! એ જ બન્દુક.—

નૂરજહાન : શરદા ! એ જ બન્દુક ૮૪ આવ

મધરાતની નિશાનગાઝીની.

બાદશાહી ફરમાન છે.

લાવ, નીરંદાઝને એ જ તીર વીધે.

[એ ભય કર સખ્તોથી રાજસભા ફરજેક મૂકી લે છે.]

ખુર્રમ : આંખને ગાટે આંખ, કાનને સાટે કાન.

અખબારન ! ઈનસાફની ગાંડળ—

જહાંગીર ઈનસાફની એ સોનાસાંકળ નડશે.

શાહબાદા ! ત્હારે બાદશાહન કૂટશે.

ત્રિહાજયશસ્ત્રી અગરશાહનો યશમુન્થલ,

બાગર બાદશાહનો હુન્દરી વંશનો પાયો

પૃથ્વી ઉપર તો અદલ ઈનસાફ છે.

[લટપટતી પાંખે પણ પખિણી જેવી ઉડતી રાયલ બન્દુક લાવી બાદશાહબેગમને આપે છે. અઝોઝગ મગટેલા દીવડાઉખડતી વીજળાન વેલ જેવી નૂરજહાન બન્દુક લઈ બાદશાહી તખ્ત સમીપે સંચરે છે. રાજસભા ચમકે છે કે આજે કે મહાઅનિષ્ટ ઉતરશે : જહાંગીર મેને બન્દુક મારશે ?]

જહાંગીર : સુનન્દા ગિડારીઓથી તું રહે છે. નર !

જગતમાં આજે નથી તહારી બેઠ.

આપો એ જન્મદં ધોળજીને.

(નૂર-જહાન બોલતી સમીપે જઈને જન્મદંક ધરે છે. બાદશાહ તખ્તેથી ઉઠી ધોળજી નજીક પહોંચે છે પાછળ પાછળ વજીરે આગળ જાય છે.)

બાઈ ! બ્હીલી મા; જન્મદંક લે.

નૂને માર કહેનાં

જહાંગીરની જીવ કપાય.

ત્વને ઇન્સાફ મળવો જ જોઈએ.

નૂની જોગણીને ત્વને જોગણી મૂલો.

બાઈ ! હું નૂનો જામી છું.

ને આ છે એ જ જન્મદંક.

લે, ઉગામ, છોડ દો જોગી

નૂના જામીની ડાલીમાં.

(સિદામન ગો છાતી દાખવી બાદશાહ ઉભે છે. સહુ ચક્રિત થાય છે કે શું થશે ? નૂર-જહાન બાદશાહની સ્થોરમાં તલપેલી સિદ્ધિ સમી ઉભે ■ વગી એકમા યોગજનાં અજોગ મ દ્રવી જાય છે. બાદશાહી ઇન્સાફ, કલગના, વિનયવિરોધ, વગીજોની દાડ ને પત્નીમેમની ખરિસીનાથી વાજમતા સુનન્દામને પામે છે; છુંદલિયે પડીને બાદશાહ ને બાદશાહપેગમની કમમોલી રહે છે.)

ધોળજી : લાખો જન્મે. પગ

લાખોનો પાકજીહા મા મર્યો.

રહેને ન્યાય મળી ચૂંચો.

જગતમાં બેઠી નિનાનો.

ખુદાવિન્દ ! મહને તો ન્યાય મળ્યો.
અમ્મર તપો અવનીમાં
જહાંગીર બાદશાહનું આ ન્યાયાસન.
જહાંપનાહ ! જેવું મારું ભાગ્ય.
બાદશાહથી ચે ભાગ્યરેખા બદલાય છે કાંઈ ?
મહારે કુંવારી દીકરી છે.
પરણાથી આપશે તો નિલાય આલશે.

જહાંગીર : પોતે પરદયા પછી શાહજેગમે
ખાંચસો કુમારિકાઓને પરણાવી છે.
બાઈ ! ત્હારી પુત્રીને ચે પરણાવશે.
વર્ષે વર્ષે હજાર સોનામહોર આપજો, વઝીરજી !
બાદશાહી જીવનદાનની ચો વાર્ષિક ખાંડખી,
દેહલીઆમ્રાના મેલ ધૂવે છે,
રાજગહેલના મેલ ધોવાનું ત્હને મોંપજો.
પરિયટપુત્રીના વળને ઉમરાવ આપીશું.
રાજમહેલની સ્કામે ફરિયાદજી
આ બાઈ બહાદુર છે.
બહાદુરના બહાદુર જ અવનરશે
આસકેખાનજી ! ડગાર અરખાનનું હરો.

(‘બાદશાહ સલામત’ ના જગી પોકાર સાથે દરબાર બરખાસ્ત થાય છે સહેનશાહબાનૂ નૂરજહાન બાદશાહ જહાંગીરના આચારણાં લે છે. તખ્તેથી મેવાડી રાજયુવરાજ કસમિંદજી ને શાહઝાદા શાહજહાન આવીને બે પાંખો લેવા બે પડખે હોમે છે. રાજમ દલિ સિધાવે છે. ત્યાં જતાં વઝીરે આડમને)

અય દાનેશમન્દે ઝમાના !

હવે તો થાડું ચૂડયો મુદ્દનનનો.

હાસીર જવાને કેટલાક સખાડ છે ?

વઝીરે આઝમઃ ખાદશાહી તરખીદમાંના ચોર જેટલા.

(વઝીરે આજમ સીન્દો કરી સમીનગોસી કરે છે. કોઈ ઉમરાવ કુરનસ કરે છે, કોઈ લાગ્યદેરો અશુભિનિર્દેશ કરી ચૂમે છે.

સ ચરતુ રાજમંદસ ગમીપમા આનતા ધોળામ્ મનમુખ નરજહાન મૂંઠણિયે પડે છે.)

નરજહાન : ગાઈ ! તું ચૂડારી સોગામ્યદાતા :

ખાદશાહને તહે આજ જીવનદાન દીધું.

તહાફે સોગામ્ય ફાડનારનું—

નરજહાનનું સોગામ્ય તહે ઉગાર્યું.

ઉરની ઉદારતાને અવધિ ડચ્છાં હોય ?

જગમશાહુર અશે ન્હારી ઉદારતાની આ દુથા.

મારી આતમ ઉચ્ચરશે કે

દિલની દિલાવરતામાં

ખાદશાહજેગમ ધોળાપુથો હારી.

ધોળાણુ અમ્મર તપો, મૂંઝ ને ચન્દ્ર મસોવરી,

જહાંગીર—નરજહાનની પ્રેમજોડણી.

(આશીર્વાદના કલ્યાણ સિધી આપ્રાનો દિવાને આમ માણ રહે છે : ખાદશાહી સિ હાદન હપગ અદ્ભુત તેજ જગદગી ઉઠે છે)

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ-ମୁଦ୍ରାବଳୀ

ଅଂକ୍ଷର ଶିଳ୍ପ

પ્રવેશ પહેલો

ગુજરાતદર્શન

(અહમ્મદાબાદની પાસે સરખેડ નડીક સાબરમતીની ઉચી બેખડને તીરે ખાનખાનાનની ફતેહવાડીની વૃક્ષકુળેમાં ફળ ને ફૂલ, કુંપળો ને પત્રગુચ્છઓ ઝૂને છે દહાડમડી ને લીબૂનીના, સીતાફળી રામફળી ને કેળના, જમરખ ને કમરખના છુંડ વિલસી રહ્યા છે વચ્ચે મ્હોરેલા આબા વાટિયાની ધટા છે યદમા કેરૂંડે પ્રકુરેનો પલારા છે એક છેડે ઘેરમઝીર વડો છે, બીજે છેડે વિસાવપત્રા પારમ્પીપળે છે મુખદારમાં બે આસોપાવવ છે, સમીપમાં પ્રકુ નેલા લીનડાની હારમાતા છે વાગીના ફલમાર્ગને એક આરે લગામડપ છે મીઠે આરે મારમ તી છે નાબૂડા । પાદડાઓમાં નબૂચલુત્રા કોચલ ને મેના છે ડાગીચોની મૂચલીમાં ગોપડ ને પારિવડા છે, થડપગધારે બિરેંલોઆ ને ચકવાએ છે વાગિબરે ઢેલ બેડી છે ને ડાડી કુજજવામાં મોરલો કના કગી ઉભેનો છે આરે વાધાના વાસની કુળેમાં અમઝમતા ઝરલૂતીરે શુકા છે, ને શુકામાં મીરમાના બાવેતા સિંહ ને સિંહણ છે પાલંગ સાબરમતીને વિસાલ પટ પડ્યો છે

એક પાસે ફૂલવાડીના ઉધાડમાં જીલજીલો ઉડે છે, વચ્ચેવચ્ચ ફૂવારો છે, જલધારાઓમાં ફૂલદડા ઉછળે છે,

બાદશાહ જહાંગીર ને બાદશાહજેગમ નૂજહાન, અગત પરિવાર સગાયે, હરિયાગી વૃક્ષકમાનોમાં થને કુજમાં ફરતા ફરતા આધેથી પધારે છે, બાદશાહને પડખે ખાનખાનાનની ખાનઝાદી મેઝમ ખેરુનિસા છે, બાદશાહજેગમને પડખે અર્જમન્દ બાનૂ સચરે છે ખાનઝાદી જેગમ ખેરુનિસા મુજરાતની કુજવટાઓ દાખવે છે

કુળેની ઉડાણમાં વેલીને હીચકે હીચકી એક ગુજરાતની કન્યકા મીન ગાતી દોષ છે,)

કન્યકા : મીઠા મોરલો રે ! મ્હારી દેવળાનો કન્ય.

ખેરુનિસા : આવી છે અમારી ગુજરાતની કુંજો.

જહાંગીર
અકબરશાહના જંગ
અંહી હત્યા હતી ખાનખાનાનખાપુ,
પૃથ્વીને પગથારે
ખેહરતનો જાણે દુકરો માંડ્યો.
ગુજરાત અજબ દેશ છે.
ગરબાડામાં હામીઓના ચિકાર ખેટ્યા.
માસના માસ મહે' ગાળ્યા
ગુજરાતનાં સૌન્દર્ય પી-પીને,
તેહો ચે છીપી નથી મ્હારી તૃષા.
કેરતી સાગરની અખંડમહમતી મેખલા,
ને વચ્ચે વનદંડમી લારી કુંજો :
સુન્દરતાનાં સન્તાનોતું જાણે કીડાઉઘાન.
ગુજરાત એટલે કુળકુલની કુંજ.
ને સાગર !-સાગરનાં પ્રથમ જ દર્શન કીધાં.
સાગર એટલે તો જાણે
આકાશ ઉતારી પૃથ્વીએ પાથર્યું.
દરિયાવનો હાથ લંબાઈને જાણે
મીઠી રહ્યો છે જલહાથેગીમાં સ્થંભતીર્થને.
નર્મદા ને તાપી, મહી ને સાબરમતી
તો જાણે એની ચાર અંગુલિઓ.
નફ્લાદ્રારનાં દર્શન કીધાં,
હાજીઓના આશીર્વાદ પામ્યો,

ને ઝૂંઘો સાંગરને એ જલહિન્ડોલે.
એમ થાય છે, બાદશાહબેગમ !
પાયતખ્ત ગુજરાતખોળે માંડું.

નૂરજહાન : મથુરા નગરીને સંકેલી

શ્રી કૃષ્ણ પધાયા હતા.

નિરખ્યો ખેલુ-આંખા નીચે,

સૌન્દર્યનો સ્વર્ગરંગી પંખો ?

મથૂરનો માંડલો પીચકલાપ ?

ખુદાઈ રંગોતું જાણુ રંગદલક.

જહાંગીર : [આંખાખાચે મોર કલા કરી નાચેછે તે નિરખીને
ઠંઠકું-ઠંઠકુંથી પડે છે, મુન્દરીઓ !

તહમે સૌન્દર્યના પાઠ ?

પ્રકૃતિનાં વૃક્ષવેલેથી વીણી વીણી

ધારે છે સૌન્દર્યનાં પરિધાન.

બાદશાહબેગમ ! સ્મરણુ છે

નહાનપણની એ પ્રેમરમણીઓ ?

શાહબાપૂના સર્પાસર્પા રાત્રચોક વચ્ચે

આપેલો મોરપીચનો પેટ્રો પંખો ?

નૂરજહાન : પ્રેમના પ્રથમ પાઠ

ભૂલ્યા કેમ ભૂલાય ?

શાહબાપૂએ એથી તો દેશવટે દીધો'તો.

ફર-ફરની દુનિયાને છેડે.

ત્હારે તો જહાંગીરશાહે

ઉઘડતા કમળ શા ઉઘડતા.

(મોરની મંજરીઓગાથી ઝંકિલા બોલે છે.)

ખાનઝાદી ! ત્હમ્મરી સોન્દર્યકુન્નેમાં
મધુરપનો ધોધ ગડગડયો.

ખેરખિસા : વસન્ત ન્હોતરતી એ તો કોકિલા :
આંખામ્હોર પ્રાશી કંઠ ખોલનારી.

જહાંગીર : એને વસન્તવૈતાલિકા કહે છે.

સંસ્કૃત કવિરત્નોની લાડિલી,
કુદરતની કલ્લોલતી રસખંસરી,
કો મહારાણીની પ્રતિહારિકા સરખડી
પ્રકુલ્લ કંઠે પોકારે છે જગજ્જનોને,
વસન્તપંચમીની પ્રસાતે પ્રસાતે,
કે ‘ વસન્ત આવી, ’ ‘ વસન્ત આવી. ’

નૂરજહાન જહાંગીર ! ખુલખુલની મીઠાશ,
ચુખનના મધુરવા સિત્કાર સરખડી,
જલટપકતી સેર રી, સુકોમલ છે.
ને કોકિલાની મધુરપ તો
જાણે રસધોધમાં હૈયાં ઢાલવ્યાં !

અર્જુનમન્દ બાનુ : એ શબ્દ તો આસ્માન લેહી ઉડે,
માયો સમાય નહિ ગગનભરમાં.

નૂરજહાન : અખંડ ગાજતી હશે એમ, અર્જુનમન્દ !
ત્હારી ચે સાબ્રમતીતીરની કુંજઘટાઓ.
પાણીમાંથી જ જાણે ઉગ્યો,
રાજકમલ ચો, ત્હારો ચાહી ખાગઃ
ભમરા-ભમરી ચાં મંહી ભરાયાં છે ને !

જહાંગીર : આપણે બન્ધાવશું ચાંદાસૂરજનો મહેલ.
ગગનગાજન્તો કોયલનો બોલ બોલે,

બાદશાહજેગમનો સોંદર્યનો શબ્દ
એવો જ બોલે છે અન્તરિક્ષમાં.
દેશદેશના આસ્માન ભરીને,
ફરીઓને પણ હરાવતો.

| શુર્ફરકુંજમાં કોકિલા ગાજે છે:
આલમની ઇતિહાસકુંજમાં એમ ગાજશે
| નૂરજહાનની યે સોન્દર્યકથનીએ.

ખેરુમિસા : બાદશાહે નામ દીધું નૂરે જહાન.
નામનો મહિમા ભજવાય
તો જ બાદશાહ સાચ્યા પડે ને ?
નૂરજહાન : ને એ સોન્દર્યકથનીઓની પાંખો ઉપર
જગતમાં પરવરશે મહારો જહાંગીર.

(ભદ્રી કુલપદામાથી બાલિકાનું નીત આવે છે.)

મીડા મોરલો રે ! મહારી દેલખાનો કન્ય.

અર્જુન-અનુ-શુભરાતની કન્યકા ગાય છે
મુલશે ? બીજી કોકિલા બોલે છે.

બાલિકા : (વણદિન્ડોરે દિન્ડોલા ખાતી ખાતી ગીત ગાય છે.)

મીડા મોરલો રે ! મહારી દેલખાનો કન્ય

ઈન્દ્રનેલ અગે એઠી, પીછડાંમા ચન્દ;
કંક ટળ્યા આમ, એને કલગીનો આનન્દ;
પાય નાચે નૃત્ય, એવા છમીલાના છન્દ:

મીડા મોરલો રે ! મહારી દેલખાનો કન્ય

જહાંગીર : શાહખાશ ! એ ચેરડીની પૂતળી !

વાયુને ટાલાવે છે, વેલીને હિન્ડોલાવે છે

ત્હારી મીઠપની હલક.

તુજ સમા કંઠમાધુર્યે ગુર્જરરાષ્ટ્ર ગાળે છે

ત્હાં સૂધી અદ્ભુત ઉછળશે

ગુજરાતની મધુરી કવિતગંગા.

(રાયદા આવી જોવારખા લે છે.)

રાયદા : બાદશાહનાં દર્શને મહાજન આવ્યું છે.

જહાંગીર : નગરના નગરચેક ને મહાજન ?

આવવા દે, રાયદા ! મહાજનોને.

(રાયદા જાય છે)

શાહબાનૂ ! લતામંડપમાં પધાર્યો ?

એ લનાઓને યે ધરાવજો

મોન્દર્યાનાં પરિધાન.

[નૂરજહાન ને મુન્દરીમંદપ લતામંડપમાં મિલાવે છે, બાદશાહ આરસઘડીને સિંદાસને જઈ વિશાલે છે.

નગરચેકને પ્રધુજપદે અમદાવાદનું મહાજન સદેનસાદી દમગાયે સન્માયે પંચાદે છે]

નગરચેક : અગા, બાદશાહ સલામતને અગા.

(સદુ સીજદો કરે છે; હીસ મોલી ખિખાળની બંદો પં- છે નગરચેક બાદશાહ સમીપે દંડવત્ કરી ચરણમાં પાપડી મૂકે છે. બાદશાહ ખડા થઈ જાય છે; નગરચેકને દડાડી, સેડી, અથે થપ થસાવે છે.)

જહાંગીર : નગરના મુગટ છે, ચેઠછ !

બાદશાહીની બહાંચ છે સહુ.

આમ ન હોય, ને ન શોલે.

નગરશેઠ : સૂરજ આવ્યો ને અન્ધારાં રૂહેશે આંગણે ?

પૃથ્વીના પ્રકાશ ! અમારાં દુઃખો ટાળો.

જહાંગીર : નગરશિરે છત્ર બાંધ્યું તું શાહબાપુએ.

એ છત્રછાયામાં તાપ શો ? સન્તાપ શો ?

અહમ્મદાબાદ તો ગિરદાબાદ છે ;

પણ ત્યાંના ઉદ્યોગઉદ્ભાસી નગરજનો

ધૂળમાંથી ચે સોનું સરજે છે.

નગરશેઠ : અમદાવાદને ઉદ્યાર્યું બાદશાહબાપુએ.

સોનાની ટંકશાળ દીધી,

બાદશાહીની આર નગરીમાં સ્થાપ્યું.

પણ અમારે શિરે જીલમના ચોર ઉગ્યા.

લોંચરામાં પૂજા ભણવાની,

ને ગુફામાં દેવસ્થાન સ્થાપવાનાં.

પૃથ્વીના પાદશાહ !

જહાંગીર : શેવટો માનસિંહ ત્હમારો ધર્મરાજ,

શાહબાદો ખૂશરૂ ત્હમારો બાદશાહ ને ?

નગરશેઠ : અન્ધારું થયું ને ભૂલા પડ્યા :

એ ભૂલ સદા ગોળવાની ? ને ભોગવવાની ?

ને ઉલા રૂહો—ઉલા રૂહો :

એ ય પાટવી તો બાદશાહનો ને ?

બાદશાહી કુટુંબ બહાર તો નથી નમ્શા ને ?

કાળું આવ્યું છે કડકડિયું ;

પૂંછડું પછાટે છે પેલો પૂંછડિયો તારો :
ચારે દિશામાંથી ચાપો
તો જીવલું કંઈ ધરતી ઉપર !

જહાંગીર : શેઠજી ! બાઝાર નગરશેઠનું, કિલ્લો સૂબાનો.
એક શાહ, ને બીજો બાદશાહ.

જાવ, ત્હમે બાદશાહને ન પજવતા,
બાદશાહી સૂબેદાર ત્હમને નહિ પજવે

નગરશેઠ : અમારા શ્વેતાંબરી જૈન જ્ઞાનસંહાર
નિરખવા પધારશે પૃથ્વીના પાદશાહ ?
સાગરનું તળિયું દીકું હોય
ત્હમે જ્ઞાનસાગરનું તળિયું દેખાય.

જહાંગીર : શેઠજી ! તમ શિરે તોકઆળ છે કે
જૈનોએ સરસ્વતીને તાળાંમાં પૂરી.
જ્ઞાનદર્શન તો છે દેવદર્શન :
કરાવશે તો આનન્દે ઠરીશ.
સ્તંભતીર્થમાં જોઈ ત્હમારી પાંજરાપાળ,
પશુપત્ની પ્રત્યેના દયાધર્મ.
ખાનખાનાન ! પાંજરાપોળે ગોઠાવજો
પેલો બન્ને હાથ કપાયેલો ચોગ.
પશુને પાળે તે મનુષ્યને નહિ પાળે ?

[૧૬૧૧ની મુર્તિ કચ્છના સર્વ આરમકેશને જમનવરના જમ રાજને
લઈ ગામ પિનાહિત્ય આને છે]

ચોખદાર : બાદશાહ સત્તામન.

[પાન્ને રાજાએ સીજદો કરી નડાણાં ધરે છે.]

રાજા : સાગરતીરના આ સિંહરાજો
 નિકેમાદિત્ય : રેતીની સચુંદરપાળ ઝોળાંગાને
 કચ્છ તો છે પેલે કાંઠે.
 કચ્છના ઘોડિલા, તહેવા કચ્છી શૂરવીરો.
 ને આ કાંઠે છે જામનગરનો જામદુર્ગ.
 જામદુર્ગના છે કંઈ અજળ ફૂલશણુગાર !
 ફૂલકંચુકી ને ફૂલચોરસા ને ફૂલચાદર !
 જે માળણ આણી છે
 બાદશાહબેગમને ભેટ ધરવાને.
 ફૂલમંડલી ભરી, ફૂલવાધા સજાવી,
 ફૂલહિન્ડોલે ઝંજીવશે આમ્રવનોમાં.
 જહાંગીર : વીર છે તહેવા રસિક છે.
 પૃથ્વીયશરવી અકબરશાહે શુજરાત અત્યો ;
 પાણીપેયો કચ્છનો જલકિસ્લો
 ને પાણીપાળનો જયવન્તો જામદુર્ગ
 નહોતા અત્યા ત્યહારે જગલજેતાએ.
 જે હજારી ને રાજાની ગજપદવીના
 કમરબાન્ધ બાંધજો ને લોગવજો.
 બાન્ને ચ બહાદુરો છે ચદુવશના,
 સાગરમાળના છે રજેવાળ.
 રાવ ભારમલ્લ : હોઝે કુતખમાં ઘટામંડળનો મહેલ છે
 એવાં છે જલવીંટયાં મહારાં કચ્છનાં ઝુંડ.
 મંહી ખેલે છે પાણીપન્થા ઘોડીલા

ને પવનવેગી ત્રાંઘણીનાં ધણ.

બાદશાહ પધારશે મહેમાનીએ ?

રાજા જામ : જામદુર્ગમાં કુંકુમની ઉઠે છે ઢોળ,

ને મોતીની ઉછળે છે ભરતી.

એકએક જોળણો ધર્યાં છે ચરણે :

મોતીનો આંગિયો નજર કડે છું.

પધારશે પાદશાહ એ મોતીપાળે ?

જહાંગીર : જામ મોતિયુંવાળો સાંભળ્યોતો :

એ જ આ રાજા જામ ? વિક્રમાદિત્યજી !

એમના કીર્તિધોષથી તો ગાજે છે

બદખબુખારના બાઝારોના એક.

રાજા જામ : બાદશાહી સદતનની વાડી છે,

અમે તો બાદશાહી વાડીના ફૂલછોડ.

બાદશાહતનો છે ખુશખોનો મયમથા :

અમારી તો મુગન્ધની એક સેર.

[બાદશાહી જમદુર્ગમાં સદસ્ય ગઠમઠે છે: સર્વ સત્તાજન આશ્ચર્ય-ચકિત થાય છે. જામદુર્ગમાંથી જે જાન્યોએમાં થઈ નવનવારના મથકે છે.

નેમજો બાણો હઈ બજારિયો એક દૂત આવે છે.]

બજારિયો દૂત : પાવવજે બાણો પરી-સમર્પાને)

બાદશાહ સલામતનાં પુલન્દ લાગ્ય.

આસ્માન સુમેવડ ઉડ્યાં

ને સૂર્યમંડળ શ્યાં અમર તપો !

મુસ્લાન શાહઝાદા દક્ષિણે છતી પધારે છે

બાદશાહી પાપબોચીને કાઢ.

જહાંગીર : (વિરલ હાસાદમાં આવી જઈને)

આવ્યો છે-આવ્યો છે એ

જયનોબતવન્તો સુલતાન ખુર્રમ

દક્ષિણના વૃદ્ધ વાઘ મલિક અંબરને છતીને.

(બાદશાહ, ને બાદશાહની પાછળ રાજસભા, ઢીરી શાહજહાનના સત્કારાર્થે પધારે છે. થોડેક જગા ટોપકચને વીરવેચે હમાનાના સિંચેદ-સાચાર શાહજહાન, ખાણીદાર મોટીવાની ઝનિએ મગપના, રહાગે મળે છે, બાદશાહ મનુષ્ય શાહજહાન સીન્દો કરે છે, મુક્તામાળની એ: રોર તોડી મૂઠણીએ પડેલા શાહજહાનને માથે ઓવારી દિગ્દિશમાં બાદશાહ એ મોલી વેરે છે, શાહજહાનને ડોડાડી બેઠે છે હવામંદપમાંથી જહાંગીરશાહ ને શાહજહાનની ઉપર પુષ્પચંદ્રિ યાય છે. સહુ આરસાની ભણી વળે છે.)

જહાંગીર : દક્ષિણના ગિરિદુર્ગો તો

જાણે ગયો ને લેધા, ખુર્રમ !

શાહજહાન : દક્ષિણમાં પર્વતમાળાઓ છે,

ખીણો છે, ગિરિદુર્ગો છે;

કુદરતની સહાય છે મુશ્કટોને.

પણ શહેનગાહી પૂર ખાણ્યું ના ખળે.

જહાંગીર : શાહઝાદાઓને થે અપૂર્વ

ત્રીથ હાલરી લે, નવાબું છું, ખુર્રમ !

ધૂમાવળે આર્યાવર્તમાં જથર કે.

નમીનાવાડીએ દીધાવલિ કરજો,

આરમાન ઉતારજો હોજે કુલખને કાંકડે.

નગરશેઠજી આજ નગરને જમાડો.

ગરીબ ફકીર કે અણુવન્ના દો

બેનસીંગ ન ગ્હે બાદશાહી મળાવતથી.
 રાજાઓની ક્યારત કરીશું,
 એલિયાઓની શુકગુઝારી ભણીશું
 પહેર આ બાદશાહી ગિરપેચઃ
 ને કરશે મ્હાંને રાજનગરીના રાજમાર્ગેમાં
 બાદશાહી હાથી ઉપર વિરાજીને,
 મોનેયા ને રૂપેયા ઉઠાગતો ઉઠાગતો.
 ને બાહેર કરશે જગતભરને કે
 મનાન દેહ્લીનો બાદશાહ
 ઉત્તરદક્ષિણ ભારતવર્ષનો બાદશાહ છે
 ખાનખાનનાન ! દગબાગ ભગબાગ કદો.

(નરહરે કમલનો મદાન નીજો સ્ત્રી વિદાય થે છે)

રાજા }
 વિક્રમાદિત્ય } (જતા જતા એકાન્તે શાહજહાનને)

ખૂબજાહને ગ્લાહિયર દુર્ગમાથી છોડાવી
 ખાન આમ્રકુખાનને મોખ્યા છે માચવવા.
 ઘણી હતી શાહઝાદા ઉપગના
 મુઠમની કમિયાદો

(અમર નવાવના રાજા વિક્રમાદિત્ય ભય છે)

શાહજહાન જહાંગીરે કર્યું ને લામદુર્ગ ઉત્પા
 મુમટ ડો ન્હેવા મુન્ઝી ડો

(પુરુષમંડી અદલ થયે બાદશાહ ને શાહજહાન ઉપર પુરુષ-
 રહિ કરતુ ને એવારના લેટુ મુન્ઝીમંડલ દગામંડાથી પધારે છે
 શાહજહાન જાને બાદશાહનેગમ નૂરજહાનને નમન ન્હે)

નૃસિંહજીન : (ઓવારણ લેતા લેતા)

દુર્લભ છે પર્વતના લંગ શ્રુતવા .
દુર્લભને ચે મુલભ કીધુ ચાહઝાદાએ.
બાદશાહતને એક કળશ ચ્હડાવ્યો
ગહેનશાહે ચે કીધો
મનભાવતો હામીઓનો શિકાર
ગુજરાતની ઘેગણી વનકુળેમા

જહાંગીર : હા, ખુદશ ' અવકાશે તુ ચે પગવગે
ઝાલોદ પાનેની રેગીઉડી વનકુળેના
સો—મોના નાણુ પડડયા છે હાથીજીંડ

નૃસિંહજીન : ચાહઝાદે તો નિરૂ પી ડે ગુજા લાગી દુલ્લે
જૂવો આ ખંડ થયેવો પરમાત
આશ્રમા ચે ઉગાડીશુ સ્વગના ઉગાન,
ને મહી રેના ને કોમલ ને મોગવા મમ ગાજી
જગાડીશુ પોદેલા પડધાઓને

[નાર પાલા આગળ જાને]

જહાંગીર : પારસ બાણુ તો પાડયા કાઢ આ
પ્રિદુલેવી દાગી કીકીઓ સરિખાડા

(વીણુનાને હાથ વગાન છે)

નૃસિંહજીન : હાથે કાળા થયો,
ને જીભે કાળી થયો

જહાંગીર : વેણુવોના રમનીત ગાય ડે ને
દે ઉપાળા સંધિગ્રજીને અડકીને

કાળા કૃષ્ણજી ચે ગોરા ચતા.
તહમને અડકચે પાછા ગોરા થશું,
મ્હારાં રસરાધિકાજી !

(નવજુ વીણવા નાય છે : જાનકાદી ખેરુનિના ભેગમ આદી
અનરાયે આવીને ઉને છે.)

ખેરુનિસા : બાદશાહ સદામત ટામા કરચે ?

એમાં ભૂલ થાય છે.

જહાંગીર : ભૂલ ? ભેગમ સાહેબા ! ભૂલ !—શાની ?

ખેરુનિસા : શુજરાત નથી. શુજરાતની તસ્વીર છે આ :

મ્હારા મુસ્લવરોએ માંટેલી.

બાદશાહને પડછાયે પડછાયે આ તો
વસન્ત ને વર્ષા વિલસે છે પાનખરમાં.

માત રાત્રિઓનો આ મોન્દર્યસમારંભ.
હાગમ મીણુ ને રંગોનાં માડેલાં છે

આ કળ ને ફૂલ, પદ્મવ ને પંખી.

ઓલિયાને એ છે મ્હારી બિયાફત

બાદશાહને તનહૂરસ્તી ખડ્યાના.

જહાંગીર : (આશ્ચર્યચકિત થઈને)

આ પંખીઓ ટહુકે છે ને ?

ખેરુનિસા : ખોટાને સાચું ઠગવવા

કાંઈક તો પંખી હકારવા પડે ને ?

જહાંગીર : છાયાચિત્ર આવું છે મનોહારી,

તો દેવુંક હશે, ભેગમ સાહેબા !

શુજરી કુંજોનું મોન્દર્યદર્શન ?

નૂરજહાન : ને એ વસન્તકુંજોમાં રમતી-નૂમતી
ગુજરાતની રસલરી રમણીમણિઓ ?

જહાંગીર : ગુજરાતની કુંજો બાજે કૂલમ્હોરના ઠગીયા.
ઝેગમ સાહબા ! હ્યો આ મણિમાળ.
રત્નમાળાનાં રત્નો સમી ઝગકે છે
ગુજરાતની ગુણગૌરવી રમણીઓ.
આશાપદ્મીની જાગીર ઉપર
સહી કરી પાડવજો, બાદશાહઝેગમ !

ઝેરનિસા : સન્મુખ સોહાય છે સોહામણી
એથી ચે અધિકી છે ગુર્જરી કુંજો.
રઝા છે ? ગાય ગુજરાતનું ગીત
ગુજરાતની રૂપગૌરવી બાલિકા ?

નૂરજહાન : શહેનશાહી ચિનતિ છે
ગુજરાતના ગીતને ડાન્ડ.

(ફારા ફરતા લગામડેવામા વેરાઈ સહુ આરામનાદે દળે છે.
ખાનઝાદીની તેડી ગુર્જર કન્યકા કુલડે ડાહ્યમાથી આવે છે, ને પડતી
જલારાઓની વચ્ચે કંઠોલની નુજરાતની કુંજોની રજલ ગાય છે.)

કન્યકા : અજગ દુનિયાની વાડીમા
અજગ આ ગુર્જરી કુંજો.

મિહો ન્યાં વૃથાવે વનમા.

દશરે હાથીડા વનમા

જલધિ દે યાગ મોતનના:

અજગ આ ગુર્જરી કુંજો.

સજન સામર વડા ખેડે,
 રૂડે સિયુ લાકડી ઘોડે;
 રમણી ગરબે રમે કોડે:
 અજામ આ ગુર્જરી કુંભે.

કન્દ્યો આવી લક્ષ્માં વસિયો,
 છત્યો વણુચત્ર રણુગ્રમિયો;
 ગીના ઉદ્યોધીને હસિયો:
 અજામ આ ગુર્જરી કુંભે !

અજામ દુનિયાની વાડીમાં
 અજામ આ ગુર્જરી કુંભે !

પ્રવેશ બીજો

બાદશાહી કુટુંબમેળો

(ઉજળચિનીના સરોવરની જલવહરીઓ કિલ્લાના કોટનાં ચરણ પાંખાળે છે. તીરે બીજા ન્હાનકદા નગર નેપી બાદશાહી હાવણી પડેલી છે. શહેનશાહી જરિયાનના તંબૂમાં આજ પૌરનો જન્મોત્સવ છે : શાહ-આદાના જન્મોત્સવ કાલે બાદશાહી કુટુંબનો આજ કુટુંબમેળો છે. સરોવરની ફરતી પાળે પાળે ને ખગધિયે ખગધિયે દીપમાળા ઝગહળે છે.)

સરોવરતીરની એક દેવડીની અગાસીયા હીવાને ખાસની મજલિસ ભરાયેલી છે.)

એક ઉમરાવ : શાહઆદાના જન્મોત્સવે તો આજ રાત્રીનો દિવસ દીધો છે.

બીજો ઉમરાવ : જુહાં જુહાં બાદશાહ સલામતનાં પગલાં તુહાં તુહાં અન્ધકારનાં યે અજવાળાં.

ત્રીજો ઉમરાવ : આરુમાનના ધુમ્મટની રેશની ઉતારી સરોવરની પાળે પાળે નાંડી છે.

ગરબાળી જહાંગીરશાહ ને અર્જમન્દખાનુ :
શાહજહાનને ઓરડે ત્રીજા શાહઆદા.

શાયર શાદ : બાદશાહી જયધોષણથી ગગન ફાટયું,
ને તારલિયાનાં ઝૂમળે ઝૂમળાં
જલપગથારે ખરી પડ્યાં પાણીમાં.

(જલ ઉપરથી સાતી દોડતી સંતોવરતીરે આવે છે બાદશાહબાનુ
નૂરજહાન ને બાદશાહ જહાંગીર કિનારે ઘરે છે.)

જહાંગીર : સ્તુતિ અર્થે કોમ્પ. પાથે આવી
જગરૂપનાં ચે દર્શન કીધાં ચોગરૂપામાં.
એણે ઉભાં તિલક ભૂંઝાળ્યાં.

નૂરજહાન : રસરસિયાં મદદ આ બચારતે જશે
બાઝ બહાદુર ને રૂપમતીની.
ફળ્યું આપણું ઉત્તરિનીમાં આવણું.

એક ઉમરાવ : હવે હાલિદાસની આ રસનગરી.
જગરસિયાં મકુન્તલા ને દુષ્યન્ત મહારાજના
અજરામર રસજન્મ અંહી થયા હતા.
એમના અર્વાચીન અવતાર
જહાંગીરશાહ ને નૂરજહાન બેગમ.

નૂરજહાન : (જતાં જતાં)
પાડવું છું પાદશાહના પોતને :
અન્દનવૃક્ષે પ્રકુલ્લેલા એ નવકુલદાને.

(બાદશાહબેગમ નજીકના કિનારાબમર ઉપમા સંચરે છે; જહાન
બીરશાહ અગાસીને વિધાવે છે.)

જહાંગીર : (બાગસીમા ઉમરાવોની કુવનો કીધાં કીધાં)
આસ્માન મુખ નિરખી રહ્યું છે
મુદોવરનાં અરીસામાં.

શાહ : જગત જેમ નિજ સૌભાગ્ય નિરખે છે
બાદશાહનાં વદનદર્પણે.

(સરોવરપાળે દાથીએનું લગર આવે છે, બાદશાહને સલામી
બગી ઉમે રે જવાહીરના યાગ લેઈ આગળ પાંચ દાસીઓ, પાછળ દાસી
તેડનો બાગ સાહજાદો, ને ત્હેની પાછળ સાહજહાન ધધારે છે)

શાહજહાન : (બાદશાહ સમીપે સીઠકે પગીને)
પર્વતની શિખરમાગ મમોવડ
પરઆમ ગતપતિનું આ લગર,
ને રત્નલાર્યા આ યાગ
અખ્યાતનને ચરણે ઈ
એટલા જ ગાહજેગમના
ચરણારવિન્દમા ધરીને આવ્યો છું

શાયર શાહ : બાળ ગાહજહાનું નામ પાડો,
ત્તનો જોવારી ઉઠાળો આલમમા
જહાંગીર : લાવો, લાવો, નિરખીને આળ ઠાક
મ્હાન અગના અવચવને,
• ઇન્સામના આત્માની ડહીને
મુગસતખ્તનો શણગાર બનશે
એનું નામ ઔરંગઝેબ

(રત્નોની મુઠીઆ ભગે ઉમરાવામા ઉઠાવે છે, ઉમરાવા તે
ઝીલે છે)

ગાહનજૂમી ! નજૂમ શું લાખે છે ?
નજૂમી : તારલિયા ઝગહગતી જીએ બોલે છે
દોહદમા જન્મ છે શાહજાદનો
મિતારો આમ નમગે જન,
તો ખે હુંને સાધશે અમૃતદો

ચિતારો એમ નમશે સહેજ
 તો છટી પાડશે જન્મેય હદને.
 મુગલ બાદશાહાવલિમાં
 એમના બેટલી આયુધધરીઓ કોઈની નથી.
 મહા સમર્થ છે,
 જગતની બહુ ઉથલપાથલો જોશે.
 દીને મસ્તાબનો જગમશદુર મ્યાંલ થશે.
 મહાપુરુષો એનો હરબાર સોહવશે.
 ગેગના અગરો સાચું ઉચ્ચારે છે :
 જગત ચરચરશે આ બાદશાહાહાથી.

જહાંગીર : એને લગીર આપું છું એના જન્મસ્થાનમાં :
 મહીન્દરીનાં કાતરોને તીર મહાવનમાં.
 હાથીઓમાં ખેલશે,
 તે હાથી શો નીવડશે

(બાગ શાદગાદાને મસ્તકે દસ્તસ્થિ મૂકીને)

ત્રીન્દગીનો આંખો મહોરજો લહારો !

(દમલા દમલા)

હાથી શાં ગંદચળ મારી
 બાદશાહત ઉથલાવતો મા.
 આયુધધારી સહીને ચે એળાંજલો.
 ત્રાડી મેલીદામ બાંધું છું મસ્તકે.

(સિરપેચની મેલીદામ જઈ શાદગાદાને મસ્તકે ધસાવે છે,)

શાયર શાદ - ભાગ્યદેશે ડેલુંક ચોલે છે લોલક !

નમીબનો બાણે મિતારો ઉગ્યો

(બાદગાદી કમ વાગે છે દિશાનો જોતે છે કે સુલ્તાન પરવીઝ આવે છે.)

જહાંગીર : સહેજ મોટો પડ્યો, પગવીઝ !

ઉમરાવમડા મિધાંવા મત્કારાર્થે મ્હામે

(સુલ્તાન પરવીઝના સત્કારાર્થે ઉમરાવમડા સિધાને છે રત્નોથી નૂથેનો, શાર્ફજગતિએ મયપતો, યોવનભર્યા, હાથીબચ્ચા શો શાહઝાદો સુલ્તાન પરવીઝ પધારે છે, ઉમરાવમડાની કુરનસો કુરનસથી નવાજે છે બાળ શાહઝાદા ઓરગઝેજને તેને વળતુ દાસીમડા રહામે મળે જ શાહઝાદાને ચુબનથી સત્કારી પપાળી આસિય આપી અમાસીમડાને મગધિએ રહે છે સત્કારાર્થે જહાંગીરશાહ અમાસીની પાળે પવારે છે ગળે રમાલ બાધી છેને મગધિએ સીજદો ભરી બાદશાહની પાયવેશને પકડી બંને વાણેને ચૂમે છે)

જહાંગીર : કુશાગ તો છે ને ! મ્હાન અગ !

(સુલ્તાન પરવીઝ અગ્રતર રહે છે)

ત્હાંગે મીજદો પૂરો થયો હવે ઉં

(શાહઝાદો પાયવન બહતો નથી બાદગાદી પરણકમશને ચૂમ્યા કરે જ)

શાહઝાદા ! નૂં વરમ ! ઉં ને માગ

માગીગ તે બાદશાહ આપશે

પરવીઝ : (ધૂલિએ પડ્યો પડ્યો હતક નિહાળીને)

આપો, આવમના પાદશાહ ! આપો,

મ્હાન ભાઈને હું માણુ છું

નથી ત્રીસ હજારી જોઈતી મ્હારે,
 નથી જોઈતી હિસારની જાગીર.
 માનવી માત્ર ભૂલને પાત્ર છે.
 સારી જહાનને નવાજે છે :
 શાહના શાહઝાદાને બાદશાહ નકારશે ?
 શહેનશાહના લોહીતું લોહી,
 અસ્તિનાં અસ્તિ, માંસનું માંસ,
 પન્દરપન્દર વર્ષોથી છે બન્દીખાને.
 નથી ગમતું—નથી ગમતું હવે
 અમે આનન્દિયે—જીવન માણિયે એ.
 પાંચ પાંડવોનો અમારો ધર્મરાજ
 બન્દીખાને છે : બન્દ છેડો, અબ્બાજાન !
 મ્હારો તો લાઈ : આપનો તો પુત્ર.
 જગતમાં વરસે છે શાહના રહમના વરસાદ .
 કુલમંડપેથી જ એ અગા રહેશે ?
 શાહઝાદા જૂથરૂશાહના બન્દ છેડો.
 આપો—આપો, એ આસમના બાદશાહ !
 હું માચું છું મ્હારા લાઈને.

(પૂરજિયે પડ્યો પડ્યો, દાઘ બેઠો, શાહઝાદો બાદશાહને પ્રાર્થા રહે છે.)

જહાંગીર : (જૂનાં સ્મરણે ખત્ર વત્ર સહેજ દોર મુઠાથી)
 બંડખોર ફરીથી બંડ નહીં કરે
 એનો બાંધધરી દોણ ?

પરવીઝ : બાંહધરી ? આલમના બાદશાહ !

બાપ ને બેટા વચ્ચેની બાંહધરી
એક ખુદા તામૂલા ને બીજી અમ્માજાન.
એક વિરાજે છે આસ્માનને મિંહાસને,
બીજી વિરાજે છે એનાં ચરણોમાં.
મહારા બાદશાહી પિતા પાસે
હું બાંહધરી છું મહારા લાઈની.

જહાંગીર : (ભયાભયા હેલવા ઉત્તરચિનીના સરોવર ઉપર, ફરતી
દીપમાલા ઉપર, ને લહેમની પાછળ ગેબમાં એક દૃષ્ટિપાવ નાંખીને)

મહારા ઝમાનામાં અખખાજાનનો
હું ચે બંડખોર હતો .
શાહબાપૂએ મ્હને ક્ષમા બક્ષી'તી.
મહારા જન્મેત્સવને દિન શાહબાપૂએ
કેટકેટલા બન્દીવાનના બન્દ તોડયા'તા :
મહારા પૌત્રના જન્મેત્સવની તિથિએ
હું મહારા પુત્રના બન્દ છોકું છું.
ખૂશરશાહના હઝાર ગુનાહો માફ છે.
સહુ અમીરમંડલિ ઇન્દિઝબાસે બાપ
પન્થબૂટ્યા એ પાદશાહઝાદાની.

(સાહજહાન સિવાય સહુ દરબારમંડળ ખૂશરશાહના સત્કારસરે
જાય છે.)

ખુર્રમ ! મંગાવ શીરાઝી ચરખત.
જૂનામાં જૂનો, ગાહી અંગૂઠો,

ને નીલમની મંગાવ ચાર પ્યાલીઓ.

(સાદનદાન કિનખાજતખમા નય છે. વણુહોળી દહાડી ઉમેલા, કરમાયેલી કમળપાંખડી સા વદનના મુલ્તાન ખૂશરુશાહને લેકને કમરાવમંડળી ચોટીક વારે આવે છે. બે દારૂઓ આગળ સોનૈયા-રૂપયાના ન્યોછાવર ઉછાળે છે. પન્દર વર્ષ પાદશાહની ને ખૂશરુશાહની દષ્ટે દહ મળે છે એટલે જહાંગીરશાહ ખડા થઈ નય છે: ખૂશરુશાહ બાદશાહને હંડવન કરવા માટે છે.)

જહાંગીર : જૂહાઈના દરવાઝા ઉઘડયા આજ.

ખૂશરુશાહ ! આવને લેટ મ્હને.

(ત્રીજે હંડવતે ખૂશરુશાહ અટકીક થડી ભૂમિસત્વાએ પડયા રહે છે.)

જહાંગીર : (બન્ને દ્વાય પચારીને)

પન્દર વર્ષથી દીધો'તો આંખડીથી આંખવટો.

હું ચે શાહબાપુનો પાટવી હતો.

આવ, મહારા પહેરવા ફલ !

તખ્ત ત્હારું છે ને સંભાળ.

(હંડવનમાથી ખૂશરુશાહ હડતા નથી. સરોવરનગરાસીનાં પગધિયા કવરી બાદશાહ રવય ખૂશરુશાહને લેકારે છે, ભેટે છે, બાંધમાં બાંધ પદોલીને અગાસીએ લઈ જઈ સમાધે નાહીલકિયે બેચારે છે.)

ઉંચું જો, બાબા !

આસ્માન ઉંચારે છે ત્હારો જટકારો.

ખૂશરુશાહ : શાં શુભ કીધાં છે કે ઉંચું જોઉં ?

જહાંગીર : અશુભ છાંડ્યાં એટલે શુભ આદર્યાં.

(શીરાજી સરખા ને ચાર રતનખાદા અનાસી વચ્ચે મડાય છે)

ચાર દિશાના ચાર સ્થંભ સમા છે.
ભેસો, સંપો, ને ચાખો
ગિરાદરીનો આ શરાખ.

(સુસ્તાન ખૂશ્દાદ, સુસ્તાન મીરજા પરવીઝ, સુસ્તાન શાહ-
નહાન, સુસ્તાન રાદરિયાર : લામ્બોની એ ચોરસ બાદશાહી અગાસી
વચ્ચે વિરાટ રતનખાલા ભરે છે.)

પરવીઝ : લામ્બો જ નથી હોતા લામ્બિનન્ધ.
બાદશાહી લામ્બોની લામ્બિનન્ધીનો
આજે છે ઉત્સવ.

(ચારે શાહજાદાઓ એકાબીબની ખાલીઓઆથી પીએ છે, પરપાને
આલિંગે છે, મુબન કરે છે. ચારે ય હી જહાગીરશાહને ચરણે સિર
કાવે છે.)

જહાંગીર : ખૂશ્દશાહને વીથહઝારી ગત્રું છું ;
નિશાનકડો પાછા નવાત્રું છું.
દિવાને ખાસ બરખાસ્ત છે.

(બાદશાહને કુનસ કરી કરી સદુ સિધાવે છે. બાદશાહ નરિયાન
વખૂએ પધારે છે. સંભવતીરની ડાઘલી જલ્લહરીઓ નિહાગતો ખૂશ્દશાહ
એકાડી રહે છે.)

નરિયાન વખૂએથી બાદશાહનેમ અગાસીમા આવે છે.)

નૃસિંહાન : (ખૂશ્દશાહના આવાસના લેટને)
અવનનાં વર્યોનું પળવાડિયું વીલી ગયું.
દાનેશમન્દ છે, દૂરઅન્દેશ છે.

અર્જુનના બાનુ મ્હારી લત્રીય છે,
પણ લાડિલી છે મ્હારા અંગનું અંગ.—

ખુશરુશાહ : (નૂરજહાનના વલ્લભચાર્યા સાથે રહમત સર્જને)
મનનૂને એક જ હતી લયલા :
જહાંગીરશાહને એક જ છે નૂરજહાન :
ખુશરુને દેહ એક છે,
ખુશરુને પત્ની એક છે.
એક પતિને એક જ હોય પત્ની,
એક પત્નીને એક જ હોય પતિ.

(ખુશરુશાહ અજાણીના ધમધિયાં હતરે છે.)

નૂરજહાન : (નવાનવાની પાછળ લગ્નમર મ્હણીને)
ખરેખા, સદહજાર ખરેખા
મુગલાઈના એકપત્નીવતના સ્થાનને.
એક અન્દનવૃક્ષે તો
સારો બાગ મધમધે

(આટો અન્તર્યાય આવેલી નદી સમી ઉત્તરાતી, અન્દમાર સમી લમર
વાળેલી, અજવાળેલા અન્ધકારમાં આખરીઓ પરાવતી, ગેબને થે વીધી
પાછળ પ્રશ્નો પૂછતી રી બાદગાહગેમમ ઉજાવિનીના સરોવરતીરે મધગ
તને બારે ઉભે છે)

પ્રવેશ ત્રીજો

જમનાણીનો અવધૂત

(મધુરાજી મગીપ જમનાણીની ઉચી બેજડમા મતરને મુખદ્વારે ચુકા છે. હપર વનવેલીઓ ને ફરતી ઝાડી ઝાંઘી છે મુઅવર્મ બોલેલા સેકડો ગુન્યામીઓ ને વ્યાધવર્મ બોલેલા ફકીરો ચુકાદ્વાર બેઠેલા છે લગનની ધૂન જામી છે, ને ગ્રેજમા નીરખી રહેલા, પ્રકૃતિના પડદા વીધી પાર મચેલા કોઈ એ ધૂનમા લીન રોમે, જ્યે, પૂલે છે.)

મંડળી : આવલો, આવલો જમનાવાટ, ત્હા મગથુ.

આવલો-આવલો, ગાયો લાવલો, ત્હાં ચરાવલો,
આવલો જમનાવાટ ત્હા મગથુ. ધ્રુવ

એક મીટ ખીકુ ત્હા તો ખીજી મીટ ઉપરો

જ્ઞાવાંની ભેઉ છુ જશતીય વાટ,

જમનાવાટ, ત્હા મગથુ

આસુડાં ન નીનરે, ન ધેન મ્હારા ઉતરે;

વિગમે ન આખના હિમાટ,

જમનાવાટ, ત્હા મગથુ.

પધારો, પધારો, એક તરસ દરમની-

પ્રાણુ કેરા માંડી મ્હેલ્યા પાટ,

જમનાવાટ, ત્હાં મગથુ

इधउवा न्नेशुः पीयुंने पायु

મહુડ્રી બગી સહ્યુ જગને માટ,

જમનાવાટ, ત્યાં મળેશ.

ઘેરી ઘેરી મોરશીમાં સામરના શબ્દ વાળે.

લખજી ગ્રામનેખ ખાતે લખાટ.

જમનાધાર, ત્હા મગીશુ.

આવળે-આવળે જમનાધાટ, ત્યાં મળે.

આવળે-આવળે, દેશાં ધાવળે, ત્હાં ચગવળે,

आवृत्ते जमनापाद, त्वां भजयुः।

ભાદ્ર હા શ્રી હગ્નિના અન્તેતનં.

(એમ પોકારના પ્રક્રિયાથી અવપૂર્ણ આવે છે. જ્યાંના પ્રદૂષણે છેડે રક્ષા પટેલેથી છે, કાન ચીની રક્ષાકુટલ પટેલે છે, લાંબી રક્ષાગ્રી ને લીધે પંચિયુ, ઉપર નિહચમનિ બોટો, નેક દાયમાં રક્ષાની દાયલાખી નાનની ચલમ ને બીજા દાયમાં સીનમનુ ચોપા- આખી, ફીર, સન્ધાસી, બકનાના એવા સમિધાન આ અવપૂર્ણની સહ ગરબરજ છે જ

અંદાના એક ગોખમા અવદૂન કરુને વિરલે છે, શ્વાનમુદ્રા ધરીને
પેતે પેવામા ડૂબી જાય છે)

મંડળી : જય જમનાજીના અવધાનો.

એક ભક્ત : (કામ ભયો આવીને)

અવધૂતના એ મુનિદો !

બાદશાહ પધારે છે સુંબાસનાં દર્શને

(જનનાણને આરેથી સદપરિવાર બાલગાદ બદાગીર પધારે છે
સાજ પરિજનને સુકા જલદા ગેજી ગેગરીઓ ઉગારી અલવાને પાયે
બાલગાદ સુકામા વ્યવ)

જાણીશો : જમનાબાઈના અવધૂનની આ શું કાંઈ ?

એકે ભક્ત : (વાપ તમે નિગદ, ક્ષણ નમે નિસ્પદ)
 પેલા ગોખમાં વિગળે યોગામને
 જલચુકાના એ ભોગન્દર

(મીઠો હરી, કરચણ નેત્રી બાદશાહ મૂઠણિયે પડે છે)

જહાંગીર . જહાંગીરની ગઢના છે સ્વીગરો ?

(અવધૂત અનુસર રહે છે)

ખુદાના એલિયા, સંસારના મંન્યામીઓની
 ચણુર-૪ છે શાહાનશાહોને ગિરે
 આશીર્વાદ આપો, ઓ અવધૂત !
 ડોને એવો છો ? કોને મલ્લે છો ?
 પેળો છો તે પદાવો.
 દેળો છો તે દર્જાન કરાવો

અવધૂત . (જલે હા જોનની હોય એવે દેર નાદે)
 પ્રકૃતિની લીલામાં વિહરતા.
 તુજ પમા હું શાહોને જે નિભાવે છે,
 એને જાણુ છું, ઓ દેહલીના બાદશાહ !

જહાંગીર : હંસરી હાપણનો, અવધૂત !
 એઠ બોલ તો મલખાવો
 નન્યાન નહિ જાતે ને નદબોધે. |
 તો મચાવે તો નિદ્રામાં નીદરશે.

અવધૂત પૃથ્વીના પાદશાહ ! માલગ ત્હારે
 ફેરીરોને, સંન્યામીઓને અમાનજે મદા
 ખુદા તાન્નસાએ નદને એપેલા

મંસારીઓની મેવા ડુગ્ગે.

બાદશાહ એટલે બાદગાહતનો બન્દો.

બાદગાહોની ઝોમાં છે પગ્મ બાદશાહી

જહાંગીર : હજી એક-બે ઘૂંટ એ અમૃતના.—

અવધૂત : આયુધ્યના ભાગ્યી નમેલાને

હમતો મા, ગાહાનગાહ !

ન્હાઈં યે આયુધ્ય તો લંગાગે

દિલદાઝ્યાના હોલવાયેલા લાહકા

પાછા ભભૂકાવતો મા

વાયુમાં વાનો મા વાવતા

દષ્ટિ ઢાગી પગવાં માંડતે.

ગેભનો પન્થ ગહન ને ગભીર છે

જે જે નાધુતાને પન્થે છે

તે શ્રી હરિને પન્થે છે.

જય જમનાજીની જલગુફાઓનો !

એકે ભકત : અજવાળાં આયમ્યાં પ્રભુને મંસારો

અન્ધારા ઉતરે છે ખુદાને અમે

નિમાઝ પઢો, માથ મન'યા માડો

(સોજ નિખાજો દીવરો પ્રગાવે છે અવધૂત હી દીવાને આહ
દરબદ જે ॥ ભગમદ્દળ ભગન માદ છે)

મહાગી જય ! જમનાજીની જયનગળી

જય ! ભક્તજનોની ભવભગળી

મસાર સમ્મતની ઉધ્ધગિણી

મહુ મન્તજનોની જગતગળી

જય ! જમનાજીની જયનગળી

અવધૂત : અજવાળાં કરે એ સૂર્ય! ✓

ઓ અનાહત નાહના ઝનવૈયા !

ઓ અધ્ધ તખતના શાહાનશાહ !

ઓ મૂન્ય શિખરના ધગ્મ અવધૂત !

વરઆવ તહારી નઝરના કિરણો

આ તહારા અવનીપડયા અર્જુનનો ઉપર

(સુર પુરુષોત્તમ ઉવાહુ અન્તરિક્ષ છે ત્વેમા યદ્ આરુમાનમાધી સોના પતરીઓની ફરદાર અવધૂતમાથે વરસે છે રૂપાયણમા બકતવત્નો એ પતરીઓ સામરી લે છે)

મંડળી જય ! જમનાજીના અવધૂતનો

(મેગના દર્શનમા અવધૂત તત્વીન છે ચમત્કારથી આદ્યર્થચક્રિત બાદશાહ પાપે લાગી ઉઠે છે, આમચક્રમેરો રચા લેવી ભૂલી નવ છે)

જહાંગીર મોનાપતરીઓનો વગસાદ !

પ્રુદાર્ધ નરણાના બાણે કિરણો વગ્ગ્યા

અદ્ભુત જમનાજીના ઓ અવધૂત ! અદ્ભુત

(મદાને મુખદારે સામરી આવે છે ખમચીને ઉભે છે)

ભૂયો હું મહાગે ધર્મ

અવધૂતને અર્ધ ધગ્વાનો

યચ્યામ હૃલ્લંગના પાચ ગામ—

(સુદાસદેવી સુદાસીતર લાવો બાદશાહ પાઞ વળે છે રૂપાયણમા સોનાપતરીઓ બકતવત્ને વહેચતો પટશિષ્ય સ્થાઓ મળે છે)

પટશિષ્ય આપ્યાં ને સ્વીકાર્યા, જહાપનાહ !

અન્તરપ્રેરણા પારખી અવધૂતજીએ.
 ગામની ઉપાધિ યોગીઓને શી ?
 આ દેવપતરીઓ પાઠવી છે
 બાદશાહી જામનામાં છાંટવાનેઃ
 અજોખાત શા ભંડાર ભર્યા રહેશે.

(જહાંગીરશાહને વદનમંડળે ચક્રિતતાળી જ્યોત, કમળપત્રે
 રમતા સૂર્યકિરણ શી, ચમકી ઉઠે છેઃ ફલેકે વહી વિચારે છે. સીન્દો
 કરી, કર નેડી, દેહલીનો બાદશાહ સન્યસ્તને પ્રાર્થે છે.)

જહાંગીર : બાદશાહને ને બાદશાહતને
 એ પ્રેરણા પામે, જે તારણ બધે.
 એ જામનાજીના અવધૂત !
 હિન્દુમુસલમાન-સહુને ઉદ્ધારજો.
 અહુત છે તહમાઈ અન્તર્યામીન્વ.

[બાદશાહ જામનાશહે પધારે છે કેસરતિલક કાષિલા, દુલ્હની-
 માલાના રાણમાર પારેલા, કાળની કિરણવલિ સીન્દેવ કેસાવલિ ફાવવા,
 ગોકુળમાના ગોપકુલવાસી ગોકુલેશજી મદારાજ સન્મુખ મળે છે.)

જહાંગીર : પધારો, ગોકુળના ચન્દ્ર !
 દર્શન દર્શ સંભાળ લીધી બાદશાહની.
 શ્રી ગોકુલેશજીઃ બાદશાહ સંભાળ લે છે બાદશાહતની.
 ઝમાનો ઝિન્દાહનો છેઃ
 ઉઘતાના અન્ધકાર છે.

(ગોકુલેશજી બાદશાહને ચરણમૂળ ને દુલ્હની આપે છે. કરી
 નિહા ને માલા પડે છે સ્વીકારીને)

જહાંગીર : વર્ષ વર્ષ દર્શન થો છે.

આવાઢીલા મેઘ જેવા-

આ વર્ષે તો અવધી કીધી.

કોણ હતા એ જમનાજીના અવધૂન ?

શ્રી ગોકુલેશજી : એક ને અધિતીય છે જમનાજીનો અવધૂત. ૬

બાદશાહનાં બરવાગ ઉઘડયાં:

ગોલોકપતિએ દર્શન દીધાં આજ.

કપ્પડાં ॥ ગુફા કે ગુફાવાઢીઓ ?

આ તો ॥ જમનાજીનો અકૂરવાટ.

કૃષ્ણચન્દ્ર લીલા કરી ગયા.

ગાહનશાહ ! પ્રત્યક્ષ છે પારખાં.

ઝાંખી થઈ શાહોના શાહને.

ગોકુળમાં ઉત્સવ આદરીશું દર્શનયોગનો

જહાંગીર : ઠાકોરજીને તુલસીપાનમાં પીરસો છે ને ?

ઠાકોરજી ભંડાર ભરે છે ત્હમારા.

તુલસીનું પાન આપ્યું બાદશાહને:

માગો દેહ્લીધરના ભંડાર

શ્રી ગોકુલેશજી : અમારે ફકીરોને ફકીરીની વાંછના.

અમારાં તુલસીનાં વન,

અમારાં તુલસીનાં દળ,

અમારી તુલસીની માલા,

અમારી તુલસીની કંઠી,

અમારાં ધન્દધ્વજ શા ઉર્ધ્વતિલક:

એ અમારાં આયુધ્યધન.

બાદશાહ અમને એ પાછાં આપે સૌ.

જહાંગીર : ગુણનિધિ ગોકુલેશજી !

બાદશાહને આશીર્વાદ દો,

બાદશાહ ત બડભાગી થાય.

સહુસહુના ધર્મ પાળજો.

'ધર્મનિષેધનાં દુરમાન સહુ રદ હો !

ગાયે ગાયોના એ તો અધડા :

મંન્યાત્રી ને વૈજયવના.

તિલક તો છે ભાગ્યના શણગાર.

તિલક કરજો, ડંડી બાંધજો,

હરિવરની માળા દેરવજો.

અમારી તરખીહ, એવી લહમારી માળા :

એ તો ખુદાના છે વાપ.

લહમારું ગોકુલ લહમને સુગારડ હો !

શ્રી ગોકુલેશજી : કદબાણ થાવ તહારું ને તહારી પ્રજાનું.

(બાદશાહ માથે ચરણામૃતનું પ્રોક્ષણ કરે છે. નમન નમી બાદશાહ તે સ્વીકારે છે ને જુભિઆસને બેસી પરસ્પરને વન્દના વાઢી સન્તનન ને શહેનશાહ અપ્રદાદેથી નિજ-નિજને માર્ગે સંચરે છે.)

પ્રવેશ ચોથોઃ કમળોની કુંજમાં

(દિલ સરોવરનાં કમળપાપર્યાં જલ ધીમાં ધીમાં ઉછળે છે; એ જલસહરીઓને દિન્દોલે પ્રફુલ્લેલાં કમળો હોયકા ખાય છે. ગિરિમાળની કાલર જેવી દોલતી વનશાળ સરોવરકરતી જલતીર ઉપર ફૂલતી દબેલી છે. હરિપર્વતના કલન્દરોના ફકીર બાદશાહ દિલ સરોવરને કાંઠે કમલ-આસને ધ્યાનરથ વિરાજેલા છે.)

આ કમળોની કુંજમાં હું બૂલી પડી.

(આયેથી-કમલકુળોના જલપ્રગથારેથી ' બૂલી પડી ' તું બીન આવે છે, ફકીર બાદશાહને જગાડે છે.)

બૂલી પડી, ૨ હું બૂલી પડી,

આ કમળોની કુંજમાં હું બૂલી પડી.

ફકીર બાદશાહ: કેક બૂલું પડ્યું છે

દિલ સરોવરની બૂલનૂલામણીઓમા.

વડો જલ ટાળી જળમા દબ્યો સુ ?

સંભારળળીઓ શી જળીઓ ખડી:

આ કમળોની કુંજમાં હું બૂલી પડી.

ઉડો પરાગ જગ લરતો મનોહર:

નગરે ન ઝાંખી ત્હોઃય જેની યુથઝડી:

આ કમળોની કુંજમાં હું બૂલી પડી

ફકીર બાદશાહ: કેલાસની કિન્નરી કે ગાજી !

હિમાલયને હિમશિખરેથી જાણે

મધુરા ઝંઝાનિલ ઉતર્યા.

જીવનનો ધમધમતો એ ધોધ.

ગૂલ નથી ઉચ્ચરતી,

જીવન ઉચ્ચરે છે એનાં.

ગહનતાનો એ ગેળી બોલ,

આત્માની એ અનામી નમાજ.

અદ્વયના અનાહત નાદ હૈયે અથડાયા,

દિશાઓ પાછળના વાયુ વાયા,

ને દિલનાં પાણી હિલોળે ચડ્યાં.

(દિલસરોવરની કમલવેણીઓમાથી રેશમકિનખાખની જૂંટોવાળી
ખિટા ધીમે-અતિ ધીમે લગ્ય સાથે સુરતી આવે છે, જલમાં ધક્કો લગ્ય
છે. ચિધરિધનાં કમળોના હોડીયા લગ્યા હોજા છે. મઠી રેવાચના મી
રીખતી સરોવાની મુન્દરી પ્રકુલેલા એક કમળની પાખડીઓ પીખતી
પીખતી ને મંદી કંક ગોખતી હોય છે.)

સરોવરમુન્દરી: પાંખડીઓ પીખીને જોડે છું મંહી,

નથી પેખાતું મંહી જપાણું છે તે.

મોન્દર્યું શું વાંઝિયું જ હશે !

નજમહારાણી સુધિકાજીને ચે

ન હતા કે રાજયુવરાજ.

જહાંગીર-નૂરજહાનનો પ્રેમયોગ

જગનને નહિ ધરાવે કે અમરદગ ?

દિલ સરોવરની ઠહરીઓ ઉછળે છે,

ધીરી, ઉડી ને ઘરગમ્ભીર
 ઉછળી ચા-ચો મ્હારો ચે જોમ ગ્રોહાકાગ
 કાકાના કમલવનમા વર્ષ આયમે છે
 જલલહરીઓની આ પગ પર
 જીવનદિવસોની જાણે આયમતી ઉમિંચો
 નૂરજહાનના મોન્દર્યને શાહજાદો નથી.
 જહાગીર-નૂરજહાનનો શાહજાદો
 દેહલીઆગ્રાને તખ્તે શાહાનશાહ થાય
 તો ભારતવર્ષની જાહગાહતમા
 શા ગા મ્હાના ન ઉગાડે ?
 હિન્દુઓ ભગતને ભૂલે,
 ધરાનીઓ દારા વિશ્વવૈભવીને વિમારે
 મોન્દર્યની વેલી વણુમ્હોરી જ દુઝમાય ?
 ધન-ધાન્ય-કૃષ્ણ-ફૂલડે ધત્તી ઉભગાય એ
 પણ માગરના વિમ્મનતા વેનન
 તો જાણે જલના રણપગથાગ
 પ્રજ્ઞાડ ધરીને પડયો ॥
 ગગનનો નીલાબગ મહારાગ
 આકાશપુષ્પ શોધી-શોધીને
 મમારીઓ મશ્કરી કર છે આ-માનની
 માગર વાઝિયો છે, જાલ વાઝિયુ છે
 મ્હુને ચે લોક ભાજે એ
 મોન્દર્યની વાઝણી વેવ
 આયમતી મ્હાજની ચેડે

મહારો ભૂતકાળ આથમી ગયો.
 લવિધ્યની વનઘટાઓમાં મહારે
 આંખડલીની પાંખો પરોવવાની નથી.
 ઝીન્દગીનું ભાવિ એટલે મહારે અન્ધારિયું:
 સૂરજ આથમે ત્હારથી જ કાળી રાત.
 સાથો મહારે તો એકકો એક વર્તમાન.
 પૂર્ણ ચન્દ્ર ચમકે એટલી જ પૂર્ણિમા.
 મૌનર્થને સાથો એ આજનો મહિમા.

(પાખ ફડકાવનો એક યશસ્સાગ દરતો આરે છે.]

આવા આવે છે ધસમસન પગલે
 મહારા આયુધ્યના બાદશાહ:
 મહારા રનેહવનના સિંહ,
 જહાંગીર ! પ્રેમીઓના ઓ પાદશાહ !
 ઝીન્દગીની ઝંખનાઓ ખાંખેરીને,
 આયુધ્યની આનજીઓ ઉતારીને,
 અનન્ય ને એકાન્તિક લકત સરિખડી
 નૂરજહાન ત્હારે કાગે એકે જીવશે.

(બાનુદલાવન્તી મહારવન્ત નવિથી બાદશાહબેગમ શાહી
 ફોદલીને તગવડી કમગવડેમા વિચરે છે મંગેવરસુન્દરીના ચીતપરિમલ
 અન્તરિમમા દલી રલા છે.)

ઉપર આલ, ને નીચે નીર પાથવાં.
 માગ સુનકારને ગાધે આંખડી
 આ કમળોની કુંજમાં હું બૂલી પડી

શોણુ પુ આત્માની આરમ્બ અનન્તમા,
આયુષ્ય આપુ, આપો એહ જો ધડી.
આ કમળોની કુંજમાં હુ જુલી પડી.

(કિરિતમાથી કિનારે ઉતરીને કમળોનો ગૂથેલો મુગટ ને પુષ્પમાળ
મરોવરસુન્દરી સાર્થ બાદશાહના ગરજોમા ધરે છે કમલ સન્મુખ કમળ
સોહાય છે અનિમિષ નયને ફકીર બાદશાહ સરોવરસુન્દરીને નિરખી રહે છે.)

સરોવરસુન્દરી : નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

હલન્દરોના બાદશાહને નમસ્કાર હો !
હિલ સરોવરના જોગન્દરને નમસ્કાર હો !

(ધ્યાનસ્થ મૂર્તિ શા ફકીર બાદશાહ મૌન હોય છે)

વન્દન છે, આપણ વન્દન,
જ્યોતિષોના ઓ માનવજ્યોતિ ! વન્દન
પ્રકૃતિપ્રભાસીની તહમને પ્રાપ્તવન્દના.

ફકીર બાદશાહ : (નિરખીને નયણે પ્રૂંટ પીતા સ્વમત)
સૌન્દર્ય નથી, સૌન્દર્યની છાયા છે
સૌન્દર્ય તો સ્વર્ગમા સચર્યુ
(કમળપાખડી શા પોપચા ધીમેશથી ઢાળીને)
કમળકુંજમાં ચન્દ્રકિન્નરુ ભૂલુ પડે
એવી ભૂલી પડી છો તુ
જગતસૌન્દર્યની ઓ પ્રતિમા !
ડાશ્મીરમાં કેમ પધારવું થયું ?

સરોવરસુન્દરી : આત્માના ઓ અમીરજાદા !
સૌન્દર્યની શોધમા.

ફકીર બાદશાહ : અરીમો ન્હોતો તહાર મહેલમાં ?

તું જે કસ્તૂરીમૃગ જેવી બૂલકણી છેઃ
હૈયે છે તે જગતે ચોધ છે.

સરોવરસુન્દરી : હૈયાનો અરીસો નથી જડયો હજી
કે દાખવે આત્માની આત્મજ્યોત.
આત્માનો આનન્દપંખાળો પતંગ
પ્રેમના આસ્માનમાં ઉડાવવાને આવી છું.

ફકીર બાદશાહ : કમલકુંજની ઓ રસદેવિ !
દિલ સરોવરની ઓ સુન્દરી !
જાણો છો પ્રેમ શી ચીઝ છે ?

સરોવરસુન્દરી : હા, શાહાનશાહોના શાહાનશાહ ! હા.
પ્રેમ એ ચીઝ છે કે જે
આપની આંખડલીમાં ભબૂકે છે.

ફકીર બાદશાહ : રસિકડી ! રસિકતા શું છે ?

સરોવરસુન્દરી : આપના સુતંત્રસ્વી અંગોઅંગમાંથી
જેના ફવારા ફૂટે છે તે.

ફકીર બાદશાહ : સુન્દરી ! સોન્દર્ય શેને સ્હમજે છે ?

સરોવરસુન્દરી : આપને લલાટે વિરાજે છે તેને.

ફકીર બાદશાહ : પ્રમદા ! તું જે પડછાયો છેઃ

એ એક જ જાણતી ‘ પ્રેમ એટલે શું ? ’

(જાણેનો મુગડ પહેરી વાંસળી વગાડે છે.)

સરોવર સુન્દરી : એ કોણ હતી ? સાંધનાદશાહ ?

ફકીર બાદશાહ : ત્હારી કીડીમાં ચન્તાડી છે તેઃ

ત્હારા દિલચમનમાં ખેડાડી છે તે;

હારી કવિતામાં જુલાવે છે તે.
 ગેળના પડદા પાછળ તે સરી ગઇ.
 તું જોળખ છ એને-કંઈક.
 પ્રેમી જ પ્રેમીને પારખે.
 (ધીક્ર વાસળા વગાડે છે. ૫૭)
 એક હતો બાદશાહ.

સરોવરસુન્દરી : હં : આપે વાર્તા માંડી.

ફકીર બાદશાહ : નથી માંડી, લે, દેવ !

સરોવરસુન્દરી : પાપ લાગું, પાલવ પાથરું :
 માફ કરો, ફકીરબાદશાહ !
 શ્રવણ સાંભળવા તણપે છે.

ફકીરબાદશાહ : વાર્તા નથી માંડી, વિચાર માડ્યા છે.
 તખ્તે સુલેમાન છે હિન્દુઓના શંકરાચાર્ય.
 સુલેમાન ને શંકરાચાર્ય એક જ-દે નહિ ?

સરોવરસુન્દરી : અહમમન્દની આંખડીએ તો એક જ.

ફકીરબાદશાહ : તું ચે અહમમન્દ દીસે છ, બાનુ !
 દુનિયાની ઇતિહાસવેલડીએ
 શતાવધિ બાદશાહોનાં પુષ્પા ખીટ્યાં;
 શતઠલ મોગરો એક જ હતો.
 સહસ્રપાંખડી કમળ એક જ પ્રકુદર્યું.
 અલ્લાહ ને પ્રભુ એને એક હતા:
 અલ્લેફ ને જોંકાર તે એક માનતો.
 લાખાના લેલ લેદીને પાર
 માનવીના મનોલાવ તે નિરખતો.

વિશ્વની ખારના તે વાંચતો
 વિશ્વકમના કંઠ્યાણક કાનૂનો.
 એક ને અદ્વિતીય, રત્નોનો રત્નરાજ,
 હીરાઓમાંનો એ કોહિનૂર,
 શાહાનશાહ જહાલુદ્દીન અકબર.
 હિન્દુ ને મુસલમાન
 અલ્લાહની જે આંખો છે,
 એમ એક જ એ જોતો ને કહેતો.
 આજ કહ્યે પાણી મીઠું લાગે,
 ને જલ દહ્યે પાણી ખાટું લાગશે ?
 હરિષર્વતને શિખરે અમે બેસતાઃ
 શાહોનો શાહ ને ફકીરનાદશાહ.
 અણાહો અકબર ને હરહર મહાદેવનો
 અર્થ એ, જ છે એમ
 મૌલવી ને શાસ્ત્રીજીએ સ્ક્રમબ્લ્યું ત્હારે
 ગાંખોમાંથી ચોધાર આંધુધારાઓ પડી.
 સૌન્દર્યસાગરના અનેક આરા, મુન્દરી !
 પણ પાણી તો એક જ.
 એણે ત્હને સ્ક્રમબ્લ્યું—પ્રેમ એટલે શું ?
 સંસારસાગરની મીઠી વીરડીઃ
 રાજવીકુલના ચક્રચૂડામણિએ,
 શાહ જહાલુદ્દીન અકબરે,
 જગત્રાજનીતિના અજોડ પયગમ્બરે.

સરોવરમુન્દરી : તો કહેશે, એ દલ્લંદરગાહ !

પ્રેમ જોડે શું ?

ફકીરખાદશાહ . દિલ મંગેવત્તાં પાણી.

મરોવરસુન્દરી . જાવ, જાવ મસ્કી ખાડી છે
ફકીરોના કમીઝનાઢગાહે તો.

ફકીરખાદશાહ : અખડ ને જોડો ગી એ જલ
વેગ, જી હા, ગહનતાના રંગના
ગસિંદે ! પાણીનો રંગ કીયો ?

મરોવરસુન્દરી પાણીનો રંગ ? પાણીનો ! પાણીનો તો—

(વિચારમાં નિમગ્ન થાય છે)

ફકીરખાદશાહ હિલનો રંગ તે પાણીનો રંગ
એક અનન્ય અખડ એ રંગ
અજરામગ ને અચગચગ
એ જ મોન્દર્યનો મનાતન રંગ

(અમલપુષ્પોની માળા ધારણ કરે છે, વાસણી વગાડે છે, ને
વાસણી વગાડતા પદ્માસને નાચે છે)

મૃજનનો એ જ મનાતન રંગ

અજળ આ વિશ્વનીલાના ગહન રંગો સનાતન
મરોવરપામયો જન એ અજગ રંગો સનાતન
અજળ આ વિશ્વનીલાના વિ
બુખ્યાધગવન્તી ધરતીના, તૃપાદરન્ત યનના,
જગત્-નાણના અદ્ભુત મકલ રંગો મનાતન
અજળ આ વિશ્વનીલાના વિ
વગ વાનાવરણના દાળના શશિમર્ધ રંગ

ફળીરીના બાગિચા વિરલ ગો મનાતન
 અગા આ વિશ્વધીવાના વિ
 યાના બદલીના દુખસુખના આધુનાના
 મિનાના ફારાના પરમ રગો મનાતન
 અગા આ વિશ્વધીવાના વિ
 મદામાગર મ લગિધુ આખ એ ગો મનાતન
 પ્રીનમના ને પ્રિયાના પ્રેમના ગો મનાતન
 મુખના મન્તના માન્ધના ગો સનાતન
 મુજનના, મનના, સૌન્દર્યના
 એના છે સનાતન રગ

[હમયોનો મુખ ને માગા પહેરીને દિલ મસેવરન મઠે કઠે વન
 કુન્દેમા ને ફૂલડામા ડીરખાદસાહ મનાતન રમતુ ગીત ગાતા મે છે
 વરને વચ્ચે વાસણી વગાડે છે ને નાચે છે]

સરોવરસુન્દરી પાછળ પાછળ સૌન્દર્ય નકરે નિદાળી રહે છે)

ફૂલીગખાશાહ એક વેળા, એ સુન્દરી !
 મદમીગની માગી કુલ નગેવગ હતી
 દિલમાનુ સૌન્દર્ય અગોમા વહે
 ને અન્તરિક્ષમા આડ-આડુ ઠી જાય
 એમ પછી જા એમર્થા
 ને ન્હાનડડા સગેવગ ગહા
 દિવ, રૂલ ને માનમખલ,
 અગખલ, અછખલ ને કોન્સાનાગ
 નાશગીર સરોવગની લોમ છે
 ઠીકા અનગ જવલર્થા વાદગરગી

ત્હારે દેહે છે આંખડીઓનાં સરોવરઃ
 એવી છે કાંઈમીઁની સરોવર આંખડીઓ.
 મંહી દેવભાવ લાયા છે,
 તીરે દેવ ઉતરે છે જલ પીવા.
 પી, તું મેં પી એ દેવોનાં અમૃત.

[દિલ મંગેવરનાં નવ લે, પોતાને ને મરેવરસુન્દરીને લા યદેરો
 બાજિરેક કરે છે. ગદ્યુત બસીનાદ છેડે છે, ને સરોવરની પાળે પાળે,
 કમળતીરે પ્રેમકમળ શો, પધારે છે માલવિનિમય થયેલા શી સરોવર-
 સુન્દરી દર્શનમુગ્ધ જડવત્ બિભે છે.]

ફકીરખાદશાહ : દીવો દીવાને પ્રગટાવે એમ
 સરોવરસુન્દરીએ જગાડયાં આજ
 મંસારના મન્તાયેલા રમરણો.
 પાછી ઉગી મહાતી પૂર્ણિમા
 એ એક બાણવી, એ એક જ,
 કે પ્રેમ એટલે શુ ?
 મરેવરસુન્દરી તો પડછાયો છે
 પ્રેમનો, સૈન્દર્યનો, રસિકતાનો .
 માચ્યો-માચ્યો, પણ પડછાયો
 એના લોચનમા પ્રેમછાયડી છે .
 એના બોલડામા પ્રેમપરિમલ છે ,
 એના અગમ્યગમા પ્રેમપ્રકાશ છે
 એને ચે પ્રેમે જ ઘડેલી છે
 કુદરતના ઓ સનાતન વાગ્સ !
 ત્હાંગે પ્રેમ ને ત્હાંગે પ્રેમી

પ્રારબ્ધનાં પાંદડાંની પાછળ છે.

(દિલ સનેવર બેઠતુ દોષ એમ સુગેવરસુન્દરી આવિની મારા માટે છે.)

મ્હારે જાતુ પેલે પાગ
દરે માગીડા ! દોડી દાંડગ.
મ્હાર જાતુ પેલે પાગ

(વાસવદી પનાડા કમીરભાદસાદ, મેઘખટ સા યેલવા, કુલેના લગાવલેવામા અદશ થાય છે. એમની પાછળની નિર્ભીતના ચે પરિમળોથી મગમધી રહે છે.)

સરોવરસુન્દરી : જમલે કાંઈ મધુગ નગરી,
કામે મોકુગ ગામ
આ આગે મ્હારી દેહ Cની છે
ત્હા હ આનમગમ
મ્હારે જાતુ પેલે પાગ

આભનો માગ જલજલ જારિયો,
મંદી સુગ ને ચોમ,
આ આગે છે ધગીની બેખડ,
ત્હા છે ચેતનબોમ
મ્હારે જાતુ પેલે પાગ

(વાદળાદી કિરનીમાંથી સ્પષ્ટ દેખાયે છે)

પરિમલેલની એ પમણી !
ગમખિલ્લી એ બાગાદગમ —

(સરોવરસુન્દરી સચેત થાવ છે.)

સરોવરસુન્દરી: ફફીરણાદશાહે પ્રેમધેત્રા જ છે સ્ત્રી.
 શું સંસારી, કે શું સંન્યાસી:
 સાઝં જગત પ્રેમહિન્ડાલે ડાલે છે.

(જલતીરે નવ છે. એક કમળ તોડી પી ખી નાંખે છે. કમળપાંદડી
 શા પાપ નલભાં પોષ, ગરડ ઉપર લઈમીછ વિશાલે એમ, આરમાનની
 પેલી પારના વિચારો વિચારતી સરોવરસુન્દરી કિસ્તીમાં વિશાલે છે. દિલ
 સરોવરનાં કમળોની ભલભૂવામળીના જલમાર્ગોમાં ફિરતી સંચરે છે.)

જાતી દુલ્હાણની પાછળ પાછળ સુવન્ધલદરીઓ રમે એમ જગત્-
 સૌન્દર્યના ભારવતી જાતી ફિરતી પાછળ પાછળ મીનલદરીઓ હોળી
 રહે છે.)

દલકી હેલે આયુષ્ય ઉછળે,
 જગના વાપ સમીર:
 આ આરે ખ્દારી આરાની કુંળે,
 ત્હાં છે પ્રેમમન્દિર:
 ખ્દારે જાતું પેલે પાર.

હવે માછીડા ! હોડી હંકાર, ખ્દારે જાતું પેલે પાર.

પ્રવેશ પાંચમે

અધ્યાંક મન્દવાહ ને હગમગતી નાહા

(રાજમહેશ્વરના ખાસ પાહના મુવર્ણક્રુમમાં માની દીપમાહ દોલવી નાખેલી છે, તે મૃત્યુના પગલા નેતુ અન્વાર અગાઉ દોળાયેલુ છે અપોદીઓ નેવા પ્લાક ઉતરાવેલુ મિમલુના કળકાત સરિખટ મોરલુ વાળલુ દેશ છે બાદશાહ જહાંગીરને વારેલગીએ હમની ખાસી મ્હટે છે, આપડે આપડે ઉઘટી થાય છે અવસાવ નાચી આ છે)

મેવમાધી વીજળી હમને એમ અન્ધકારમાધી રાત્રીના બાગ પોલાકમા નૂરજહાન થયાં છે)

નૂરજહાન : અહલના બૂઝાયેલા દીવરા પેઠે
પડી છે આ માનવીની દીવીઓ
ક્રુમમંડે ચે હાગી નાખેલા ઠેઃ
નલે દોષ્ટ પનાકમો પેપે નહિ
શરદા ! પ્રમગવ દીપમાળા પાડી
શાહહંદીમને તેડવા તો મોકલુ છે ને ?

શરદા : છ હાઃ આ લાહના રહ
શાહહંદીમ ફુલ-વાહને

(સોનારૂપની અનેકરિખ દીવઓમા દાલીઓ દીપમાળ પ્રવરવે
સરાજના નિસામા નિમ્મ પગે બાદશાહી મુલો દર્શન દે છે)

નૂરજહાન : (જહાંગીર કને જઈ આત્માની ઝાળનો નિર્વાસ નાંખીને)
આ દશા જગતની બાદશાહની ?

(નીચે બેસી મ્હોં ધૂવે છે, લીંબુનું પાણી પાચ છે, ચોંખાના સૂવાડે છે, માથે ગુલાબજળ સીંચે છે—માતૃકૃત્ય કરે છે. અન્ય નિરા-
બાજોને નિરખીને)

ઓ ભૂલકણાઓ ! કાં લોળવો છો
મ્હારા લોળા બાદશાહને ?
એને ઉઘાડ્યે ત્હમારાં ભાગ્ય ઉંઘશે.

(નીતરતા ડહાપણ સમી મ્હેત દહાડીવન્તા તરખીદ ફેરવતા ફેર-
વતા જીદી ને ઝીણી નજરાળા ચાહહમીમ રહુઅલ્લાહ બધારે છે.)

તન્દી દીધી છે, શાહહકીમશુ !
એ નો એ જ આવ્યો છે
સુગલાઈનો સનાતન મન્દવાડ.
દમ પણ મ્હડ્યો છે ;
ઉલટી પણ છે અંગાથે.
હકીમ રુકનાએ ને રાજા ચાલીવાહને
હાથ ધોઈ નાંખ્યા બાદશાહી તુકમાનીના.

હકીમ } હૈયું પત્થરનું હોય તો
રહુઅલ્લાહ } ઉલટી અવળી નથી દમરોગીને :
શ્વાસોચ્છવાસનો માર્ગ ન રૂંધાગ તો
શુકરગુઝારી કરો, બાદશાહબેગમ !
રાજમહેલમાંથી પોણી શરાબી
ઠાલવી આપે ડેળી દીધી :

એકવીસથી પાંચ પ્યાલે ઉતાર્યા ગાહને.
 રાજમહેલમાંથી ઢોળાઈ ગયો,
 ખાસો-આમમાં એ રેલાયો શરાણ.
 શયદા ! લે આ જોળીઓ :
નિશાનીંદરતાઓને એક-એક આપ,
 ને ઉતાર એ ઝેરનાં સ્વપ્નાં.
 શહેનશાહને દમ ને ઉલટી છે :
 શાહને આ પડીકી પાવ, શાહબાન !
 હમણાં-હમણાં નીચાઉતારના હકીમો
 ગમણા થયા છે ફેફલીમાં.

(જનપ્રધાણમાં પડીકી યોળીને ગાહબાનુ સ્વદસ્તે બાદશાહને પાવ છે. થોડીક વારે જહાંગીરશાહની ઉલટી વિરામે છે. એક પછી એક એમ અન્તરાયે અન્તરાયે નિરાખરોળી આગ્રા ઉધરે છે; આસગી મયેસી અફઘની વેળ ખાળી આવે છે; થોરાક ઠીકઠીક કરે છે; મન્દવાડ ધ્રુવે છે, હઠવાના હોરા આખ્યે ઉઠી, સરમિન્દરીમા-ઝૂંકલાં જાડ નેવાં-ગિર જૂઠાની, આપે નઈ ઉમે છે.)

નૂરજહાન : શાહહકીમ ! અપ્રીણ કેવું ?

હકીમ { કેફ માત્ર ખૂરો છે:
 રૂહઅલ્લાહ { અફઘના દીવા હોલવે,
 માનવીનું માનવીપણું હરી લે,
 મનુષ્યનો હેવાન સરજે.
 પણ દારૂ મારે, અપ્રીણ છવાડે.
 બાદશાહની લાંબી ખીમારી છે
 તેથી ઘેન હજી નથી ઉનચું.

ચરાખની બેફામીમાં બેહોશ છે.

નૂરજહાન : આ વેળાનો બાદશાહી મન્દવાડ
લાંબો ને ભયંકર છે.

ને એ મન્દવાડના સમાચારથી
સારી સદતનત ડોલી' ઉડી છે :
અસ્થિર સાગરમાં જહાજ ડોકે એમ.

હકીમ } હરિયાવમાં યે ઋતુઓ હોય છે ને
રૂહઅલ્લાહ } તોફાનના પવનોની ?

નૂરજહાન : મુગલ સદતનતના મહાસાગરમાં યે
તોફાનની ઋતુ બેઠી છે.

માતા અસ્મત બાનૂ બેહસ્તનશીન થઈ ;
અધ્યાત્મ બાપૂને યે બોલાવી લીધા—

હકીમ } ને દેહલીને આંબે મ્હોરેલી
રૂહઅલ્લાહ } દાનેશમન્દી ઉતારી સાથે હરી ગયા.
નિમકહલાલી ને દૂરઅન્દેશીની,
મુજનતા ને સંસ્કારિતાની ગોયા મૂર્તિ' હતા.
બેહસ્તમાં યે કસ્યાણુ હજો !
મુખી કર્યા, તેમ મુખી થજો !

નૂરજહાન : સાવ રૂપાનો રોઝો અણાવીશું.—

હકીમ } આયમી નથી ગયા હજી, શાહબાનૂ !
રૂહઅલ્લાહ } જગતના સોનારૂપાના મોહ.

તોડ્યો, ફેડ્યો, લૂંટી જ્યો કે
પવિત્ર ધામની યે એ રૂપાપાટો.

નૂરજહાન : ત્યહારે ગ્યારમમાં ફૂલવંલી માંડિયે તો ?

પત્થરહેયે કુદગત સ્થાપીશુ

વઝીઝ ખાત આઝમ હુલ નવા છે —

હકીમ } : મરવાઈમાથી વરલો ફાલે છે ને ?
ફરહાદલાહ

નૂરજહાન : દરમિયાન, ઓ મુલ્કેમાનના અવનાર !

નહાંગીરચાહનો રક્ષણહાર દાણ ?

ઝમાનાના હુકમાનને

નખડ પઢાવવા નહિ પરે

નાનાચા આબ્યા છે ફર-ફરના

હુસાઈઅમરન્યા ચાહજાદા ખૂશરુચાહ

લાહાનપુના લાન્દીઆનામા શુર્યા

ચાહજાદા ચાહનહાનની નિગેહબાનીમા હતા

હદ લીધી'તી, નહોતા જતા ચાહજહાન

દક્ષિણદેશ આવે ખૂશરુચાહના વિના

બાદશાહી બહાદુરોએ દિશ્તવાર હુન્નુ,

પણ પિસ્તાગીસ દિનના ગોગલા પછી

ડગનીઓએ કન્દહાર લીધુ છે

લાણુવના બાંધોએ બગવો કીધો છે

ચાહજહાનને ફાહી ફરમાન લેન્નુ

કન્દહાર પાણુ સર કવોને

ચાહજહાન ચાહજાદા નથી જતા ત્હા

એમના આતશી દિલચમનમા

આશ'નએ ઓગા પાડ્યા છે કે

બાદશાહના લયડ મન્દવાહપ્રસંગે

ડાહ્યાને દેશવટે કહાટે છે.

મુલતાન પરવીઝ ઉડતા આવ્યા,
બાણે મુગટ ખેરું, સિંહાસન ચોખાણું.
બાદશાહ છે બીમારીની રાજશય્યામાં.
શાહહકીમ ! સહુ દુર્ભાગ્ય વાંચે છે
બાદશાહનું ને બાદશાહમાનનું :
આપ તો સૌભાગ્ય ઉચ્ચારશે ને ?
આસ્માનની સાક્ષીએ બાધા લઉં છું :
આરોગ્ય ઓઢી ઉઠશે બાદશાહ ત્હારે
ચારી સદતનતના ક્ષીરોને જમાડીશ.

હકીમ { બીમારી તો ભારે છે
રૂહઅલ્લાહ { બાદશાહની ને બાદશાહતની :
છતાં, શાહબાનૂ ! ઇનશાહ અલ્લાહ,
આપનાં સૌભાગ્ય જ ઉઘડશે.

(બાદશાહી નિશાબાઝીના હિન્દુ મુસલમાન ખ્રીસ્તી ગોઠિયા
ઉભા ॥ લેખની સમીપે શાહબાનૂ સચરે ॥)

નૂરજહાન : ત્હમે દોસ્તો છો કે દુશ્મનો
બાદશાહના ને બાદશાહતના ?
(સહુ અનુવર ઉભે છે.)
અયિ બિરાદરાને ઇસ્લામ !
દીને મોહમ્મદીના અનુયાયી છો ને ?
ઇસ્લામમાં શરાબ મજાવાર છે ?
હુઝુરત પયગમ્બર સાહેબે
ચો ઉચ્ચાર્યો છે ખુદાઈ પયગામ ?

કુરાને શરીફના શા છે ઇશ્વરી બોલ ?
 અય સનાતન ભારતના રાજપુત્રો !
 વેદધર્મના તહમે ધર્મન્યંસ છે.
 આ તો મરૂ માંડ્યો હરો
 હોશિયારી ને અફસની બરગાદીનો.
 ને પ્રભદર્શનને કાજે
 પ્રશ્નવસ્ત્રી પીધી હરોઃ નહી ?-
 ઇસ્લામી યુગના આ પ્રાબલ્યોએ ?
 વંદમાં મુરા પીવાની છે, કે સોમ ?
 મુમલુ હ્યો, ઓ શાલુઓ !
 સોમ તે મુરા નથી.
 મુરા અમુરો પીતા,
 સોમવસ્ત્રી પ્રાબલ્યો ઇસ્લામ.
 અય ઇન્દિયાખાન કષ્તાનલુ હાકિન્ત !
 શીરાઝી શરાબ દીઠા વ ન્દોતો કદી ?
 આરમીનિયન શું મયબાઝી
 કાંઈ બોલી-અધૂરી પડી ?
 કે પીઓ તે પ્યાલા બક્ષીમ મજે છે
 એટલે રતનપ્યાલાઓમાં મનડાં મોહાં ?
 ઓ ખાન ! અમીર ! ઉમરાવો ! રાજવીઓ !
 મસ્તનનના મુદુ ક્યંલો છે.
 નિગાજાઝીથી રોકો છે નામકલ્લા મુમાઃ
 ઝેરનીનરતા ને ઘેનઝૂલતા
 મદરોલતા માનંગ ઉપર રોઈ

અંબાડી માંડશે તહમારી ?
 બાદશાહતના તહમે માતંગ છેઃ
 બાદશાહતની અંબાડી તહમારે શિરે છે.
 લાયક રહેજો બાદશાહતના હોદ્દા બીલવાને.
 અમુર છે ? કે દેવ છે ? કે માનવી ?
 ગરાળ પીશે ? અમૃત પીશે ? કે શરબત ?

(કુરનસ કરીને સરાબમ ડી સરમાલી સરમાલી વિદાય લે છે.
 ખલે જહાંગીરગાહને કાંઈક કળ વળે છે.)

જહાંગીર : (સાહદદીમને ચેખાને)
 અઝ મરે બાલીને મન
 ગરખીઝ, અથ નાદાન તખીખ !
 દર્દમન્દે ઇશ્કરા
 દાર બ જુઝ દીદાર નીસ્ત.

હકીમ : (પૃથ્વીપરનો ચન્દ્રમા સન્મુખ છે :
 રૂહઅલ્લાહ) ઝખવાયો છે મન્દવાડના શહધુથી.

જહાંગીર : ચન્દ્ર ! ત્હારી ચન્દનીને શું કરે ?
 આત્મગહલાવન્ત એ રાતી નથી.

હકીમ રૂહઅલ્લાહ : ગુલશુલે ગુલઝાર પીને ખીલતી
 સુન્દરીની સુરખિ શુ રાતી નથી /

(સાહબેગમને મુખડે લગ્નળી શુલખાખડીએ હથડે છે. જહાંગીરસાદ ગાહબેગમ લાણી ન્દવે છે : બેઠા થાય છે.)

જહાંગીર : નૂર ! તહને ચિન્તા થતી હતી ?

નૂરજહાન : મ્હારે જીવન ઉડી જતું હોય
ત્હારે ચે ન થાય ચિન્તા ?
બાદશાહતનું સોલાઘ્ય આયમવા બેસે—

હકીમ } સસ્તનતના સોલાઘ્યના સૂર્યની
ફાલ્ગુણી } સન્ધ્યા નથી પડી—હજી નહિ પડે.
બાદશાહબેગમ ! શોચશો મા.

જહાંગીર : (દમ ધૂંસ્તો ધૂંસ્તો)
નાહક ચિન્તાની હું ચે ના કહું છું.
પોપટડીની પાંખ ફડફડે
એવી ફડફડે છે એની હૈયાપાંખ.

નૂરજહાન : મહાસાગરમાં તોફાન ફૂટે,
મદામોજ ઉછળતા આવે,
જહાજ ડગમગ ઠોલી રહે :
ત્હારે ચ ન થાય ચિન્તા ?
પણ હવે ના નહિ કહું, મ્હારા બાદશાહ !
ને નહિ ખોલું નસીહતનાં દક્તર.
ન્યહસ્તે પાછશ શરાબની ખાલી.

જહાંગીર : ના-ના, નહિ, ઓ સૌન્દર્યની દેવિ !
ત્હારે હાથે તો અમૃત શોભે,
શરાબ ન શોભે, શાહબાનૂ !

નૂરજહાન : મ્હારો જહાંગીર ખીવા માગે
તે સહુ શોભે મ્હારે હાથ.
શરાબ તો શાહને સમરંગી છે ને ?
હવેથી નૂરજહાન પાશે જહાંગીરને શરાબ

જહાંગીર : તો સોગન્દ છે જન્ને નયનોના,
 સોગન્દ છે શાહી સદતનતના,
 સોગન્દ છે કુરાને શરીફના
 કે હવેથી હું ચે પીશ
 ખાદશાહજાનૂ પાશે એટલા જ ખ્યાલા.
 હરામ છે સાકીના હાથનો શરાબ.
 સોન્દર્યાનાં દેવી પાશે
 તે શરાબે સુન્દરતા જનશે.
 શાહબાપૂના ઓગણત્રીસમા શાહી વર્ષમાં
 પહેલો ખ્યાલો નોકરે પાચે હતો
 શિકારગાહનો થાક ઉતારવાને.
 આજે ઉતારું છું ઝીન્દગીનાં જીવન.

નૂરજહાન : નૂરે અશમ ! ઓ પ્રેમના પ્રભુજી મહારા !—

હકીમ	}	હકાપણનાં નહોતાં માન્યાં,
રૂહઅલ્લાહ		પણ પ્રેમનાં વચન પરમાણ્યાં પાદશાહે.
		ઓ પ્રેમ ! કેટકેટલાં કરાવે છે તું પુણ્ય,
		ને કેટકેટલાં કરાવે છે તું પાપ ?

(એક સાદણીસરદાર આવે છે. અમીનજોરી કરીને સન્દેરાને
 કાગળ ચરણે ધરે ॥)

હકીમ	}	: અફરી છે ? સરદાર - નાહિજ !
રૂહઅલ્લાહ		

સરદાર : ઘોળપુરમાં ધિગાણ થયું છે,
 ને ઉધડી છે જળવાની સમશેર.

શાહઝાદા શાહજહાન ઝન્દહાર : સિધાબ્યા ;

સોનગંગાને તીરે છાવણી માંડી છે ;
 ને ખેડ્યો છે બાદશાહી કુટુંબ.
 ભેધાણનાથ ગજસિંહ હાથી શા ધૂમ્યા.
 બંગાળ ઉપર ઉતર્યાં બળવાનાં પૂર ;
 ગોડબંગાળ ઉગાયાં શાહબાનૂના ગિરાદરે.
 શાહબાદા પોતાને બાદશાહ કહાવે છે.

જહાંગીર : તખ્તને માન્યુ'તુ' શુલાળની પથારી :
 મંડીથી વાગે છે કાંટાઓના ડંખ.
 —શાહજહાને બળવો ટીધો ત્હારે ?

(સાંઘણીસરદાર શિર ચૂકાવી અનુત્તર રહે છે.)

(દમની ખાંસીથી ખોખરાતાં ખોખરાતાં)

મહાબતને મોકલો શાહજહાનની સ્થામિ.
 શહરિયારને મોકલો કાળુલકન્દહાર
 રૂસ્તમખાન રતનરોળની ઝંગાથે.
 શાહજહાનની ઉત્તર હિન્દમાંની બતગીરો
 જત કરો, શાહબાદા શહરિયારને આપો :
 હિસારની યુવરાજપદની બતગીર સુદાં.
 બાદશાહબેગમનાં સહીસિક્કેડાનાં
 પાઠવજો બાદશાહી ફરમાન.

નૂરજહાન : ને લાડિલો—શહરિયારનો લગ્નોત્સવે
 કન્દહારથી પાછા વળ્યે રાખીશું.

હકીમ } જહાંપનાહે આરોગ્યતખ્તે વિરાજ્યે ત્હાં.
 રૂહઅલ્લાહ } : ને નોશા ચે જગસોહન્ના મલખ્યે

ચન્દનીચોકની મુન્દરીઓનાં નયનોમાં.
 શાહજાનૂ ! ત્હારી શાદબખ્તી છે.
 જહાંગીર. બેહશતના ચે દરવાજા હજી દૂર છે.
 શાહહકીમ ! આ વિરાજે, અંહી,
 મ્હારે દુનિયા ઉપરનું બેહશત.
 જગત્શાણાઓ લાખી ગયા છે કે
 બાદશાહોના દુશ્મનનાં દળ
 લેમના વાળનાં વનમાંથી સાંપડશે.

હકીમ
 રૂહઅદલાહ } : કંઠ્યાણુ કરે છે, ત્હેનું કંઠ્યાણુ થશે સદા.

(કુરનમ કરી શાહહકીમ ને સાંઢળીસરદાર જાય છે.)

જહાંગીર : નૂર ! ઇદના ચાંદને ફેટલા રાજ છે ?

નૂરજહાન : આપનાં ને મ્હારાં નયનો જેટલા.

જૂવો, જૂવો : આ પેખાય,
 આસને આરે, પ્રભુની અંજુલિ શી

દિલાલે ઈન્ અર અવજે

ફથક દુવેશ્ત મુફ

જહાંગીર : (મસ્તીના તેજથી આખી નવારીને)

કિશ્કિ મયકદા

ગુમગસ્તે શુદ, પયદા શુદ.

નૂરજહાન : (જહાંગીરશાહના મસ્તકપુટને ફેંચાને સિદ્ધાસને લઈને
 ઘેલાં શાં મ્હારે છે ? મ્હારા બાદશાહ !

પ્રવેશ ૭૪૧

બાદશાહી અરૂખે

(બાદશાહી અરૂખે આજે બાદશાહબેનમ દર્શન દેવાના છે તેથી
એ અરૂખા નીચે સાદબાનૂતા દર્શનને કા / ખામોઆમની હાલસેની
મેદિની લખી છે - બહે દેહલીનગરી ખાલી થઈ ગઈ દોષને । બચકર
મન્દવાડ પછી બાદશાહના પછુ પ્રથમ દર્શન છે આજ રૂપાના કઠેરાવાળા
આરસચોવરે ઉમરાવો ઉભા છે બાદશાહી અરૂખા નીચે બન્ને બાતુએ
સોનારૂપાની સામે સિદ્ધ ને સિદ્ધ બાધેલા છે)

પહેલો ઉમરાવ : મધ્યાહ્ન તપે છે અત્પહારે

સુન્દરીઓના સૂર્યને।

બીજો ઉમરાવ : ખામોશ, બિરાદર । હોઠે ન ઉગાડશે

વાયુ વાત લઈ જશે,

ને જલ્લાદ બલ લઈ જશે,

ત્રીજો ઉમરાવ : શાહબેગમ સિદ્ધામને પધાર્યા

ત્પહારથી એ દિવસો આથમ્યા

શહેનશાહની સિતમગુઝારીના

પણુ ઇન્સામનો પડદો ચે તજશે ?

આજથી તો દર્શન દેશે અરૂખે

પહેલો ઉમરાવ : નાહક બધારે છે વિગેધીઓને

બીજો ઉમરાવ - સાહેબકુશન અમીર તૈમૂજગના ઝમાનામ।

સુગઝાર્થની મજલિઓને સુન્દરીઓ મોહવતી.

ત્રીજો ઉમરાવઃ એક શાહજાદા શાહજહાનને

શાહબાન, છતતાં નથી.

બીજો ઉમરાવઃ શાહજહાને બગવાથી ડર્યાં પડવારે છે ?

ત્રીજો ઉમરાવઃ શાહજહાને હવે થાક્યા છે.

બંગાળની જળાડીઓ છાંડી;

સરદાર મલીક ચાંબરે ન મંઘયા;

તૈલંગમાં લખી-ભખીને

પૂર્વસાગરને ઠિનારે ચડયા,

રામસેતૂમાં ન્હાઈ-ન્હાઈને

પ્રકાશ પ્રગટયો લાસે છે હડાપણના.

પહેલો ઉમરાવઃ એનો રૂઆળ જ ચોર છે,

હાર્યા-હારેલા શાહજાદા શાહજહાનનો.

(લોકમેદિનીમાં એક ગંધેસ્વારી સ્વામી પધારે છે. પાછળ બાલ-સઘ કાંકરા ઉછળતો આવે છે.)

લોકસંઘ : સરહિન્દનો સૂરો ! શરમ ! શરમ !

લોકનાં લેણી પીવાના એ દરખાસ્તુ !

ત્હને શરમ હો !

પહેલો ઉમરાવઃ બાદશાહ દરમાવતા'તા શૂળી :

શાહબાનૂએ દરમાવી ગંધેસ્વારી.

ત્રીજો ઉમરાવઃ વાંચોને એનો ભાગ્યલેખ.

આબરૂ મૂર્ખ, ને છવ ઉમરોઈ.

બીજો ઉમરાવઃ સરહિન્દ તેહસિલનો એ તેહશિલદાર.

ઉપરાઉપરી બાદશાહને કહેતો,

વારે-તહેવારે પગવાનગી માગતો
 કે હિન્દુના ઠર બમણા ઉઘરાણુ,
 મહેસૂલ ચોગણું આપી આપુ
 બાલે લોક તે જાડ છે,
 ને ફજે-ફૂલે છે છ ચે ઋતુઓમા

ત્રીજો ઉમરાવ: પણ દયા ડાડણુને નહિ ખાય ?

મસ્તનવના વજ્રજન્દોને
 દયા દીક્ષા નહિ પાડે ?

પહેલોઉમરાવ શાહબાનૂના ન્યારા છે મનોરથો,
 બાદશાહમેગમ તો ઉચ્ચારે છે કે
 'જહાંગીરશાહ જહાનના ન્યાયમૂર્તિ છે,
 રૂજહાન જહાનની કરુણાપ્રતિમા છે
 શાહોના શાહ અકબરશાહની પેઠે,
 ગહેનશાહબાનૂ ચે મ્હગજે છે કે
 સાચી ઉદારતા શહેનશાહનનું મગફૂન છે

ત્રીજો ઉમરાવ સળકયા હો સોનાડપાના પડદા
 લટકતી મણિમાળામાથી,
 જૂવો, મણિમૂર્તિઓ પધારે

બીજો ઉમરાવ આમ્બાનની અટારીએ બેઠો
 બે સૂરજ ઉગ્યા આજ,
 એવા ચોલે છે બાદશાહ ને બાદશાહમેગમ
 બાદશાહી ઝંડખાની કાગરીકોરે

(જહાંગીરી દાથી : ૧ જાણે છે રત્નપ્રકોશી સોનાડપાની સચી-
 ઓના, ઝંડખાના અન્તર્દાસના પડદા સંકેતાર્થ મહીથી રત્નમૂર્તિઓ સમા

બાદશાહ જહાંગીર ને બાદશાહજેમ નૂરજહાન, બંને પરીદેશનાં રાજરાણી અન્તરિક્ષથી ઉતરતાં હોય એવાં, બાદશાહી અજ્ઞામાં પધારે છે. ચન્દ્રમાંથી ચન્દ્રબિન્દુ નીકળે એવાં અતિ ઝીણાં મોતી ને મણિઓના અછાબાનો ચન્દનીગૂંચો બૂરખો નૂરજહાનના ચન્દ્રવદને આચ્છાદાયેલો છે.

હમરાવો કુરનસ કરે છે ; લોકસાગરમાં ભરતી ડોલે છે ; લોક-સપ્તમાંથી ક્રેટલાક ધૂંટલિયે પડી દર્શનવન્દના કરે છે.

સાદનૌખત વગાડતો હાથીનો નિરાનટકો આવે છે.)

નૂરજહાન : આલમના બાદશાહને નમન નમે છે

જગતના હાથીઓ :

નરલોકના ને પશુલોકના.

આરોગ્યને સિંહાસને પધાર્યે

શાહબખ્તી ઈચ્છે છે બાદશાહની.

(આગળના પાંચ ગોડલિયે ટાળી ધૂંદલ આને ઉઠાળી સાદનૌખતને સ્વામી બરી મેધમાળા સરિખડો માયસો હાથીઓનો સંધ સિધાને છે.)

લોકસંઘ : જય સૂર્યનો ને ચન્દ્રનો.

(લોકમર્જનાથી ગમન માને છે, દુરદુરની જમનાની કુંજેમાં નીદરતા પડ્યા બને છે.)

નૂરજહાન : સદ્ગતનનો લોકસંઘે રહમગૂ છે.

રહમગૂ છે કે બાદશાહ સૂર્ય છે,

બાદશાહજેમ ચન્દ્ર છે :

સૂર્યપ્રલાશી ચન્દ્ર પ્રગાયે છે.

જહાંગીર : જગત્સ્વામી જહાંગીરશાહનાં યથોગાન
 જગત્કવિતામાં તો ગવાશે
 નૂરજહાનના સ્વામી તરીકે.
 નૂરજહાનના સોન્દર્યનૂરથી
 જહાંગીરશાહ અળકે છે આજ
 ને અગહજશે ઇતિહાસમાં યે.
 તું મ્હારી અમૃતકટોરી !
 અમાનાને ય અમર કરે છે.

નૂરજહાન : એ અજબ જાદૂ કરનારો છે
 જહાંગીરનો જાદુગારો રાજદંડ.
 રણવગડે રજગતું મૂકાયેલું રત્ન
 ઓગળ્યું, પારખ્યું, ઝડપ્યું બાદશાહે,
 સ્થાપ્યું બાદશાહી અરખાને તખ્તે,
 ને કરાવ્યાં લોકસંઘને એ રાજદર્શન.
 શા શા કાંટા જહાંગીરને નથી વાગ્યા
 નૂરજહાનની નૂરખૂશબો વીલુતાં વીલુતાં ?

જહાંગીર : ચન્દ્રકિરણથી વીંધાવું હોય
 તો આવજે, ઓ મુન્તાકર ! ચન્દનીમાં.
 સો-સો કાંટાઓ વાગવાના ને ખમવાના
 એક ગુલે ગુલશનના મૂંઠનારને.
 લે, નૂર ! લે : લે પહેલું. પાછળ ;
 લદરીએ લદરીતો જમનાનો જલપદ.
 પ્રિયસત્ત્વ સદાસાચરમાં
 હારે નામ લેઈને સંચરે છે :

સ્થાપયે તુજને, ઓ સૌન્દર્યમૂર્તિ !
 આ યુગની સુન્દરીઓને સિંહાસને.
 ત્રિકાળમાં જમનાજલ ઉચ્ચારયે કે
 જમનાતીરે જીતી ગયાં
 સારસઠાં સરિખાં જે રસજોડલાં :
 પ્રાચીનમાં રાધિકાજી ને શ્રી કૃષ્ણ,
 અર્વાચીનમાં નૂરજહાન ને જહાંગીર.

નૂરજહાન . એકે હોડલામાં જે જેસી
 જર્થશું આપણે કાલના સાગરમાં :
 સંગાયે સંગાયે, તરતાં કે ડૂબતાં.
 પ્રેમપંખીની આપણે તો જે પાંખો.

(હડાપણને ને જ્ઞાનને જંખીર પથને ખાન આઝમ આવે છે,
 કુરનમ બનવી કહે છે.)

શા સન્દેશ છે ? ખાન આઝમ !

જહાંગીર : એમના તો ગુલના જ હોય સન્દેશ.

ખાન આઝમ : જગત સૂર્યતેજથી તેજવન્તું છે,
 સત્ગનત બાદશાહના તેજથી તેજસ્વિની છે.
 નદીઓનો નીર પર્વતરાજમાંથી છે :
 મહારામાંનું ગુલ બાદશાહદીધું છે.
 બોધાણનાથ સવાઈ રાજ દેવ થયા.
 નર્મદાનીરે મન્ત્રસ્થંભ માંડ્યો,
 ને નવકોટીનો તનુજ નર્મદા ઓળંગે તો
 કપરા શાપ લગ્યા.

શાહજહાનનો સુન્દેગ છે, જહાંપનાહ !
 અગ્નિજ્વળનને ચરણવન્દના કહાવી છે.
 દક્ષિણની ડુંગરમાળમાંથી તૈલંગ,
 પશ્ચિમઘાટને આગરકાંઠે લામનાં બામનાં
 જંગાળનાં નદ ને મરોવરઘટાઓમાં :
 લગામતોડયા પછેરા સુખોવડા
 શાહઝાદા શાહજહાન હવે
 શાક્યા છે, નમ્યા છે.

જહાંગીર : સુગઢાર્ધનો વેલો જ છે એવો.
 અગતાર્ધ વંશના શાહઝાદાઓને
 લગામનાં બાંધન ન હોય.
 અથ અલ્લના ઉગતા છોડ !
 ગ્રેજને લગામ સ્ફૂટી જાતી છે
 કે સ્ફૂટે સુગઢાર્ધના શાહઝાદાને ?

નૂરજહાન : બહુ ચરણવન્દનાઓ આવી ગઈ.
 નમવાની નિશાની કાંઈ ? ખાન આજમ !

ખાન આજમ : હા, બાદશાહજેગમ ! નિશાની ભેગ છે :
 ચાંદે શાહઝાદાઓનાં પાકાં છે જાન.
 બાદશાહી ગ્યા છે ? સ્ફૂટી કઈ ?

જહાંગીર : લાવો-લાવો મ્હારી આંખોનાં કિરણોને,
 મ્હારા મિહાસનના બાલ સિંહોને.

(કુતરા કરી ખાન આજમ બહાર જાય છે ; પ્રકૃત્યેવા દુશ્મન
 સરિખાસ ચાંદે શાહઝાદાઓને તેડી લાવી પેશ કરે છે. બાદશાહની ને

બાદશાહબાનૂની શાહઝાદાઓ ચરણવન્દના લે છે, આદર પાત્રે ગોદમાં બસાય છે.)

નૂરજહાન : શાહઝાદાઓ તો બાણે રૂપરૂપના મણિ !
સન્ધ્યાની શાહી તરણીહના
બાણે હીરા ને માણેક, યની ને પોખરાજ !

જહાંગીર : કહાપણના દરિયાવ ખાન આઝમ !
હમે મળવા સરજ્યા નથી હવે,
બાદશાહ ને શાહઝાદા શાહજહાન.

ખાન આઝમ : એટલું ઓછું ન આણે જહાંપનાહ.
કિસ્મતની કમાન કાલે વળે કદમજોશીમાં.

નૂરજહાન : શાહજહાનને કહાવજો, ખાન આઝમ !
બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ
ચરણવન્દના સ્વીકારે છે, આશિય કહાવે છે.

(મારે ચ શાહઝાદાઓને પખાજતાં પખાજતાં)

હાદાબનની સંજાયે, શાહઝાદાઓ !
પધારશેને કાશ્મીરની કુંભેમાં ?
લહમારા જેવજંવડી ત્હાં
કમળપૂતળીઓ રચાવીને પરણાવીશું.

ઝોરંગ ઝેખ : હું આવીશ, અમ્મીબદન !
ને પરણીશ કમળપૂતળીને.
પણ ઇસ્લામમાં પૂતળીને પરણાય ?

જહાંગીર : ખાન આઝમ ! કાશ્મીરની તૈયારી રાખજો.

લોહરગઢના જ્યાજગાહ મહેલમાં
બે રાત્રિ સ્વપ્નાં લોગવી વિચરશું
પછી પૃથ્વી ઉપરની સ્વર્ગકુંભેમાં.

ખાન આઝમ : ગુરુ અર્જુન સાહેબને
લાબ્યા છે લાહોરથી.

જહાંગીર : એમનો ચે આજે ઇનગ્રાફ ?—

ખાન આઝમ : ધર્મશુર છે, શિષ્યોના શિરછત્ર છે ;
ન્યાયધ્વજ બાદશાહ ન્યાયાસને વિરાજે
તો ન્યાયતુલા સમતોલ રહે
હંડના તનખા ભરવાની ના પાડે છે.

(તેજ ભેવાં સ્વેન વસ્ત્રો ધારણ કરેલા કેવળ છુટ્ટો શીખચક્ર
અર્જુન સાહેબ આંખડીમાં ગમનમંડળ માપતા આવે છે.)

જહાંગીર : નમસ્કાર, ગુરુ સાહેબ !

ગુરુ અર્જુન : સત્ શ્રી અકલ, થરેનશાહ !

જહાંગીર : હંડ ભરવાની ના પાડે છે ? ગુરુ સાહેબ !

ગુરુ અર્જુન : બાદશાહના ખજાના ભરવાને

અમ ગરીબો કને તનખા હમ્દાંથી ?

જહાંગીર : ગુરુ છે, સન્ત છે, ધર્મચાર્ય છે :

બાદશાહના દુશ્મનને દેવા તનખા છે,

બાદશાહને દેવા તનખા નથી : એ શું ?

ગુરુ અર્જુન : દુશ્મન કે મિત્ર, રંક કે રાય,

હિન્દુ કે મુસલમાન :

સહુ સરખા છે હન શ્રી અકલને.

વર્ણુ ને જાત તો વચ્ચો છે જોડેલા ,
 મોટેરો તો છે માનવી મહીનો
 એક છે, અવિનાશી છે
 સહુનો એ આતમગમ
 ગાહ્યાદને નહિ, ગાહના દુસ્મનને નહિ,
 રૂને મહાયતા કીધી તી
 પાખતરૂથા પખેડને ચણ નાખી તી
 અખરગાહના કીધા અહેશાન વાળવા
 અમે છીએ રાગદેવથી પ
 જગતશુભ નાનગાહના વસતનો
 ધર્મ જ છે રહને રાટી દેવાનો

ખાન આઝમ તાન્હુતરણુ તીર્થધામ સ્થાપ્યુ,
 હુન્મન્નિ માડ્યુ, અમૃતમગેવ બન્નાયુ :
 અન્થ સાહિમ ગૂથી ઇધને મમખ્યો
 વડિન બન્ધુ પૃથ્વીચન્દ્રને ટાગી
 ગાદી પામ્યા છે ગુરુદેવની
 ગુરુજીએ ખુદ સદ્ગોષ્ઠ શો લીધો ?

જહાંગીર : બાદશાહના બડખોરને ટીંગા ગવાનો ।
 ગુરુજી ! બે લાખ રૂપાગ્રહારનો દડ
 બડખોરને ટીંગા કીધાની એ ડોમન

ગુરુ અર્જુન : ટીંગાકેકીધોતો અટખગાહના યુવરાજને
 મન્યાગીએને ગુ હામ છે દાહતનુ ?
 શાહને જોઈએ તે ગાહનું છે
 ચોતે લે , બાગાહના હાથ લાખા છે

ગુનોહ કીધો નથી કે દંડ ભરું.
 ગુરુદેવનો સડવ ભંડાર છે
 રંકને, નિરાધારને, એકપંખાગાને ઠાજ.
 શીખોના શાહને દંડનાર શાહ કોણ ?
 અમારો બાદશાહ એક છે :
 સત્ નામ સાહેબનું.
 અમે એના સત્પત્નના સત્નામીઓ.
 સત્ શ્રી અકલ !

(સત્ શ્રી અકલનો બહાનાદ પોઝારે છે, નમનાઈનો ઘાટ ગાજે છે.)

ખાન આઝમ : ગુરુશ ! ગુલુગરવા છો, બૂલો છો :
 શિખો ઉઘરાવશે દંડનો ફાળો.—

ગુરુ અર્જુન : શપથ છે અન્ય સાહેબના,
 શપથ છે ગુરુદેવ નાનકશાહના,
 બાદશાહને દંડ ભરે કો ગુરુ ઠાજે તો.
 સાહેબની મરજી કિસ્મતને ઘડે છે.
 દુરગાનીમાં આનંદ છે સન્તોને.

જહાંગીર : ખાન આઝમ ! એ જ કિલ્લો,
 લાહોરનો લોહગઢ ઘો ગુરુશને.
 ખૂશડના સામેલાને ત્યાં શૂળી દીધી'તી.
 ઉપર વઝૂની લોગજ લીડતો.

ગુરુ અર્જુન : સત્ નામ સાહેબનું
 જગત તો છે આ આગપંખાગ.

(સુર અર્જુનશાહને લેધને બે હમરાવો લય છે. એક ધનુષ્ય હપાદી બે સેનાનીઓ ને એક અમીર આવે છે.)

અમીર : યુલન્દળખતી હો બાદશાહ સલામતની.
 સુજરાતે ઘડેલું છે આ મહાધનુષ્ય.
 શાહબાપુના ફધભાઈ મીરજા કોકાના કુંવરે,
 મીરજા શમ્સીએ પાઠવ્યું છે.

જહાંગીર : કમાન છે જાણે વજદંડ.
 એ આપનો ચઢાવણહારો કોણ ?

અમીર : શહેનશાહી ફરખાર વીરનો સાગર છે.
 હરેક જંગબહાદુર ચુકાવશે એ આપ.

(કાબૂલીસ્તાનના સગશરીરી એક ખાન આવે છે, ચાપ ચઢાવવા મથે છે, સરમિન્દા પડે છે. મીરજા મહમ્મદ અખાતમાં આવે છે.)

મીરજા મહમ્મદ : કાબૂલીસ્તાનમાં બન્દૂક પેઠી, તીર ખૂટ્યાં.
 પત્થર ફોડો, રણ પોલાલ ન વીંધાય
 તમ પર્વતવાસીના પર્વતઘાવથી.
 લાવો એ લોહકમાન.

(મહાધનુષ્યની શીંગણણી એક ધરતીમા રોપી ખીંચને વાળી એટલી સમીપે આવે છે કે જાણે ચાપસત્ર થયો. ટંકાર કરી બાણ મારે છે, ઊડે છે, લોકમેદિની ને જમનાજલ જોળંગી રદામી પારનાં જાદીકુટમાં બાણ સમાઈ જાય છે.)

જહાંગીર : એક હજારી છે, મીરજા !

દોઢહાડીનો કમરખંધ ખાંધલો.

આસફખાન : બાદશાહ સલામતની ખુશમિઝાન છે ?

અતુરે કીધું ચાપનું ચકાવણું.

શાહ નિરખે સમશેરના ઝટકાનું ભેર.

નૂરજહાન : બાદશાહ દેશે બાદશાહી બક્ષીસ

સમશેરિયાને સમશેરભાગીનું.

આસફખાન : લાવો એ ગોળીમૂંવા ચેર.

(ચારપાંચ ઉપર ચાર સેનાનીઓ ગોળીવિધાયેથી સિંહ લાવી આપાદા વચ્ચે મૂકે છે.)

આસફખાન : વડલે વડવાડાઓ લટકે એમ

શેરને લટકે છે ગાઢ દેશાવલિ.

એ દેશાવલિની આરપાર

એડ ઝટકે દાપશે કોઈ

સિંહનો ગરદવન્થલ ?

મીરઝા મહમ્મદ : અખંડવજની સમશેર આપો તો.

આંખાનાં થડ વધેધાં છે :

એમ વધેરું ચેરનું દેહથડ.

(રાજસભા કુતૂહલની આખે નિહાળી રહે છે. બાદશાહ જહાંગીર પોતાની સમશેર ખાલી ધરે છે)

જહાંગીર : લીજિયે, સરદાર સાહેબ !

નૂરજહાન : શુભારામાં ઘડી, બદખમાં પાણી પાયું :

કાબલિસ્તાનમાં મુઠ્ઠા ચુડાવી છે.

હ્યો, મીરજા ! આ બાદશાહી સમશેર :

હીરે જડેલી, ને હીરા શી અખંડવજની.

(મુઠ્ઠાણિયે પણ મીરજા મહમ્મદ બાદશાહી તેમ લે છે. નમી, કુતલસ કરી, ઉડીને રીંછને પગલે અજાણના ચાકમાં ધૂમે છે, સમશેરના પણ ખેલે છે, બાહુ છટ્ટા કરે છે. બાજઠ ઉપર રોરને યડ થો ઉમે - રાખે છે. મીરજા વચી ધૂમણે ચુડે છે. ધૂમતાં ધૂમતાં અવળા હાથનો એક જટકો રોરની ગરદનકોઠી ઉપર મારે છે, જાણે પીજનો જખકારો વધુર્યો. 'કપાયેલી વડવાઈ એવી અડધી યાજ કપાઈ પડે છે, રોરનું યડ કબુ' રહે છે, તડબૂચા શું સિર રગડનું રગડન બાદશાહના ચરણો નીચે જઈ પડે છે.)

જહાંગીર : શાહૂખાશ, મીરજા મહમ્મદ શેરગદોનીમ !

એ સમશેર શખો શાહના દુશ્મનને કાજ.

નૂરજહાન : પાના ઉપર આપથે સોનામહોરો.

સદતનંતનું શૂરાતન ચુડતે પૂર છે.

ઓસફખાન : (અન્દ જઈ પાગ આવીને)

કાબલથી પરન્દા કાસદ આન્યો છે,

ખંડનો હાવાનળ સળગ્યો છે ત્વડાં.

(ઉમરાવો આવાપાછા યાય છે. રાજમન્ત્રણના મન્ત્રીઓ બે દગલાં સમીપે સંચરે છે.)

જહાંગીર : કાબલના ડુંગર વારંવાર સળગે છે:

એ ઘાસને સામદું સળગાવેને.

નૂરજહાન : સિપેડગાજાર મહોબતખાનજીને પાઠવો,

ખાદશાહી તથાધન રોપી આવે
કાજકાને રાજકર્મે.

જહાંગીર : હા; બહાદુર છે, દૂરઅન્દેશ છે
એ રાજપૂત સિપેહસાહાર.

ખાન આઝમ : જહાંપનાહ !—

જહાંગીર : પંખીપાંચે ઉડતી સાંઢણીએ, ખાન આઝમ !
શાહબાનૂનું ફરમાન લેજાએ.

ખાન આઝમ : (જતાં જતાં સ્વગત)
ખીજો આ મંડાણો જંગ
પંજાબના પંચેન્દ્રિય શા પાંચે આરે.
મહાબન અવળો ઉતરશે.

જહાંગીર : નૂર ! નિરખીને નવી સોનામહોર ?
વાંચ મુદ્રાલેખ, ને ઉછાળ
ખાસોઆમને ઝીલવાને કાજ.
મુવર્ણું મુન્દર થયું તહારા નામાક્ષરોથી.

નૂરજહાન : તું નહિ કરે એટલું ઓર્ધુ :
જહાંગીરને જગત ચોભાવવું છે ને ?

(નવીન સોનામહોર થઈ ચુલન કરે છે ; મુદ્રાલેખ વાને ॥)

જ દુકમે શાહ જહાંગીર યાદત સદં એવર,
જ નામે નૂરજહાન ખાદશાહબેગમ કર.

(ભાગ્યદેવે ચન્દ્રકરથાને સુવર્ણમુદ્રા યાચે છે.)

કંઈ કંઈ સ્વપ્નાં સરજે છે
જહાંગીર ! તું ય તે.

જહાંગીર : | નૂરે જહાન છે મહારા આત્માનું નર.
રૂપામહારે ખુદાને સંભાર્યા,
સોનામહારે સૌન્દર્યને સંભાર્યું મહેં.
શહેનશાહની શાદળખતીની આ વરધે
સમર્પું છું ઐતમાદ-ઉફ-દોલાની જાગીરે,
ને ત્રીશ હજારીનો નિશાનડકે.
ભોગવળે બાદશાહી જાહોજલાલીથી.
આજે તહે ય જમાડયા સદતનતના ફટીરોને.
મુન્દરીઓના ઝો આફતાબ !
કેટકેટલી તું ગરજે છે
નૂરની વાડીઓ મહારે માટે ?
તહારાં સૌન્દર્યની સરજેલી
કુંજનિકુંજો ગણી ભેજે, નૂર !
કેટકેટલાં છે એ આનન્દનાં ઉપવન ?
મહેને નથી આવડતું, નૂર !
તહારા જેટજેટલું સૌન્દર્યમુજન.
અનોખી સૃષ્ટિની તું છો વસનારી-
મુન્દરતા યે મુન્દર થશે તુજ નામાશરે.
વરસાવ મોનારૂપાનો વરસાદ.

(નૂરજહાનના નામાશ્વસી અંજિત સોનાઢોરો, સોનારપાની
બદમો સગાથે, બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ બાદશાહી ઝરબેથી મનુષ્ય-
મેદનીમાં હજાળે છે; નીચે ખાસોઆમ એ ઝીલે છે; સૌભાગ્યલક્ષ્મી ગળી
કાઈ કોઈ તો માદગિયામાં મૂકે છે)

લોકમેદિની : જય બાદશાહની પુલ્કન્દ બખ્તીનો !
જય બાદશાહબેગમની ગેહસ્તીનો !

અવેશ પહેલો

ઝેલમને દિનારે દેદમાં

(ઝેલમની બમ્બરકાળી લેખડ ઉપર રાજનમરી જેની બાદશાહી ધારણી વિરતરીને પડી છે, મ યે રાજમહેલ સમેવડો કિનખાળનો રાતો બાદશાહી તબૂ ખડો છે પાચ રાજપૂત સમરોરિયા સિલદારે પહેરો ભરે છે લીનરના બાપા પાધ જેનો જમણહાટ મહાજગજાન આવે છે, ને પોખરે છે)

મહાખત : બાદશાહજેગમ ! પધાગ્યો ?

(અહુ જલકુખુ—અહુ જલવરુ પોચલ જલર પાવદિમા પોલતુ હોય જેવી મદદોલત નવિધી વિચારૂળી બાદશાહજેગમ નર / હાન, અગુરીરેખા ઉપર મરતક દોલાવની, પીજર પૂસાયેવી ત્રિદલુને મરડે પધારે છે)

નરજહાન રાજપુત્રોના ત્રિપેકુમાલાર

શુ માગે છે આજ ?

મહાખત : માગવા નથી આગ્યો, આપના આગ્યો છું.
ત્યો આ બાદશાહી દુગ્માન

નરજહાન . શાનું દુગ્માન ? જગજહાન ?

જગજહાન આપના આપના દરે

મહાખત : મૃત્યુ

નૂરજહાન : હવે તો રાજપુત્ર ત્રિપેદસાલાર જ લાવ્યો ને
 સ્ત્રીઓનાં મૃત્યુનાં કરમાન ?
 દેના મૃત્યુનું કરમાન ?
 દેહી સ્ત્રીથી એ એટલેટલું જહીઓ છે ?

મહાબલ : (સહેજ ચમકીને, થડ દટાવી)
 બાદશાહબેગમના મૃત્યુનું
 શહેનશાહી કરમાન:
 રાજદ્રોહના ગુનાહની સજાનું.

નૂરજહાન : (જહેનમેલી સિદ્દસ સરખડી)
 'શું ? બાદશાહબેગમ રાજદ્રોહી ?
 ને સાજનિયા સૌ રાજહિતેથી રાજનિષેઠ ?
 આંખડીને દેહદ્રોહી કહેલો ત્હારે
 બાદશાહબેગમના મૃત્યુનું નહિ,
 બાદશાહબેગમના ખૂનનું કરમાન.
 જંગમહાદુરને ડરવું છે એ ખૂન,
 ને પોકારવો છે એ ઇનસાફ.
 આજના રાજપુત્રોના પૂર્વજો
 સીદ્ધત્યા ન્હોતા ઈસ્તા મહારે.

(મક્કા દાવીના મસ્તકમા બાણ વાગ્યાની જેડે થતા મહાબલ-
 ખાન મસ્તક પકડી પધારે છે)

શાહાનશાહનું જમાનીખત હશે એ ?

મહાબલ : ના: એમાં છે હાથીઓનો હિસાબ,
 દક્ષિણના ખજાનાઓની વેચનગર,

જામાતૃને મારેલા કાંટાના ચાખૂકનો ઇનસાફઃ
શાહઝાદા પરવીઝતું હુકમત્રક.

નૂરજહાનઃ લાવો, લાવો એ શાહી ફરમાન.

પ્રેમનાં હો કે મોતનાં હો,

બાદશાહનાં સહુ ફરમાન

બ સરોચરમ વન્દનીય છે મહારે.

(નૂરજહાન બાદશાહી ફરમાન આપે છે. ફરમાનની ચરમબોલી કરી શાહબેગમ તે વાંચે છે, વિચારે છે. મહાગતમાન વિમાસલુમાં પડે છે.)

મહાબત : હું રાજપુત છું ? કે મુસલમાન ?

નથી એફકે ચ ધર્મ પાળતો;

રાજપુતનો કે મુસલમાનનો.

ત્રિવેદપ્રશસ્ત્રી, ક્ષત્રિયત્વના અવતાર

મહારાણા પ્રનાપનો હું ભત્રિજો

સીંહત્યાનાં કાવત્રાં રચું છું.

—પણ મૌન્દર્ધ આપાં હોય ?

આ તે મુન્દરી કે નાગણી ?

મુન્દરતાની લકરીઓમાં અત્યુદારે

શાં શાં નથી ઉછળનાં ઝેર ?

મૌન્દર્ધનો દીવો, ઓ દુનિયા !

તહારામાંથી ગુલ થઈ જાવ.

(નૂરજહાન દડતાથી રડોડ સંગરે છે, એ જોઈને)

પાંજો ભીરતી બાજપંખિણી શ્રી

કેવો સદાદે છે પાલવ ?
 બાણે ચિંહણ સામને ઉતરી !
 સોનાના મુગટ સરિખડા
 કમલસંપુટ સમા મસ્તકમાં
 શા શા તરંગો ધોળાતા હશે ?

(રહની ભીંબો ઉપલી દોષ એમ ધારે ધારે આંખોનો
 નરજહાન ઉઘી કરે છે, પરિવસમાં રિમન ને મીઠાસથી સિપેહસાહારને
 નદવશે છે.)

નૂરજહાન : જંગમહાદુર ! એક પ્રશ્ન પૂછું ?
 મહાખત : છેલ્લી ઘડીએ સહુ સવાલ હક છે.
 નૂરજહાન : મહારા જહાંગીર છે ત્યાં સુધી
 મહારી છેલ્લી ઘડી હજી દૂર છે.
 એક વારકો તો પાછો વાળીશ
 અજલના ચે ફિરિશ્તાને.
 જહાંગીરે બહુ પાયાં છે મૂને અમૂન :
 એકાદ વિવનો ખાસો લેજે,
 મહારે મન તો એ અમૂતકટોરો છે.
 જંગમહાદુર સિપેહસાહાર !
 કેટલી બાદશાહને કેદ-ડેરામાંથી
 ફરમાન પાડવવાના અધિકાર રાખ્યા છે ?
 સિપેહસાહારની સેના તે સ્વીકારશે ?

મહાખત : (પડીક વિચારે છે, ઘનર લગ્નો નથી. આખરે)
 વિચારવાનું વઝીરોને છે.
 સિપાહીઓએ વિચારવાનું નથી,

ફરમાનના અમલ કરવાના છે.

નૃસિંહજી : તો બોલોં યુદ્ધયશસ્ત્રી સમથેર
સારી સંતનતમાં જ્યહંકે નાથન્તી,
ને કાપો, મુગલાઈના ઓ સિપેહુઆલાર !
નિઃશસ્ત્ર સ્ત્રીજાતિની ગરહનને.
ધતિહાસ અમૃતાક્ષરે નોંધશે .
મલ્લપના રાજપુત્રના એ વિજયરંગ.

(દુરમનનાં બાણોથી અવિરપિત રાજગઢાદ્વાર મહામતમાન
સુન્દરીનાં વચણબાણથી કપે છે. મહાસમાગતા મામલાઓમાં અપશાન્તિ
મહાબલ પરાજય પામે છે.)

મહાબલ : બાદશાહ બાણે, શાહુબાનૂ !
ને બાદશાહુભેગમ બાણે
બાદશાહી ફરમાનની એ વાર્તા.
હું છટવા મારું છું એ કથનીઓમાંથી.

નૃસિંહજી : તો રજા છે મહુને
જહાંગીરશાહની પાથબોસીની ?
મહારં મોત પણ મુધરશે.

મહાબલ : (લીઝળી વાગી હોય એવો ચમકે છે : સ્વગત વિચારે છે.)
મોતનું નગારું વગાડું છું;
તે જગત મૃદેલવાની ઘડીએ
સુન્દરીને તહેના સ્વામીદર્શનની
મહારે-ક્ષત્રિયપુત્રે શી રીતે ના પાડવી ?

(હામત્રા, ડોલતા, ડન સા સ્વરથી વાસન)

કેદીને શું અર્જ કરવી છે ?

નૂરજહાન: મહને ચે કેદ કીધી હશે ? નહી ?

ઝેલમના જંગમાં, જંગખડાહર !

ખાણોના વરસાદ વરસતા'તા ત્હારે

કંઈ જખોલે સન્તાઈ બેઠા'તા વાઘ ?

દીકી'તીને તેગની તે નાગણી ?

ને બાણનાં એ ઉડનાં સાપોલિયાં ?

ખચી ગયા એમના ઠંજ આખતાં ;

એ સમશેરદર્શને શું ભૂટી ગયા ?

વરસાદ જેવી વરસતી એ બાણઝડીઓ ?

શું કરે ? બાલકને બાણ વાગ્યે

ઉમરાવોએ વારી,—જળજ્વેરીથી વાગી :

નહિ તો એર ઉતરન ઝેલમને જંગ.

અજીન શિયોલિયા ને ચક્રાવતોને

એક મુન્દરી ત્હારે હરાવત.

શાહજાનના ત્રણ-ત્રણ મહાવન હુજાયા :

એથા મહાવતે હાથી રણમાંથી વાળ્યે,

ને વીંધાઈ પડ્યો તે મહારા જ બાણગી.

દેખા દીધી હોન ઝેલમના જંગમાં,

તો મહાવતને મૃત્યુ પાનાઈ વજળાળ

બીજા કો બહાદુરની છાતીને ચીરત.

બાદશાહબેગમને કેદી કીધી હશે

ત્હમરાં સુદપરાક્રમોથો ત્હમે ?—નહી ?

કે સ્વીકારી છે સ્વયં આ કેદ

મહારા જહાંગીરની દુઃખસાગિણી થવાને ?

જંગળહાદુર ! સીકેડી સન્મુખ આજે

શ્રેત્યુનું ફરમાન લઈ ખડા છો :

ગઈ ઠાણના એકમના પટમાં

સામનામાં સ્થામે કાં ન્હોતા પધાર્યા ?

મહાબલ : જંગધેલી જોગણીને માથે બેસાડી

મહથેલો હાથી ધૂમતો'તો એકમમાં ત્હારે.

ચુદની જેની ત્હારે તો

મોનના રાસ રમતી'તી ત્હાં.

જરજાજ નહિ, પાર્વતીજી તાંડા' એકતા'તાં.

નૂરજહાન : હમારા બાદશાહને ચે કેદ ક્રીધા

કપટથી ? કે શૂરાતનથી ?

ખોતાના શહેનશાહને કેદ કરવા,

કરહારનો એ સિપેહસાહારનો ધર્મ ?

ઓ સમયેરધારી વીરવશજ !

વીરત્વને લખવે છે દગાખાત્રી.

ત્રિચન્દને ને દગાખાત્રીને તો પૂર્વે

પૂર્વ ને પશ્ચિમ જેટલાં છેટાં હતાં.

(બાવેલી સિદ્ધલ સમી સુન્દરીના પજાનના તીકળા ધાવ
સિપેહસાહારથી નથી સલા જતા કટાણીને, ઓગળી જઈને, દડતાની
સાકમે તૂટી હોય તેમ)

મહાબલ : આસો અજલના ફિરિશ્તાની પાસે.

૩૨૨ - ત્યો : જશા : ૩૦ - ૩૦ - ૩૦ - ૩૦

(સ્વગન)

શયતાનને ચે સળકે પઢાવે
એવી છે આ જગત્સુન્દરી.

નૂરજહાનઃ ભયંકર છે, પુરુષવ્યાધી ! વીર પુરુષ ને.
સુન્દરી શૂરવીરથી નીકર છે સદા.

(બાદશાહી તંજની સોનરેલમાંડી રેશમકનાલ એક કપડે છે. પાંજરામાં પૂરેલા સિંહ સમા જહાંગીરશાહ વિચારમસ્ત મઢી ટહેલતા દર્શન દે છે. વારે વારે ગભીરતાથી એક અન્યમાં ભૂલે છે, વાચે છે, પાનાં ફેરવે છે.

નડગીક જઇને, મૂલસિયે પડીને, કદમખોસી કરીને, કર આડીને નૂરજહાન જહાંગીરશાહને ઉભા રાખે છે.)

નૂરજહાનઃ જહાંગીર ! હું જાઉં છું.

જહાંગીર : (વિચારતન્દ્રામાંથી જાગીને)

ક્યાં ? નૂર ! ક્યાં ?

નૂરજહાન : (ફરીથી નયન પડે કરચુબન કરીને)

આ હાથે બાદશાહી ફરમાન આસેખી

મુને મોકલાવી છે ત્યાં :

ક્રિયામળને કાંઠડે,

દુનિયાને પેસે આરે.

જહાંગીરઃ કેવળ ભાષે છે એવું ?

નૂરજહાનઃ જંગળકાદુર સિપેકસાવાર મહાજતખાનશ.

જઈને અન્નને આરે ઉભીય;

ને સ્વર્ગકાંઠે ઉભી ઉભી

વાટડી ભેંધય મહારા જહાંગીરની.

જહાંગીર વિનાનાં તો હવે
સ્વર્ગે મહને સૂનાં લાગશે.
લાગ્યચક શા ફરતા ઓ આત્માન !
જે જે દાખલ્યાં છે તે દીઠાં:
સંયોગ દીઠો, વિયોગે દીઠો;
ને નિયોગની ઘડીની ઘંટા ચે સાંભળી.

(ચરણચુબન કરે છે. દામન ઝાઘી નયનમોસી કરે છે. ભોંપડગા
વેલીને ઉપાડ્યા પેકમ બાદશાહજેનમને જહાંગીરગાહ હાડે છે.)

જહાંગીર : (ગદાગતખાન ભળી ફરીને)
મહાબન ! તું બાદશાહ ? કે હું ?
મહાબત : જહાંપનાહ પાદશાહ.
મહાબત તો જાન્યે બાક છે.

(બાદશાહની પદ દ્વિ ઘર્ષને શિરે મ્હયવે છે.)

જહાંગીર : મહાબન ! તારાં ફરમાન ? કે મહારાં ?
સક્તનતનો સુગટ ડોને માથે ?
મહાબત : જહાંપનાહનાં ફરમાન:
સક્તનતનો સુગટ શાહાનશાહને માથે.

(પ્રથમિયે પરી ગઢેનગાહની ચરણવન્દના કરે છે.)

જહાંગીર : તો છે લખાવેયું ને મ્હેં લખેયું,
લાવ, મહને પાછું આપ
બાદશાહી ફરમાન.

બાદશાહ ત નથી ઉપલાવી નાંખવીઃ
નૂરજહાનને જીવતા દે.

મહાબત : બ સરોયરમ, જહાંપનાહ !
શહેનશાહની આજ્ઞા, મહારો તે અમલ.

(શાહી ફરમાન બાદશાહને આપે છે.)

જહાંગીર : આ ફરમાન ફાડું છું ત્હારે !
મહાબત : જેવી બાદશાહી બુલન્દગખ્તી.
જહાંગીર : મોતના એ ફરમાનનું મોત થાવ.
શાહબાનૂની અક્ષાબક્ષા ઉનારી
દિશદિશમાં વેરું છું આ.

(ફરમાન ફાડી, શાહબાનૂને મુખે એવારી, પાનિયાં સા ચીસ
હવામાં ફાડે છે.)

મહાબત : શહેનશાહી રૂખસદ છે મહને ?
નૂરજહાન : ઠીક માંડી છે, હો, જંગમહાદુર !
હિન્દુઓના મન્દિરની પેટે.
દેવને ન્હવરાવે તેમ ન્હાય,
ને ખવરાવે તેમ ખાય,
ને પોદાટે તેમ પોદેઃ
ને પૂજારી દેવને નામે પૂજાય.
અયિ વીરચિરમણિ સિપેહસાહાર !
તહમે હિન્દુ છો ? કે મુમલમીન ?

(સહુની હિન્દીમાં એક અનુત્તર પ્રશ્ન હોય છે. હિન્દીમાં એવો અનુત્તર પ્રશ્ન પૂછતાં શરવીરને અણખાતી સરમિન્દગી સિપેહ-સાધાર દાખવે છે.)

મહાબત : શહેનશાહ ફરમાવે તે.

શાહબાપૂને તો એક જ હતા

હિન્દુ તેમ જ મુસલમાન.

જહાંગીર : “હિન્દુ હમેશ હો, હો મુસલમાં કહી કહી.”

જંગબહાદુર એ ધર્મ પાળે છે.

રજા છે, મહાબતખાનજી !

રાજીથી તો જાવ છો ને ?

(હમીનખોસી કસી સિપેહસાધાર જવા વળે છે. જતા જતાને)

મહાબત ! ખુર્રમ કહાં છે ?

મહાબત : સિન્ધના મહારણપગથારમાં.

ઈરાન જવા ઇરાદો સાંભળ્યો છે,

શાહદાદા હુમાયુનશાહને પમત્રે પગલે.

જહાંગીર : શાહઆદાનો બળવો શમ્યો નહિ.

નૂરજહાન : મહાસેનાની બૂહુરચના કહારે છે ?

કાળસ પાઠવો છો તે મહાસૈન્ય

બાદશાહને તો બતાવશેને ?

મહાબત : હમણાં નથી, બાદશાહબેગમ !

જહાંગીર : ખાન આઝમ આસફખાનજીને ફહેલે

શાહદરાનો મંજરો હજી અપૂરો છે.

મહાબત : ખાન આઝમ છે અટકના દુર્ગમાં,

સિન્ધુની સનાનન પાગને તીરે.
જ હાંગીરશાહનાં જય ને જાહોજલાલી
ચારે દિશાઓને ઉચ્ચારતા
શાહદરાના ગગનચુંબી મિનારાઓના
ચાર-ચાર ભાગ મંડાયા છે :
છત્રીઓ જ અધૂરી છે, જ હાંપનાહ !

જ હાંગીર : ખવાળગાહમાં નીંદ ન આવી,
ને ઝેલમતીરે ડેરા માંડયા :
તો તહે હરી લીધી બાદશાહી નીંદ.
શાહદરામાં તો મુખે નીંદરવા દેજે.

(રિમન ફગાવતો સિપેદમાલાર આરાવઃલીના દીપકાને પગપે
સિધાવે છે.)

નૂરજહાન : શાહદરાના મકમરાની તો
નૂરજહાન યશે મુઝવરણ.
શું વાંચતા હતા બાદશાહ ?
કહ્યાં ઉડતા'તા તુફાનોની પાંખે પાંખે ?
જ હાંગીર : ફિલમુદ્દીની નહિ, ઇસ્કની પાંખે ઉડતા'તો.
લિસાને ગેજ વાંચતો હતો ;
શુક્રન ભેતો હતો દીવાને હાફીઝમાં,
પ્રેમની એ અખૂટ લાગીરથીમાં.
પરીઓની પાંખના દર્ગનની પેઠે
શુભના મુખાબવા સન્દેશ
આવે છે ને આવશે છે.

નૂરજહાન : જહાંગીરશાહનું શુભ જ છે સદા.
 સદ્ગતના ઓ મોહાગમણિ !
 ત્હારો સોહાગ અણુઆથમ્યે! રહેશે
 જહાનમાં ને જન્નતમાં ય તે.
 ત્હારી જીન છે ગન્ને જગતમાં.
 મહારા આયુષ્યના આધાર !
 'ઝીન્દગીની જહોજલાલી
 જહાંગીરે નૂરજહાનને દાખવી:
 મૃત્યુની સદ્ગતની શાહાનશાહી
 નૂરજહાન દાખવશે જહાંગીરશાહને
 દુનિયામાં ને સ્વર્ગનાં યે ઉપવનોમાં.
 નિત્ય નિત્ય ફૂલડે પૂજીશ
 એના ઉગ્ગરા ને ટોડલા,
 એનાં ભીતર ને જાહર,
 દિલકુશાના દિલ વિશાળા શુભઅરોમાં.
 શહેનશાહણુ જતન કરશે શહેનશાહનાં.
 દુનિયાં ન હીકું કેળશે કે
 રંકને બાદશાહિ બાદશાહણુ બનાવી,
 તો બાદશાહણુને રંક થનાં આવડે છે.
 નૂરજહાન ગ્રેમની બિખારણુ થશે,
 ને પાડશે જગતમાં ગ્રેમનો જાંગ.
 અમ ગરીબોની કબ્રને પતથરે
 ન હીં હોય ફૂલ, કે નહીં હોય દીપ;
 નહીં હોય પંખીની પાંખના ઓચાયા

કે શુભશુભની ઘંસરી.

બર મઝારે મા ગરીબાં
 નેહ ચિરાધી, નેહ ચુકી;
 નેહ પરે પરવાને યાત્રી,
 નેહ સિદામે શુભશુભી.-

ઝીન્દગીનો સૂરજ આયમે
 ખછી અજવાળાં શાનાં હોય ?
 જહાંગીર : મહારો તો સન્મુખે જ છે
 ઝીન્દગીનો ચન્દ્ર.

(નૂરજહાનના નખાવેલા વર્ચસ્વચન્દ્રને દૈશમાં લે છે. ઝીન્દગીના મહોલો યાદને દબાવે પગથે, હાથી ને હાથિણી સરિખડાં, બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ, ઉરના ને સદતતના બાર નીચે તલ્લે દલાવાંચ પાતાં નેરાં, તજના બીવરમાં ત્રિખાવે છે.)

પ્રવેશ બીજે

ચરપારકરના મહારણમાં

(ચરપારકરના મહારણમાં હૈયા રો એક ખરે ને તીરે જુદ છે એ જુદા ઘોડાકે તબૂઓ નાખી સાહજાદા ગાદીદાનની છાવણી પડેલી છે તબૂઓને ખીંચે ખીંચે અરબી ઘોડા બાધેલા જી વચ્ચે એક હાથી ને એક હાથિણી અને છે

જરાના તીરની હરિયાળીમાં જુદાગયામાં સારસની જોડલી સમોવડા સાહજાદા સાહજાદાને અર્જુનનાં જાનું એકેલા છે સાહજાદાને વિચાર મત્ત છે અર્જુનનાં જાનું આસાનુ ગીત ગાતા ગાતા સાહજાદાનાં વાળમાં અશુભિરખાજો પડેવતા પડેવતા પડેવતા છે

અર્જુનનાં જાનું : આગા-આશા અમગનામિનીં ધ્રુવ

લોમ ક્ષમે કે ગ્રીઓ વગમે
વીજ ગૂંકે વનદા દરસે
એક એ પાખ ખરે અન્તર્ધામિની
આશા અમગનામિની
આશા-આશા અમગનામિની

ગાદ અન્ધાગ, વિગ્ધ ઉન્નિધાગ
ગુણગડાના બૂલામણા આરા
અખડ જ્યોતિ ત્ત્વા જે નિશ્ચિન્તામિની

આચા અમરનામિની.
આચા-આચા અમરનામિની.

શાહ ખુર્રમ ! હનાય શું થા ?

શાહજહાન : જોયાંને ફરતાં જળજળતાં રણ ?

અર્જુન મન્દ બાનુ : આપણું અત્તેહારનાં લાગ્ય ચમાં.

શાહજહાન : આ રણમાં વાતા મહાવાયુથી થે
હોલવાતો નથી ત્હારો આચાદીગ ?

અર્જુન મન્દ બાનુ : ધરતી ધરી ઉપર ધૂમે છે,
હાજથકે આસ્માન જેવું ફરે છે;
આને અન્ધારું ને હાથે ઉભય.

શાહઝાદા !

શાહજહાન : શાહઝાદો મા ઠકે મ્હને.

ખાંજર શો ખુંચે છે એ ભોલ,
મેવાડ જીતી મુગટમાં માંડયું,
ને દક્ષિણ જીતી ચરણમાં ધયું,
માત્ર એ જયપ્રમુખો શિવાય
ખાદશાહે લેખ્યો નથી મ્હને શાહઝાદો.

અર્જુન મન્દ બાનુ : આને ઉશવા ધરતી નથી,
રણતડકો નિવારવા છત્ર નથી;
છતાં, પ્રાણપાત્ર ખુર્રમ !
ત્હારી લાગ્યરેખા લાગે છે
તું શાહઝાદો છે, શાહજહાન છે.
ખીજઓ પત્થર જેવા હો યા નહિ,
ખુર્રમ ત્હારો દેવદટો છે:

શાહજહાન : હિન્દને હુમણાં તો છેલ્લી સલામ.

આ થાકેલા આપણા ઘોડીલા,
ને એથી ચે થાકેલા આપણા સરદારો,
અને હું ચે થાક્યો છું બળવાઓથી.
એક નથી થાકી તું, અર્જુનન્દ !

સીબતિ એટલે અવિરામ મહાશક્તિ.

ઉગે કે આધમે, અજવાળામાં કે અન્ધારામાં,
ઝીન્દગીની પાનખરમાં ને વસન્તમાં,
અખંડ એક તું જગ છ વણુથાકીઃ
જાણે મહારા સાગ્રની જગતી જ્યોત.
સોગન્દ છે આસ્માનો અમીનના,
એવું ડરીશ કે જગતે વાંચશે સદા
આપણા પ્રેમના અનસ્ત કીર્તિલેખ.
તહારી ને મહારી ચાર આંખો સુરખાલ
ચાર કુમારોને દેહલી પાઠવ્યાઃ—

અર્જુનન્દ ખાનુઃ શાહબેગમ સ્હુમજે જ્ઞાન આવ્યા;
આપણે સ્હુમજમાં લાણુશે ને ઉછરશે
નાનાજાનના દેહલીના ફરજારમાં.

શાહજહાન : ત્હારે ચે ખાનઝાદી ન સંચરી મદિયરિયે.
રણઝાણોમાં ફૂલપાંખડી ડરમાઈ જશે તો ?

અર્જુનન્દ ખાનુઃ ફૂલ કોણુ ? ને પાંખડી કોણુ ? પુરુરમ !
શાહઝાદો કે ખાનઝાદી ?

હા, હું તહારી પાંખડી તો ખરી.
ફૂલને નહિ ચોપે રણની જે આજ,

પાંખડીને તે શું કરમાવવાની હતી ?
 શાહજહાન : સંત્રામ મંડાય ત્યારે . . .

ળન્દક ભરી આપ છ મહને.
 ડાઘાઓની દીવાન બેને ત્યહાં
 જોલ છ ડહાપણના ભાંડાર ત્યારા,
 ને જોલ છ મુજ હૈયાના જોલ.
 મહારી મસલતોની મહારાણી !
 રહાંજનો પડાવ પડયે, અવપૂર્ણ શી,
 આપ છ મરદારોને જિયાદત.
 રજની પડયે ઉતાર છ થાક ખુર્રમનો
 પ્રેમગીનના ત્યારા ગીતટહુકાથી.
 ને ખરોડની શુક તારિકા ઉગે
 તહેની મંગાથે ઉગે છે
 હવનની તારિકા સરિખડી તું.
 મહાગં મુખદુઃખોની લાગિયણુઃ
 મહારાં અમૂઝણો ને અભિલાષોની
 પાઠદામન હવનસંગાથીઃ
 બેગમ નહિ, શાહજહાની તું દોસ્ત છે.
 સૂર્ય ધૂમતાં થાકે
 તો થાકે મહારાં અર્જમન્દ જાન.
 શિખરે ગિખરે કદતાં ન થાકયો,
 પૂરંહેલી મરિતાઓ તરતાં ન થાકયો,
 અપાર આગરના જલકાંઠે ન થાકયો,
 એ થાકયો હું આ રણકાંઠડયે.

અર્જુન મન્દ બાનૂ : ન થાકે, કહી 'યે' ન થાકે :

મહારો ખુર્રમ ઇતિહાસ વીસર્યો છે,
નહિ તો લગીરે ય' ન થાકે
ઇતિહાસયશસ્વી આ રણચોડમાં.

શાહજહાન : એટલે ? બાનૂ !

અર્જુન મન્દ બાનૂ : આ મહારણમાં બાબા જવડલાઓ,
ને રણમાંથી સિધાબ્યા યે જવડલાઓ :
પણ આવીને સિધાબ્યા જે વિરલાઓ,
જઈને તહેમણે છત્રમાં છે જગતને.
એ જ ઉચ્ચારે છે શંખનાદે,
સાંભળ, આ સમીરણોનો ઘોર.

શાહજહાન : સંભળાતો યે નથી, સ્તંભજાતો યે નથી.

અર્જુન મન્દ બાનૂ : દાદાજાનનો જન્મોત્સવ ઉજવાયો હતો
મહારણની આ દેવીમાં.

કસ્તૂરીના મૃગકોપ ફેડી ફેડી
દુમાયુનશાહે દીધું તું અમીરોને લહાણ.
આજે આલમભરમાં મહેકી રહી છે
અડખરશાહના અગ્નિયથની કસ્તૂરી.
ને મેવાડનો મહારાણો પ્રતાપ !
ઉદયપુરના સરોવરતીર મહેલ્યા.

ગિંદને સંઘરી ન શક્યો

કોમલમેરનો યે ગિરિદર્ગ.

આરાવલ્લીની લિડેરી સુક્ષ્મા યે

એકાન્તની ન રહી : રણમાં આવ્યો ,

ને રણતિ હાસનેથી પાછો પગથો
 ગિરોદિયાઓના મેવાડને મિહામને
 મોગધુને માગનીને જૂવના
 ચન્દ્રમોલીનો ચન્દ્રમુગટ ઉતાર્યો,
 મુર્તિખંડે મહામુર્તિ ખરીને
 મુર્તિખંડ મહા મુગટ મોકલ્યો,
 ગઝનવીની ગઢેનચાહી ભેટ તરીકે
 હે છે કે જે પછી જૂન થયા,
 ભમાવી ભમાવી ભૂલો પાડ્યો
 પેગુની આ ભૂલભવામણીઓમા
 ત્હો એ પન્થમ-યો ગઝનવીગ હ
 ગઝનવી પ્હોર્યો જયકે
 એ આ ચન્પારકુના મહારણ
 કોઈક જ આવશે બહી,
 કોઈક જ જશે અહિયાથી
 આવીને જશે તે છુનશે
 ગાહગાનો ગાહજહાન તો મુહાને
 મગ્નયેલો છે જહાનનો શાહ થવાને

શાહજહાન : (તમચે દપર હાથ મૂકને)

મહારી મિહણ ! ત્હારો મિહ ત્હારો
 પગલા પાછા વાળે છે.

દેહવીઆયા હમણાક નથી દીજા

રાજમહેલમાથી દેશવડે છે રાજકુમાર.

અણુ છુ કર્ગનચહેનચાહનનાં એ ગજનીચોના

જેંચું છું સમરાંગણની સમશેર,
 મહાહુલું છું બ્રહ્માસનું મહાઆપ.
 અપૂર બાણ આખ્યાં કરજો ખુરરમને.

(કે રાજપૂત દ્વને લેઈ એક સરદાર આવે છે.)

રાજપૂત દૂત : મહારાણાના જવાર છે શાહઝાદાને.

શાહઝાદા : સલામ, મહારી એ સદ સલામ
 આરાવલ્લીના એ સિંહરાજને.

મહારાણાજીના આરોગ્યરંગ—

રાજપૂત દૂત : મૃત્યુશય્યામાં છે મહારાણોજી;
 એકલિંગીજીનાં તેડાં આખ્યાં છે.

પણ મહારાણાને મૃત્યુ શાં ?

જતાં જતાં લેવા છે શાહઝાદાને.

હાલ્યું છે મેવાડનાં રિસામણાં મટાડો.
 આરાવલ્લીનું શિખર, કેતર, કે સરોવર
 શાહઝાદા માગે તે લેખનું:

ને માંડે ત્હાં બાદશાહી પાટનગરી.

પુમાર કરણલાએ કહાલ્યું છે કે

દેહલીને સિંહાસને હારે બેઠા હતા;

તે શાહી રાજમહેલ બન્ધાવીયું,

ને સ્થાપીયું મંદી સિંહાસન:

ને સોહીયું સુરજ ને ચન્દ્ર.

મેવાડમાં મસ્જદ ન હોય:

મસ્જદે જોઈએ તો માંડીયું.

સમશેરની ઘટા ગૂંથાય,
ભાતની વીજળીઓ ઝંખકે,
આલસા આસલાથી અથરાય
ને કાટકા ગગનગુફામાં ગાત્રે:
તો એ મેઘના મહિમા ને ઝોરવ એક.
લાઈ કીધા તે લેળીકા ને લાગિયા:
બાદશાહ ને મહારાણોએ એમ એક.
જીતાયેલા મેવાડનાં જોઈતાં જાગ્યાં છે ?
આલો મહારાણાની મહેમાની એ.

(ગાહજહાન દિલ્લખ્યા છે, અર્જુનના બાનૂ લક્ષ્મી નિહાળે છે.)

ને છેલ્લું વેણ મોકલ્યું છે મહારાણે:
' પાવના અદલાણદલા કીધા,
ને જાન્ધવ થયા છે:
એ બેલડીને વિચાર્યો ? '

શાહજહાન : ભૂલ્યો નથી, સત્તુંબરાજ !
મેવાડના મહારાણાને ને ત્હમને ભૂલાય ?
પડના વજ શી ત્હમે સાંગ ફેંકી;
સમશેર મારી મ્હેં માર્ગ વાળ્યો ત્હેનો:
પણ જતાં જતાં મ્હાફે ખડ્ગ લાગીને ગઈ.
આપણે જન્મે ય નિરાસ થયા.
પછી કીધી હાલની ગદાઓ,
ને ગદાયુદ્ધ ખેડ્યા આપણે.
ભૂલ્યાં કેમ ભૂલાય શૂરનાં એ સ્મરણાં ?

સહુંબરાજ : તો 'હા' લણો લલા થઈ.
 'ના' લેના નથી મોકલ્યા આટલે.
 ને 'ના' હોયે નહિ
 સંગ્રામ કે મુવાણનાં રાણાનાં ન્હોતરાંને.

શાહજહાન : ધરતી ઉપર દેવ હોય.
 તો મેવાડના રાજપુત્રો છે.
 કુંવર ભીમના શોણિતકૂવારાથી
 કાલે છંટાયા છે અમ જગતરિયા વાઘાં:
 ને આજે ન્હોતરો છો મહેમાનીએ.

સાહુંબરાજ : એ તો શૂરાની સદ્ગતે થઈ.
 કુંવર ભીમનો પાળિયો
 શાહજહાને હાયે મંડાવીશું.
 ઉઠો, ભા ! ખોટીયો ખોટો છે. *ખુદખાન*
 રાણોજી વાટ જૂવે છે શાહજહાની.

શાહજહાન : આરાવણીને શિખરેથી
 જોડાવે છે શિશોદિયાના દેવો.
 ઘોડે પાખર નાંખો, ખાનસાહેબ !
 છાવણી સંકેલાવો, સહુંબરાજ !

(સહુમદોજ ને સરદાર કાવણીમા સિધાવે છે.)

અર્જુનમંદ ! નિહાળી રાજપુત્રોની ખાનદાની ?

અર્જુનમંદ ખાનૂં : દુશ્મને દાનેશમંદા હજો સદા.

(ધૂમડી ધૂમતો ધૂમતો રણવટોજ આવે છે : શાહજહાને ને
 ખાનડાનીને ધરતીકણેથી વધાવી જગનુધૂમતો ધૂમતો રણમા પરવડે છે.)

ખુર્રમ ! ભાગ્યચક્ર પલટાશું તહાં.

પ્રવેશ ત્રીજો

સિન્ધુપટમાં મહાર્સન્યની વ્યવસ્થાના

(ભરતભૂમિની મંથાવટીની કાઠ સરિખટો સિન્ધુનદનો પટ પથ-
સવેસો છે. કાઠાની કાળકારમી એખટ ઉપર બાદશાહી જાણીના નનરરજિ-
યામણા ડેરાવખૂ એવેસા છે ; નદપટમાં અટક્યોજ મતી મુનલાઈની મહા-
સેના સગ્ગ થઈ ખડી છે. જિડા ને પેરા નદીનાં નીર આરે વહે છે ;
પાછળ તિલકશયો સા વાધાં મુખ કવાડી ઉસા છે નદ ઉપર અગર
સમો દોડીપૂલ જોડે છે, ને તંદા સેનાનીએની ડડ બમેથી છે.

ટોપકવચ પારી વીરવેરો સિવેદસાવાર મહાબતખાન સરદારમહા-
વચ્ચે ખટો છે. હોને પીનજ ખાળો ઘોડો જાથી નડીકમા નોકર ઉસો છે.

સિન્ધુના દરવજામાં બાદશાહી રખૂં વજ, કવો ને એકાડી, બ્રામ
માપા એવો, ફરફરો દેખ છે.)

મહાબત : સિન્ધુનદ હિન્દનો ઈશ્વરી ટોટ છે.

ગૂરસોહન્ટ ઓ અરદાર !

મુગલાઈના એવા ત્હમે હુમ છે.

સિન્ધુથી સાગર સૂધીની સહુ સરિતાઓમાં
જંગજનવી સમશેરો ત્હમે ધોઈ છે.

દાખૂલ ને ડન્દહાર તો

કલ્હર બાળરશાહનાં છે સિંહાસન :

કલ્હરશાહનાં બાદશાહી સન્તાનોથી

પરકાયમાં એ દેમ મહેવાય ?

સિન્ધુની કંઠી ને નીર ઉપરના
 અસોપ અશરો ઉકલે તો વાંચા;
 જગત્કૃતતી ત્રિકન્ઠશાહની એનાના,
 ઉત્સાહઉછળતા એશિયાનો વાઘ ખાળરશાહના
 મંહી જયમન્ત્રો મારેલા છે. . .
 મુગલ સલ્તનતનો પાયો ડાબૂલગાન્ધાર,
 ઢીઠા છે કેઈએ કઢી
 પાયા વિનાના રાજમહેલ ?
 જાવ, ને રાષ્ટ્રો રણનો જયઝુટો
 ડાબૂલકન્ઠહારના રાજદુર્ગો ઉપર.

(કેટલાક સરદારો પોતપોતાની હતોલ લખી સિધાવે છે. જખમોદા
 સરખડાં ઉછળતાં હોદબ્રઓમાં બેસી સિન્ધુને રહામે પાસી વડે નેવા
 કેટલાક પર્વતવાસી સરદારો આવે છે. સિપેહસાધારને સલામ ભરી નહીક
 ફરમા હમે છે.)

મહાખત : ખાઠશાહને ઇસ્તિકમાલ લેવા
 આવ્યા હશે ? ગિરિવરના ગરુડો !

મુખી સરદાર : ખાઠશાહને ઇસ્તિકમાલે, જંગમહાદુર !

મહાખત : સાવજો ! શી છે કથા ખેંખરવાટની ?

એક સરદાર : સારી સલ્તનતના સિપેહસાધાર !
 પૃથ્વી મંડાણી ત્હારે મંડાયાં હતાં
 એવા જ ઉલા છે આજે ય તે
 ખેંખરવાટના પહાડો.
 અમને ને વટેમાર્ગને નિરખે છે
 અવધૂત શા અવધૂતની આંખડીએ.
 અમારા જ સરખડા છે એ

અંજડ ને અણધડ ને વિકરાળ.
મંહી છે વરુઓના વાસ.
શિખરશિખરે બેઠેલા છે વાઘ
શુક્રાઓ જેવાં ગામડાંઓની બોડમાં.

મહામત : જવણા જ જીવી ઠાંજવને છુરવશે
પણ સુગઘાઈ જવણાઓની છે.
પર્વતોમાં શિકારને ઘેરા છે
એમ ઘેરતો અદ્ધાતના દુર્ગ.

સુખી અરદાર : એમ જ ઘેરીયું શિકારને.

મહામત : (સમીપના રાજપૂત સરદારે બહી વળીને)
રાજપુત્રો ! પ્રહ્લાવર્તે કુરુક્ષેત્રમાં
કોરવપાંડવનાં દળ ઘેરાણીતાં;
વીસર્થા તો નથી ને
એ વીરોનાં વીરત્વ ?
ગાન્ધારીના પિતાનો હતો ગાન્ધાર દેશ.
અન્દ્રવંશીઓને તો છે ત્હાં
મામાના મોસાળનો દાવો.
ને ત્હાં ત્હાં સૂરજ અજવાળે
ત્હાં ત્હાં હોય સરજવંશીની સમયોરંધાંયકી
ક્ષત્રિયો ! ક્ષત્રિયવટ ત્હાં ખેલતો.

૧. --તા પછી એવા એક દુત આવે છે, સિપેદસાવારના લેદ
હરતમા એક બીફી આવે છે, હડતો અદ્રત્વ થાય છે.)

(બીફી વાનીને રાગત).

એક જ અક્ષર : ' ચેતનો. '

કોના હશે એ હસ્તાક્ષર ?

ખાન આઝમ આસફખાન સખે છે

આવા મોતીના દાણા શા હરદે.

પરવીઝ મોતને ખોળે પોઢયો :

મુલતાન ખુર્રમ ! ત્હાગ હાયે લાંબા

ને અણલીઠા ચાલે છે, હો !

હવે રહી શાહજહાન ને શહરિયારની

સિંહાસન ઠાજે વઢતી ચાર આંખો.

બાદશાહની બહુ તો જીવનઅવધી

હકીમજી માંડે છે છ માસની.

ખાન આઝમ સ્હમજે છે ફોગટ છે

આ સહાર ને બજવાના થમ બધા.

દેહનું ચેતન છે પ્રાણ

એમ શાહબાનનું ચેતન્ય છે બાદશાહ.

પિતાના ડહાપણના વારસા

એ ફરઅન્દેશનો સાન્યે ચે હોય

પ્રારબ્ધના પડદા પાછળનો દૃષ્ટિપાત

—ને ખાને હદ ડરે છે હવે તો :

દત્રિયપુત્રને રણમા ચેતવે છે !

સ્કાફ રણથી ગડુ માલગશે

તો ને ત્હારે રાજપૂત હરોળો

ચિન્ધુજલ ઝોગગવાની છે ને ?

માખૂત રહો જ ગજવવન્તી સ્કારી ગમશે.

(રાજપૂત વીરત્વની બેતમાથી ચીફી ચીરીને કટકા વેળુનાં વેંછે
નેટલાક પર્વતવીરો સેનામાં જાય છે, મુખી સરદાર ને ડેટલાક સિપેહસાહ-
ની સંજાએ રહે છે.

મંલીર રાખે ગા-ગો બાદશાહી કુચકદમનો જાયડો એવે બડ-
મટે છે. હાથી ઉપર ફરફોતો કાબૂલ સિમાવતો બાદશાહી ટુટો સિન્ધુનદની
બેખડેલી પટમાં ઉતરે છે. રત્નજી જરિયાનની સ્ત્રીમાં ફૂલના સોના
બખ્તરિયા નિ બજારો ઉપર બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ સિન્ધુનદના
વેળુગાથીયા ઉપર ઉતરે છે)

મહાખત : તીરંદાઝો ને તોપચીઓ

હોડીપૂલ ઉતરી રૂઢામે તીરે ચુડડ્યા.

ગોલંદાઝો હોડીઓ ઉપર ડાલે છે,

પોતાના શિરચેચની કલગીઓ સમોવડા

બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ પણ

પધાર્યા સનાતન સિન્ધુપટમાં.

(સિપેહસાહાર ખુદ રજ્જીંગડું વગાડે છે. આકાશફોંટો
સ શબ્દ સ્તુમુલોઽમ્ભવત્. સિન્ધુનાં જલ ડેવાવન્તો, સિન્ધુના રાવનો,
સિન્ધુનાં કોવરોમાં પડ્યા પાડતો, રાજપુત સિપેહસાહારના રજ્જીંગડાનો
મહારાજ અન્તરિક્ષમાં ગાછ છે. બન્ને તીરવું મુઝવાતિ મહારાજ
હલમથી રહે છે. રાજપૂત મેનાની પહેલી હોયેગ હોડીપૂલ ઉપર પાથ માટે છે)

બખતરીયો ઘોટો લાવ.

(વજિરદાસન સરિખડો બખતરીયો ઘોટો છેડેને સિપાહી
સન્મુખ આવે છે. ડાબે હાથે લગામ પકડી ડાબો પાથ પેંજડામાં ખસી
સિપેહસાહાર ઉપાડે છે ત્યાં એ સદમા બમતી મેવજર્જના સમોવડી
બાદશાહી સુવામનાના બધાર મળે બડગટે છે, ને મિંદના પ્રલખવેલા

હુંકાર સરિખડું બાદશાહી દર્શીગ્રહું ધારે છે. અણચિન્નબા એ
મેરીનાદથી મહાબલખાન ચમકે છે. ગિરિસરદારે નગરીક આવે છે.)

મહાખત : એનો એ શોર ? સરદારો !

—ને પેલો હોડીપૂલ ! સળગ્યો-ભાગ્યો :

ખડે રાજપૂત સેનાની પાછળ.

(રાજપૂત સેનાએ વચવેલો સિન્ધુગલ ઉપરનો હોડીપૂલ હવાઈના
સાંઠા સો સળગી જઈ છે, કાળના અગ્નિદે ફોર મરતો સો ભાગી પડે છે.)

છગ, કપટ, પ્રપંચ—

(બાદશાહી નગરાએ ફરતી ગિરિસેનાનીઓની મેના ગઠ માંડી
ધરી હમે છે. ને એ ભણીથી એક ઘોડેરવાર સિયેલસાહાર તરફ પંખી-
વેગે આવે છે.)

ઘોડેરવાર : નથી એ હિન્દુ, નથી મુસલમાની.

પકડો પાદશાહના એ હુકમનને,

મુસલમાની વેશધારી એ હિન્દુને.

એને હિન્દુ સદ્ગતિ સ્થાપવી છે.

મહાખત : (સ્વગત) ઉલટીસુલટી થઈ ગઈ રાજરમત.

(તેજબાણ સમી સમયે એવી ગિરિસરદારે સિયેલસાહારને
ધરી પડે છે; વીજળીખાળે ઘોડીએ મહાબલખાન સવાર થાય છે; સો-સો
જગ છતેલી તેજ એવી માર ગિરિસરદારેને કાપે છે; ને હટતા ગેરરાજ
સો કટી નય છે. ત્યાં ત્યાં)

મીન્દગીની બાઝી બહલાઈ ગઈ :

મામલો વિખેશઈ ગયો.

આંધી ચડી'તી, આથમી ગઈ.
 હા, હું જઈ છું : ત્યાં; મ્હારે વનન :
 મેવાડના મહારાણાજીની મહેમાનીએ:
 શવિષ્યનો ખાદશાહ ત્યાં છે.
 મુલ્કનાન પગ્વીછ પૃથ્વીપાટેથી પરવર્મા.
 વૃદ્ધ રીછ મલીક અંબર જતાં
 દક્ષિણની શુદ્ધાઓ ચે સૂની પૂરી.
 ગહરિયારનું લીધું છે વારસાકરમાન,
 પણ ગાહબાનૂ ! ધૂમાડાનું ઘમંડળ છે એ,
 પાણીમાંના પરપોટા છે એ અભિલાસ
 સત્તનનના શાહાનશાહ જહાંગીરશાહમાં
 આંધી હિન્દુ ગહેનશાહત તો અથપાઈ.
 ખાદશાહબેગમ નૂરજહાન !
 તું મુન્દરી નથી, મિંહણ છે,
 તું દેવાંગના નથી, વાઘેશ્વરી છે

(આટલે રહેલા ખાંભ જે નિવિસદ્દારેને એક જ વાણમાં પગેથી
 આપડયા તીરની ચેડે પથકમાં અલોપ થાય છે)

ખાદશાહી વાવેટા ફરકાવતા રતનજીનો કોટેલા મહાર રોબતા
 નજારાએ કુપર નિરાગેલા જહાંગીરશાહ ને ખાદશાહબેગમ નૂરજહાન
 પધારે છે) . . . . .

નૂરજહાન - (સુવર્ણસાદના હાથોહોલાગા રતનખચિત વગરડ
 ગાં છતાં હજી)

સફામ્લો, સેનાનીઓ !

કૃત્ય કરો. જઈને જલતીરે ઉભો

તોપચીઓ ! ચિતગારીઓ ચાંપો;
 તિરંદાઝ ! તીરઝડીઓ વરસાવો ;
 ગોલંદાઓ ! ગોળીઓ છોડો સ્કામે કાંઠે,
 કરાના તોફાન સમોવડી.
 પર્વતશિખરેથી બાઝ ઝડપે,
 એમ ઝડપો સિપેહસાલારના સરદારોને.
 હિન્દનો બાદશાહ નિરખે છે
 આજે તહમારા વીરત્વની વાર્તા.

જહાંગીર : સ્કામસ્કામા વટોળ અથડાય
 એવું મર્યું છે ન્હાનકડું આ વમસાણ.
 હિન્દનો બાદશાહ આજે છૂટયો,
 મોન્દર્યનાં દેવીના દિલપીજગમાં
 સદાનો બન્દી થઈ પૂગવાને કાગ.
 નૂર ! આ વેળુમાં મિકન્દરશાહ ધ્રુમતો.
 તું ચે સુન્દરીઓમાં સિકન્દર છેઃ
 સુન્દર છે તહેવી જ ગળડાદર છે.

નૂરજહાન : જહાંગીર બાદશાહનું વીરત્વ
 મ્હેં ચે પીધું છે ને ?
 મહારી આતમવાડીના શાહાનશાહ !
 હૈરામં ધરાનનું અમીરી લોહી છે,
 ડાબૂચીસ્તાનના પર્વતરાજના સમીરણોએ
 પળો નાંખ્યો. હતો બાલાપલુમાં.
 —જાવ, સરદારો ! જાવ,
 રાજપૂત મેનાનો દુર્ગ લેદો.

(પવનખંખાળા ઝીવતાજ નેચા, પર્વતના પવનરાજ સરિખરા
ગિરિસરદારો દિશદિશમાં વેરાઈ નય છે. સુખદેવી એક રાજપુત દેહી
દાયોનો દોર કરીને ઉભી હતી તે ત્યાંજ ક્યાઈ દુઝલો થઈ પડે છે.)

જહાંગીર : શાહબાશ, નૂરે જહાન ! જંગના લવાલામુખી !
ભારતીય સામ્રાજ્યના મહાસૈન્યની
સામ્રાજી છે આજ સેનાધિપતિછી.

(દુરસ્તઅન્દાજ નામની બન્દુક બાદશાહજેગમ ફેડે છે, તંવ
વિશાને છે; આ કાંકાના સહુ સેનાનીઓની બરતી બાદશાહી મજાને
ફરતી ઉઠગતી આરે છે.)

પર્વતવાસી { જય ઈશ્વરજાનની ઉમરાવખાદીનો !
મુખી સરદાર { જય બાદશાહજેગમનો.

નૂરજહાન : (સર્વતેજમાં ળલદળની અંબાડીમાં સામ્રાજ્યવંશ
રી ફરફરી)

જય ભારતના મુખામ્યનો !
શાહબાશ, મહારા શૂરવીરો !
ગિરિવાયોએ બાદશાહને આગ્રાદી બક્ષી.
ચિન્ધુનાં લલપૂરના જેવી
તહમારી બરતી બરેલી આવી ;
શાહી દુશ્મનોને ડગાર્યા,
બાદશાહી કિસ્તીને તારી લીધી.
સહેનશાહતના ઓ દરવાનો !
હિન્દના ગિરિજુગળના દરવાઝા
સાચવો છો એમ સાચવજો સદા.
ટોક ન બેઠી ઉગરશે એ ગિરિવાયોને

એ ગિરિજાગીર છે ગિરિવ્યાઘ્રોની,
 ને યાવત્ ચન્દ્રદિવાકરૌ તહમારી રહેશે.
 બાદશાહી ફરમાન છે વંશપરંપરાનું :
 કોઈ કાંઈ ખાંડણી નહિ માગે.
 આને પડાવ અંહી જ હાળો,
 સિન્ધુનાં સનાતન જલને ઘાટ.
 ચાલો પછી, સંચરો કાળકાળ ઉપર :
 જૈનરનો અઘોર વજ્રઘાટ જોખંગી
 પેલી પાર દ્રાક્ષના માંડવાઓમાં.

(નેશતાં વાદળજળ સ્વિખડા સેનાનીઓ સિન્ધુપટમાં વેરાવા
 માંડે છે; પડાવ માંડવા માટે છે.

બાદશાહ ને બાદશાહબેગમ ગદગદાવે ઉપરથી ઉતરે છે.)

જહાંગીર : નૂરજહાન નામ આજ સાર્થક કીધું.

નૂર ! સરજનહારે તુંને જ
 શાહાનશાહ સરજી હોતો તે ?
 મહેારી-પ્રકુદ્ધેલી મુગલાઈની
 નૂરજહાન ! આને તું જ છે બાદશાહલઃ
 હો, પહેર આ શાહાનશાહી મુગટ.

(સકલ સૈન્યસમૂહયની વચ્ચે ઢળકતી વેલી નવી બાદશાહબેગમ
 બાદશાહની સમીપે મૂકાઈ પડે છે; પોતાનો સહેનગાહી મુગટ ઉતારી
 શાહાનશાહ જહાંગીરશાહ સહેનશાહબાનૂને સિરે ધરાવે છે, ને સૌભાગ્ય-
 દેગને હવે ફેરાકાપની સેથીયા પ્રેમચુબનના આશીર્વાદ આપે છે.)

તૂ મન શવી, મન તૂ શવમ્ :

નૂરજહાન : હૂ મોજબ્ હમ, યકદિય શવિમ.

જહાંગીર : ઇશ્વરના એ આશીર્વાદ હો
 અનન્તનાં સદુ રસદંપનિઓને.

(પવનપંખાના ઝીંકાજ લેશ, પર્વતના પવનરાજ સરિખા
ત્રિવિસસારો દિશદિશમાં વેસાઈ ભય છે. સુખચોની એક રાજપુત દુકાડી
ઢાંચોનો મોટ કરીને ઉભી હતી તે ત્યાંજ કપાઈ દગલો થઈ પડે છે.)

જહાંગીર : શાહબાશ, નૂરે જહાન ! જંગના લખાણામુખી !
ભારતીય સામ્રાજ્યના મહાસિન્યની
સામ્રાજી છે આજ સેનાધિપતિહી.

(દુરસ્તખંડાજ નામની બન્ટુક બાદશાહજેગમ ફોડે છે, જંગ
વિશામે છે; આ કંઠાના સહુ સેનાગીઓની ભરતી બાદશાહી મજાને
ફરતી ઉઠતી આવી છે.)

પર્વતવાસી } જય ઈસ્પહાનની ઉમરાવત્રાહીનો !
મુખી સરદાર } જય બાદશાહજેગમનો.

નૂરજહાન : (સૂરતેભાં હળદળની અંબાડીમાં સામ્રાજ્યવન
ગી ફરફરતી)

જય ભારતના મુખામ્યનો !
શાહબાશ, મહારા શૂરવીરો !
ગિરિવાયોએ બાદશાહને આજારી બક્ષી.
ચિન્ધુનાં લલપૂરના જેવી
લહમારી ભરતી ભરેલી આવી ;
ચાહી દુશ્મનોને ડગાડ્યા,
બાદશાહી કિફનીને તારી લીધી.
સહેનશાહનના એ દરવાનો !
હિન્દના ગિરિજુદ્દગળા દરવાજા
સાચવો છો એમ સાચવજો સદા
દોક જ બેડી ઉતરશે એ ત્રિગિધાગેનો.

ઓ અદ્ભુતસ્વરૂપી પ્રેમદેવ !
 કે કોટીનયણી માનવજાત શોધે છે ત્હને
 ત્હારે કોકને જ લાધે છે તું ?
 હિમાદ્રિમાલાની કાંગરી-કાંગરીએ
 કોરેલું છે એ અનામી નામ.
 હરિપર્વતને હધડે,
 શુભમર્ગ-ખિલનમર્ગના જટાકલાપમાં,
 હિલ ગૂલર ને વૃક્ષરની
 દેવખેલખેલન્ટી સરોવરઉર્મિઓમાં
 એ આસેખેસો છે જલમન્ત્ર!
 પ્રિયતમનું પરમ કથાણુક પ્રેમનામ.
 અન્તર્વ્યક્ત ઉચ્ચયાં હશે
 તો મીઝી આંખે ચે વાંચશે એ.

(કૂલખાંખરીઓમાં લખેલા દેવરાખ્દો વળી વાંચે છે. પડી પાછા
 જલશરણુ બહી વળીને)

ચશમે શાહી ! ત્હારી ધાગઓ ગણવા દે.
 એ ધારાઓમાં અલેક્ષે છે;
 એમાં છે મૂળાક્ષરો
 મ્હારી, એની, ને જગતની જીવનકવિતાના.
 ત્હારી ચે પાંખ લીડી દે;
 ઉતર નીચે મ્હારા જોળામાં;
 આયમતી ચન્દ્રિયામાં ઝાલાં ખાતી
 ઓ ચકોરી ! ત્હારી પાંખનાં પાંખાંમાં છે

પ્રવેશ ચોથો

ચરમે શાહી

(ચરમે સાટીયું ગિરિચરણ હથગતુ-અમમમમ-અમમમમમ વહે છે. લેના તીર ઉપરના કૂલગોડને ફલડે ફલડે એ અનામી નામને સોધતા ફકીરબાદશાહ ભટકે છે. કૂલવનને સરોવરઉદ્યેધી બાદશાહબેગમને પરિમહેલ હીલમકુલેમાધી ટોકિયા કરે છે. પર્વતસિખરે પૂર્વ વિશાને પારલિયે ઉપાની પહેલી કુકુમખમલીની રેખાઓ રમતી હોય છે શીતલના ને સાન્તિના અમનમહેલમા ફકીરબાદશાહ ઉપર પ્રભાવના પ્રકૃતિદ્વારવ વગસી રહ્યાં છે.)

ફકીરબાદશાહ : ફૂડું છું ફૂલડે ફૂલડે અનામી નામ તહારું.

(નયન સ્કામું ફલ ધરે છે, કૂલની પાંખડીઓમાં લખેલી કવિતા વાંચી રહે છે.)

દિલની પાંખડીઓ ઉપર ડોરેલું
તહારું એ અનામી નામ.
સૂર્યનાં કિરણો એ લખે છે,
ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા એ ચીતરે છે હવામાં.
વિશ્વની ઠંડી શુદ્ધિમાં જઈને સન્નિધાએ છે,

તહારે ચરણે ઢળી-ઉછળતી જલલહરીઓની
રસકવિતાઓના ગેળી ખેલ.

જગતની જાદૂવીને નીર અનામી નામ તહારે;
સશીમુખડે, સરજહુદડે અનામી નામ તહારે;
એ અનામી નામ તહારે.
ફૂંડે છું ફૂલડે ફૂલડે અનામી નામ તહારે.

અન્દનીમાં નહાતી એ ફૂલવેણી !
તહારા પદ્મવની ગાલપાંદડીએ
જલકણનાં મણિઓ સોહાય છે.
ધડીકના છે એ સોહાગ.
ખરી પડશે, અસોપ થશે અનાધારમાં-કચ્છાંક.
‘તહારા ચે છવનની પાંખડીએ પાંખડીએ
ઉઝાં હતાં એવાં મણિઓ :
ઓમનનાં ટીપાંની પેડે એ ખરી પડ્યાં.

(આશના સાગરમાં ભરે નિરખોને)

ફોનાં કામળાં હૈયે અનામી નામ તહારે :
ગિરિની વજ્રજાતીમાં અનામી નામ તહારે :
મગનધુમ્મટની કારે એ અનામી નામ તહારે.

હા ! પ્રેમ એ શું છે ?-ને શું શું નથી ?
ચક્રેર શોધે છે એને અન્તરિક્ષમાં,
હું શોધું છું એને ધરતી ઉપર.
પ્રેમ પૃથ્વી ઉપર છે ? કે આસ્માનમાં ?

જગતની એ પવિત્રનાનું નામ.
 કાશ્મીરની કુંજ-નિકુંજના પુષ્પેપલ્લવે
 પ્રેમ ! તહારું જ નામ માંડેલું છે.
 કહેશે કાઈ, કેસર એ શું છે ?
 ફૂલનાં દિલ મંહીની જવાહરી રેખ.
 મહી તો આશરંગી ફૂલખ્યાલાઓમાં
 અગ્નિરંગી એ કિરણલેખાઓ કહ્યાંથી ।
 ગંધરાચાચે ગારું લલાટે કાશ્મીરમ્.
 કાશ્મીર એટલે ફૂલડાંનાં દિલમાંની દાહ,
 હૈયામાંના વહ્નીની વરાળ.

અનામી નામ તહારું, અનામી નામ તહારું;
 લખ્યું આકાશઅવનીમાં અનામી નામ તહારું.
 હો ! અનામી નામ તહારું.
 દૂડે છું કહડે કૃષ્ણે અનામી નામ તહારું.

ગિરિકન્દગનાં હાડાઓ નીતરી નીતરીને
 દિલ મરોવર ભરાય છે
 ને લહરે છે જલલહરીએ.
 એ જલતંગે નાયન્તા એ ગિકરાઓ ।
 પ્રેમપદારથ ભરી ભરીને
 જગત્પ્રાગ્રસેમાં વેચવાને લાઓ છો ?
 મેઘમાલાનાં તોરણ નીચે ઉભેલા
 એ પૃથ્વીવૃદ્ધ કલન્દર હરિપર્વત ।
 સુખજે, મંહારજે, ને અશ્રુ સારજે-

નૂરજહાન : જગને આરે પ્રેમપંખીના જીવનસંગમ થાય.
આયુષ્યભરમાં એક વાર તો રસના રાસ રમાયઃ
હો ! જીવન જીવનમાં ઢોળાય.
જગને આરે પ્રેમપંખીના વિ.

ફકીર બાદશાહઃ એમ નહી, ઓ છાયાસુન્દરી !
આવ; શીખવાં છે પ્રણયરહસ્ય ?
ત્હારે આમ ગા, ઓ પ્રેમહાથિણી !

રસના આરે પ્રેમપંખીના જીવનસંગમ થાય;
આયુષ્યભરના આત્મઆત્મના રસના રાસ રમાયઃ
હો ! આત્મન આત્મનમાં ઢોળાયઃ
રસને આરે પ્રેમપંખીના વિ.
ભલે નારી હો, બૃક્ષકણ નર હો;
ચક્રવા—ચક્રી તિરહી ભલે હો;
બેય મુપર્ણ સધુજ સખાઓ એક કાળ સોદાયઃ
હૃદયના અમર ઉત્સવો ગાયઃ
રસને આરે પ્રેમપંખીના વિ.

નૂરજહાન : એ તો ખરું, ફકીર બાદશાહ !

પણ—

ગંગાત્રીથી ગંગા પ્રગટી જલસહરે લહરાય;
જમનોત્રીથી જમના જન્મી કંઈ કંઈ વમજે વ્હાય;
પ્રયાગત્રીથી પુણ્યસ્થાનોનાં પૂરમાં પૂર પ્રોવાય;
પુણ્યોદકના જીવનસંગમે પૃથ્વી પાવન થાયઃ
જીવનનાં અમુહત ગીત ગવાયઃ

પ્રહ્લાંડભરમાં પ્રભ વિરાજે છે :
 ફેટલાએ ઝોગખયો ? પારખયો ?
 કે વ્યાખ્યા કરી વર્ણવ્યો એ વાણીપરને ?
 વિશ્વકાંઠા ભરી એમ પ્રેમ ઉછળે છે :
 કાણુ ઝોગખયો ? પારખયો ?
 કે વ્યાખ્યા કયથે એ વ્યાખ્યાપરની ?

(નિવાસ નાંખી પૃથ્વી ઉપર નજર ઢાલે છે.)

મહાનૃસના મહોદધિ માંદિ ઉઠ્યો એક મૂનકાર :
 ભુવિંશમાંક બચ્ચક, ત્હો ય ઉઠ્યો ત્હાં ય મૂનકાર.

મૂનકાર ! મૂનકાર ! મૂનકાર !
 અનવધિ પ્રહ્લાંડભરમાં મૂનકાર !
 ચન્દ્રવિહોણી જેવી રજની,
 પ્રેમ વિહોણું એવું જીવન.
 પ્રભાત ઉગે છે, સન્ધ્યા આથમે છે :
 આયુધ્યભર શોધી અને શોધીશ.
 પૃથ્વી ઉપર ઉડી એ પ્રેમપંખિણી,
 ને જઈને બેઠી નન્દનવનને ગોળ.
 મહાર્ક આયુધ્ય એની એક નિમાઝ છે,
 મહારી કવિના એની એક ખાંઝ છે,
 વિશ્વની આ વિશાલ મસ્જિદમાં.

(ઉપાની મૂર્તિ જેવી, પ્રેમની પૃથ્વી સખી, ઉત્સવવસ્ત્રોમાં સજ્જ
 સ્ત્રીઓની બાદશાહીએમ નૃત્યગાન જીવનસખમનુ ગીત ગાતી થરતે
 પીનીનાં કાલપ્રલયમાં પધારે છે.)

આવગનું માનવી-માનવી પીએ છે
 ઈશનની ડગિનાનો એ દ્રાક્ષાસવ.
 પગલેલા કેદે જ એ નથી પીધો.

ફકીર બાદશાહ : શહેનશાહણુ શું શોધ છ તું
 હીવાને હાપીઝમાં ? કે કાશ્મીરની કુંજોમાં ?

નૂરજહાન : છવનના કોયડાનો ઉત્તર.

એક ને અઠિતીય એ,
 કલન્દરી ને બાદશાહીથી પર,
 છવનમહેલની ખૂદાઈ ચાવી,
 પ્રેમ, સાંઈબાદશાહ ! પ્રેમ.

મારી મુગલાઈની જહોજલાલી સમજું.—

ફકીર બાદશાહ : પ્રેમ નહિ, વિશ્વાસ શોધ છ, છાયાસુન્દરી !
 પતંગ ને શમેચ્છ વાતો કરતા'તાં ;
 શુદ્ધ ને શુદ્ધબુદ્ધે શુદ્ધગો માંડી'તી ;
 સાંજની છે એ જેળની વાતો ?
 શહેનશાહણુ ! તું શોધ છ હથ,
 પામી નથી એ.

અમૃતની તૃષા છે, પીધુ નથી ,
 આત્માની ભૂખ લાગી નથી.

માણ્યે મોહ ઉતર્યા છે કોઈના ?
 લોગબ્યે તૃપ્તિ થઈ કોઈને ?
 એ જહોજલાલીને જલાવી દે,
 'જોની ખાખ ઘોળીને પી જા.
 પ્રેમ હતો બાગર બાદશાહને

ધરનીને ખોળે સ્વર્ગ રચાવઃ
 હવનનાં વ્યનાં ગીન રચાવ.
 આધુન્યવરમાં એક વાર તો રમના રામ રમાવઃ
 જગને આરે પ્રેમપંખીના હવનસંગમ થાવ.

(ફરીઆદશાહ સમીપે સચરી વન્દન વન્દીને)

પરિમહેલે સૂના છે, સાંઈપાદશાહ !
 ફેકીર બાદશાહ : શહેનશાહ ને શહેનશાહણુ વિનાના
 સૂના છે દેહલીઆગ્રાના રાજમહેલો થ તે
 પરીઓ નથી રહી પૃથ્વીપડમાં હવે.
 છુલ્લણુલો ઉટી ગયાં, પરન્દાં રહ્યાં.
 દલન્દરો સફરે સિધાન્યા-શોધમાં.

નૂરજહાન : રસમસ્તોના શાહ હાફીઝની પાછળ પાછળ
 ફેકીર બાદશાહ : મા ઉચ્ચાર એ અદરશની હુમનું નામ.
 ગેળના દરવાજા ખોલનારી એ સીતારી.
 ગગનની ગડનગાનો એ ફિરિસો હતો.

નૂરજહાન : એ ગેળમાં નિરખી-નિરખીને
 ઘેલા થયા હાગો હા.
 કેટકેટલીક વાર લાણી ગયા એ દીવાન ?
 હલે છે કે એકસો ને એક વાર વાંચે
 નેને પ્રમટે રસમસ્તીનાં વાનાઓડાં,
 ને અફસનો ચિરાય જૂઝાઈ વાવ.
 વર્ષે વર્ષે પારાયણુ હરું છું હું
 જગમગનાનેના એ પરમ રસશાસ્ત્રની

આલમનું માનવી-માનવી પીએ છે
ધરતની કવિતાનો એ દ્રાક્ષાસવ.
પરભુલા કેકે જ એ નથી પીધો.

ફકીર બાદશાહ : શહેનશાહણુ શું શોધ છે તું
દીવાને હાશીજમાં ? કે કાશ્ગીરની કુંજોમાં ?

નૂરજહાન : જીવનના કોયડાનો ઉત્તર.

એક ને અદ્વિતીય એ,
કલ્લંદરી ને બાદશાહીથી પર,
જીવનમહેલની ખૂદાઈ ચાવી,
પ્રેમ, સાંઈબાદશાહ ! પ્રેમ.

સારી યુગલાઈની બહોજલાલી સમજું.—

ફકીર બાદશાહ : પ્રેમ નહિ, વિલાસ શોધ છે, છાયાસુન્દરી !

પતંગ ને રમેઝૂ વાતો કરતાં'તાં ;
ગુલ ને બુલબુલે ગુફ્તગો માંડી'તી ;
સાંજની છે એ ગેળની વાતો ?
શહેનશાહણુ ! તું શોધ છે હજી,
પામી નથી એ.

અમૃતની તૃષા છે, પીધું નથી ;
આત્માની ભૂખ ભાગી નથી.
માણ્યે મોહ ઉતર્યા છે કોઈના ?
સોગવ્યે તૃપ્તિ થઈ કોઈને ?
એ બહોજલાલીને જલાવી દે,
એની જાળ ઘોળીને પી બા.
પ્રેમ હતો બાગર બાદશાહને

દુમાયુન શાહજાદાને કાજઃ
 પ્રેમ હતો મનસૂરને ખુદા તાઝ્જાનેઃ
 શુવન હોમ્યાં એમણે પ્રેમયત્તમાં,
 તહમાશ તો વૈસવ છે-વિલાસ છે,
 લક્ષ્મીકિછાળ વૈશવો મુખ હોત
 તો ફકીરોનાં મુખને કોણ પારખત ?
 બાદશાહી વિલાસો પ્રેમ હોત
 તો ગરીબોના પ્રેમને કોણ પિછાનત ?

નૂરજહાન : વિલાસ એ પ્રેમ નથી શું ?

ફકીર બાદશાહ : ત્યો ને અલંકારમાં
 મુન્દરીની મુન્દરતા છે
 એટલો વિલાસમાં છે પ્રેમ.

નૂરજહાન : વિલાસ એટલે પ્રેમની સાધાઃ
 આંખડીએ ને અંગઅંગોએ ઉગારેલાં
 જાઓલ ઉરનાં એ વાણીપર મેમગીતો.

ફકીર બાદશાહ : કોઈ ગીતે તહાશ ઉરલાવ ગાયા પૂરા ?
 ગીત ગાય છે, પણ આછું-આછું
 વાણી ઉચ્ચારે છે, પણ અધૂરું.
 સાધા બોલે છે ને સન્નાટે છેઃ
 મુન્દરીના સાથુની પેઠમ.
 ચન્દ ઉપર વાદળાં લટકે છે;
 ચન્દ સોહાય, પણ ઢંડાય.
 વિલાસ એટલે, શહેનશાહલુ !
 હંકારેલાં લગ્નપેલાં, દેખાનાં-ન દેખાનાં,

પાંદડીઓમાં ફૂલ ઝૂલે છે એવાં,
 પ્રેમસુગન્ધનાં રસપદ્મવોઃ રસ નહિ.
 નિહાળો દિલના પાણીપગથારે
 પેલી સોન્દર્યની કિશતી:
 મંહી સુન્દરી છે, વીણા વગાડે છે.
 સાંભળ્યા એ અર્ધસ્કુટ શબ્દો ?
 દિલની વીણા એવું અર્ધસ્કુટ બોલે છે.
 ત્યારે ડાળે આવે છે એ કિશતી.
 રેશમીસોનેરી એ ઝૂલે ને ઝાલશે
 ઢેખાડે છે, કે સન્તાડે છે ?
 આસ્માનની ઝાલશે યે એવી છે:
 તખ્તે ઇલાહીએ વિરાજતા ખુશાંકરાજવીને
 સૂચવે છે, સન્તાડે છે, સોહાવે છે.
 સુન્દરી ! પ્રેમ એટલે આત્માના પરિમલ.

નૂરજહાન : સાંઇગાઢશાહ ! પ્રેમ એટલે જીવન.
 સ્વપ્નાં યે નહિ, મૃગજળે નહિ.
 સોળે કળાના ચન્દ્રની પેઠે
 આ સોળસોળ વર્ષમાં તો,
 સોળપાંખડી કમળ સરિખડી,
 પ્રેમજીવનની સોળે મહાતિથિઓ
 ખીલી—પ્રફુલ્લી રહી છે અમારે.
 આજે છે એની પૃથ્વીમાંના ઉત્સવ.
 સાંઇજી ! શોધ એ પ્રેમ નથી,
 સુમુમુતા એ જ્ઞાન નથી.

પ્રેમ એટલે આશા નહિ,
 પોકાર નહિ, જવાબુખી નહિ :
 વનવનને બાળતો દાવાનળ નહિ.
 દૂંઢવું એ પ્રાપ્તિ નથી કે તૃપ્તિ નથી.

ફકીર બાદશાહ : જડયું હોય તે દેખાડે,
 હીકું હોય તે દાખવે.
 જીન્દગી એટલે દૂંઢન.
 સુન્દરી ! પ્રેમ એટલે
 બાંગ, આરઝૂ, અલિલાય,
 યુગયુગની ગાયત્રીમન્ત્રની પ્રાર્થના.

નૂરજહાન : સુન્દર, રસિકેડું, કવિતાનિર્જરતું
 પ્રેમ એટલે જીવન :
 જહાંગીરશાહની લાહોજલાલો જેવું.
 કવિતાની પાંખે ઉડતો નથી
 એ પ્રેમ નથી ; પ્રેમાલાસ છે.
 આપને મળજો આપની નૂરજહાન :
 આયુધ્ય ઉજ્જવળ થજો, સાંઇબાદશાહ !
 આશાના અન્તરિક્ષમાં ઉડવાં નથી :
 અમારે રસરનજાઓ રમવી છે.

જગને આરે પ્રેમપંખીના જીવનમંગમ થાય.

(જીવનસન્મયુ ગીત ગાતી બાદશાહજી કુદરતપોમાં સિરાવે છે.)

ફકીર બાદશાહ : રમ્ને આરે પ્રેમપંખીના જીવનમંગમ થાય :
 જે વ સુવર્ણ મયુગ મળાઓ એક ડાળ મોડાય :

હૃદયના અમર ઉત્સવો માય :
રસને આરે પ્રેમપંખીના વિં

પાદશાહોના વિલાસ એટલે પ્રેમ ?
કચ્છારે ઓળખશે દેવપ્રગથનાં પ્રેમવર્ચસ
વિલાસકુળોનાં આ વનપંખેડો ?
—શુભળદનનાં પ્રેમનામી છાયાપૂજારીઓ ?
તહો ચે, રસજયોત ઓ શહેનશાહુલુ !
તહને ઝાંખી થઈ છે પ્રેમદેવની.
એટલું છે તહમારું અમરત્વ.
અશ્મે શાહી ! તું જ બોલે છે
પ્રેમના તો સનાતન બોલ.
બોલ ને બોલજે સદા ચે
એ અનામીનું નામ જગત્સરમાં:
' પ્રેમ ' ' પ્રેમ ' ' પ્રેમ નો પરમ ટહુકાર.
પ્રેમ-પ્રેમ એક જ છે
તહારા મહારા ને જગતના
જીવનની અખાંડ જપમાળ.

(દૂલપાંદડીઓમાંના દેવમન્યો વળી ઉડેલે છે. એક ભૂલું પડેલું
ચક્રાર પુષ્પોમાં પોરસુ હતુ તહેને જાણે છે, જગાડે છે, ને એ ચક્રાર
સંભાળે વાનો માડે છે.)

ચક્રાર ! તું અહિંયાં કંઈકાંથી ?
ઉંમર તજ્યા તહારા એ ગિરિવાસ ?
ફાલડાંને તહે અન્નકળીઓ બાળી ?

કે અરમે શાહીની નિર્મળ સારણને
સુધાડરની સુધાસેર પરમાણી ?

(કાળેક વિમાસે છે.)

અકોર ! ત્હારી આંખોમાં ભેવા દે.

(ખાંદડી શુ પાપયુ ઉઘાટે છે.)

એક-એક દીકરીમંડળમાં

કેટકેટલા અન્દલોક છે ?

અન્દલેવને એમ પૂરી રાખે

તો લોક અન્દની કપ્ડાંથી પામે ?

સૂરજને સંધરવા સોને કોડ છે,

સુરજને સન્તાડવા કોઈને હક નથી.

અકોર ! જા ત્હારા અન્દલોકમાં.

ત્હાં છે, ત્હાં કપ્ડાંક,

અન્દલોકના અન્દનીમહેલમાં

તું ને હું દ્વિયે છીએ તે,

ત્હારાં ને મ્હારાં પ્રેમસિંહાસન.

(અકોરને ગગનમંડળમાં ઉડારી મૂકે છે.)

આરમાનમાં ઉપા ઉઘડે છે. નૂરજહાનના પ્રેમચીત્રનો ઠંદુકો, કલ્
ભરી ગાળતા કો કોડિલબોલ રો, વાદળજળમા ને ઉપાનાં કુકુમકિરણોમાં,
નહે રાત્રિના ઉડી જતા પાલરછેડલગાથી નીનરતો દોષ એવો, તરતો
તરતો આવેથી આવે છે.)

હો ! જીવન જીવનમાં દોળાવઃ

આધુધ્ધલરમાં એક વાર તો રસના રાસ રચાવઃ

જગનેઆરે પ્રેમપંખીના જીવનસંગમ થાય.

જગને આરે—

પ્રવેશ પાંચમે

દાશમીનાં જીવનમહોત્સવ

(શાલામારના બાદશાહી બાગમાં ગુલાબજલ્દેહનતા જલકૃપારા
હી રહ્યા છે રુદિકસિલાઓ ઉપર સોનેરી ગાલીચા ને મહતિઉઠમ રા
શ્રવપાનના સિંહાસન, ટેસરચન્દનના ઘાળ, રત્નચિત ન્દાનકગ કટોરા ને
નિશાળ સરામદાન, વિધવિધના ફળ ફૂલ ને દૂધપાખડીઓ પડેલા છે
ફાંટી આરસરિલાઓ ઉપર સૈન્દર્યની દીવીઓ સમી રૂપવન્તી દાસીઓ
ઉભેલી છે પાઝગિમિઝરણના ધોધની ધારાઓ તિલાબન્દ ઉપર ઘઈ
ઉઠે છે, ને એજલધોધની ચે પછનાડે રુજકમાનના પિડાણુમાં કમલપુષ્પને
ગૂથેને હિન્દોસા ડોલે ॥

વૈજયન્તી કમલમાલાઓ ને મહુલ્લ કમલમુગટ ધાનલુ કરીને
પુષ્પના ચાણા ચોળી ચોરસા ને કબર બદન પહેરીને પરરપરને ॥
હિન્દોસે રોલનતા નૂરજહાન ને જહાંગીર પધારે છે

આથમતી મનયાના સોનામેતેગી રંગો આજ એર ખીંચ્યા છે)

દાસીઓ :   પરમ પ્રભા ઝીનનાગ !
                    વિરત્તા છે પ્રેમી ઝો પ્યારા !
                    ઝો પ્યારા ! ઝો પ્યારા !
                    પ્રેમા ઝીલનાગ !

નૂરજહાન : પ્રાણેશ ! પધારે જગતની સૌંદર્યકુંજે.
 ઝીન્દગીની જરોજહાલીમાં જૂઠાવી મહને.
 દુનિયા શું દાખવશે એથી અદ્ભુત ?

જહાંગીર : જહાંગીરની ઓ જગતપ્રભા !
 મુન્દરીઓના ઓ મૂર્ચ !
 દાસ્તીની ગિઝિલોમાં મહને
 સદા યે નવયૌવન જન્મે છે
 પૃથ્વીમાંથી આ ફંવારા ઉઠે છે
 એવી પ્રગટે છે ધારાઓ
 મહાન સકલ રાગે જાગમાંથી.
 નૂર ! ત્હને હીઠે ખુદા સાંભરે છે.

નૂરજહાન : ફલજ્યાં આપણા પગિધાન મમી
 દિલની પાખીઓ પ્રકુલે છે.
 જાને હાગ ! પ્રેમીઓના આ પ્રાણદેશે
 પાણી પુષ્પો ને વનદેવ
 પ્રેમનાં જ પ્રગટે છે ચહી
 અજબ ઉઠે છે આ સૌંદર્યદેગમાં
 આત્માના અન્નમં ફવારા
 વાદળી જેવું વસે છે મહાંતં યે અન્તર
 ઝીણી ઝીણી મહાપધારાએ
 મહાગ અન્નરના આધાર ઉપર
 અદ્ભુત છે, પ્રાણેશ !
 સૌંદર્યકુંજોની આ અન્નર વનન્ત

જહાંગીર : ને અદ્ભુત છે સૌંદર્યનાં દેવી,

મહારાં ખાદશાહબેગમ.
 ખુદ ખુદાએ સરજી નથી
 પૃથ્વીપાટે આ રસપ્રતિમાની જોડણી ?
 કારમીર છે અખંડ વસન્તનો શુભઝાર :
 ખાદશાહતના રાજમહાલયનો રંગમંડપ :
 પ્રારબ્ધીઓની અણકરમાતી પુષ્પગ્રથ્યા.
 સૃજનપીંછીનાં કારમાં કિરણોથી
 કિસ્મતે ચીતર્યું છે સૃષ્ટિનું આ પાનું.
 આ સ્વર્ગખંડનાં સૌન્દર્યદર્શને
 હૈયાની કળીઓ ઉઘડી ફૂલ થાય છે.
 અયિ નૂરે દુનિયા ! ચિરાયે જહાન !
 સૌન્દર્યના સૂર્ય !

અગર ફિરોઝ બર રૂએ કમીનસ્ત,
 હમીનસ્તો હમીનસ્તો હમીનસ્ત.

દુનિયામાં બેહુશ હો તો કારમીર છે :
 દુનિયામાં રસદેવી હો તો નૂરજહાન છે.
 ખાદશાહબેગમ નૂરજહાન
 જોટલે બેહુશતનું સૌન્દર્યપુષ્પ.

દિલનખ્તે જીવનલોનિ સમી તુ :

નૂરજહાન : ને એ દુનિયાનો રસફિરીશ્તો
 મહારે તો મહારો જીવનાધાર જહાંગીર.
 અમકિયો ત' આયવન અમી ત'

(તા઼ા એવી જહાંગીરને ગજરકન્યે લટકી રહે છે. એક દાસી રતનકોટરા ને ચામદાન લાવે છે.)

જહાંગીર : જીવનનો કોરો ભર્યો હતો :
ગ્રીષ્માં છિન્નમાંથી વધી તે જતો.

નૂરજહાન : નહીં ખૂટશે કાલ ખૂટશે વ તે,
જીવનનો કોરો અમેષાત્ર છે.

જહાંગીર : અયિ મૂર્તિમન્ત જગતપ્રસા !
તહારાં સૌન્દર્યનો, તહારી દેહકવિતાનો,
તહારા પ્રેમાત્મનનો અમૃતકોરો
બેશક અક્ષયપાત્ર જ છે.
આ લામને ચૂમવા કરતાં,
લાત, તહારા સુખના લામને
લાખનલાખ સુખન કરે.
દુનિયાને એ દેવધાત્રો છે.
આ રતનકોટરામાં ઝેર છે,
એ વહનકોટરીમાં અમૃત છે :
મહેને ને તહેને અમ્મર ઠરશે.
જીવનજ્યોતની છેલ્લી આગ—

(શુભપાશમાં લેઈ પ્રેમનમન કરતી નૂરજહાનનાં પન્નખબોડો
ને ગીરકુલ સુખનકરીઓથી વપાવે છે પત્રી બોડીને)

વાહગમાં ચન્દ્ર છપાય તે
એ ધનસાગ્ર વાહને ચે
લાખન વાર હમારાં સુખન છે.

નૂરજહાન : ગુલે ગુલ-ગુલનું અત્તર
 ગુલની પાંખડીઓમાં રમે છે ;
 ચિરાધે ચન્દ્રનું અમૃત
 ચન્દનીની હીરાજ્યોતમાં ઝગડે છે :
 માનવીની ઝીન્દગીનું અત્તર
 માનવીની જીવનપાંખડીઓમાં,
 ગાદમઝાતની આત્મોર્મિઓમાં વિરાજે છે.

જહાંગીર : ઝીન્દગીની તિથિએ તિથિએ ખીલતી
 ઓ મહારી સૌન્દર્યની ચન્દ્રકલા !
 મોજ વર્ષની આપણી મોજે તિથિઓ
 લગ્નોત્સવની પૂરી ધર્મ આજઃ
 જીવનનું પખવાડિયું પૂરું થયું
 ને પ્રેમની પૂર્ણિમા ઉગી.
 બહુ માણ્યાં, જગત બહુ જોયુંઃ
 એક માત્ર જાકી છે હવે
 પ્રારબ્ધની પાછળ જોવાનું.
 પધારો, પીઓ અને પાવ
 જીવનનો સરેલો આપણો જામ.

(જાદયાદને ધડીક દમની ઉધમ્મ મ્હડે છે. નૂરજહાન જહાં-
 બીરની રહોટમાં સચરે છે)

દાસ્તીઓ : સૌન્દર્યની ચન્દ્રકલા મુગટમાં ધારી, લાલા !
 ધર્મા શિરે ચન્દનીના ઝવારા,
 અવારા, ઝવારાઃ
 પ્રજા ઝીલનાગં !

(ચન્દનીના જ જાણે દોઝ એના જલદવારા ઉઠી રહે છે. . નર-
વદાન અને જહાંગીર પુષ્પસિંહાસને બેસી ચીરાઝી દ્રાક્ષાસવનો એક
રત્નકોરો ભરી પાસપાસે પાચ છે.)

જહાંગીર : પાવ, બાદશાહબેગમ !

પાવ એ જીવનનો જાગ

આગે હયાતથી છલાછલ ભરેલો

મંદી ફૂળાવવો છે મ્હારે

આવતાં મોતનાં પગલાંનો આવાજ.

દાસીઓ : વિરક્ત છે પ્રેમી, ઓ પ્યારાં !

ઓ પ્યારાં ! ઓ પ્યારાં !

પ્રભા કીલનારાં !

(એક ફૂલપાત્રમાં દેવરંગી વનફૂલડાં ભરી શયદા હસતી-નોંડતી
આવે છે.)

શયદા : પચ્ચાસ, બાદશાહબેગમ ! પૂરા પચ્ચાસ.

જહાંગીર : ત્હારા મુખમાં મીઠપ, શયદા !

એક વનક્યારેથી પચ્ચાસ ફૂલરંગો !

સુભાન અસ્લાહ ! કાદમીર પુષ્પભૂમિ છે.

ત્વે આ શાલામારનો ફૂલફૂવારો !

આંખડી ઉડી નિરખે ત્હાં ત્હાં ઢળ્યાં છે

વનબેઠતાં જલ ને જલછાંટી હરિયાળી :

હિમાલયને હૈયે ને અંશુલિઅંશુલિએ

જાણે લીલમની વીંટીઓ

ને કીલમના કા? પહેરવ્યાં !

(જયધ્વજ ધારેલો પીત્તેરો બાદશાહી દૂત આવે છે.)

દૂત : જય જહાંગીરશાહીનો !

નૃસિંહાન : સામન્તવીર ! ઘોડીલાનાં પ્રીણ બખતરે છે,
વજ્રોપની કલગી ચે

ડાલે છે લહરીલહરીમાં.

શા માટે કરવી પડી હતી

ખવન ને ઘોડીલાની એ શરત ?

દૂત : શાદબખતી બાદશાહબેગમની.

મુગલસેના છત્રી કાંગરાનો કિલ્લો.

જહાંગીર : એક હઝારીની મનસબદારી,

ને એ ચાર બોલનાં ચાર ગામ.

ઇસ્લામના બાવન ઘેરા ફેગટ હતા :

એ મોજાઓ અથડાઈને ફૂટી ગયાં,

એ સમશેરો ભાગી કિલ્લાને કાંગરે,

એ ભાલાઓએ ન વીધ્યા ગિરિના ગઢ :

આજે ફરકયો ત્હાં જહાંગીરનો જયધ્વજ.

રૂપાયોરસે ત્હાં મહેલા છે

વન્દેશ્વરી દેવીના મન્દિરપગથાર.

ત્હાં તો છે જવાલામુખીની આગ,

ફરતા છે લીલમુખ ગિરિદુર્ગો,

ગરૂડના માળા સમા ગગનમાંથી લટકેન્તા.

યક્ષના યજ્ઞમાં દુર્ગા ત્હાં સતી થઈ.

હિમાલય રક્ષતો'તો એ હિમકુમારીને.

મુગલદાઈ આજ હિમાલયને છત્રી.

નૂરજહાન : કૈલાસને છુટ્યો મહારો જહાંગીરશાહ.
 ઉંચામાં ઉંચે ગિરિશિખરે છે
 આજે બાદશાહીનો જયધ્વજ.
 રાયદા ! ઠાલવ ફૂલનું પાત્ર વધામણાંમાં.
 સામન્તજી ! રાજતંબૂએ આવળે :
 ફૂલડાં છે એટલાં મોતી આપીશ.

(પચાસ જાનનાં રાયદા વીર સામન્તને ફૂલ આપે છે. રાદાર
 કુશલ કરી સિધાવે છે)

રાયદા ! બોલાવ કાશ્મીરી કંચનીઓને.
 જહાંગીર : સાચે ! કાંચનમૂર્તિઓ જ છે
 કાશ્મીરનાં રમણીરત્નો તો.

(સૂર્યતેજની જ પડેલી હોય એવી બે રૂપમૂર્તિઓ પધારે છે.
 સંગીતપરિવાર ફૂલછોટવામાં પ્રપાથો સાજ બેઠે છે.)

કંચનીઓ : હો ! સાજન ! ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?

દિલને રમાડે, દષ્ટિ રીઝાવે,
 આત્માને અમૃત પાપ;
 યુગયુગનાં આયુષ્ય સરજે, ને
 વિશ્વ સકલને વ્હાય.

સાજન ! ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?
 ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?
 ગાજન ! ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?

અંગ ત્રિભંગ, વનંગ સરિખડે,
 ફૂલડાં સો વનત્રિવિધાન :

નયન હસે નેહનીતરતાં લટકાં,
દેયાનાં હુલસે હાસ:

સગની ! ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ.
ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ,
સગની ! ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ.

ફલ ઉગ્યું એક દિલને સરોવર
ફેરતું અજળ પરાગ;
પર્યતશિખરે ઉડતો મધુપ ગ્રે:
કપ્પાંથી ભગ્યા અનુરાગ ?

સાગન ! ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?
ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?
સાગન ! ક્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ ?

વીજળી ઉડે, કાંદા મેઘ ઝીલે, ને
ફેફાલે રમભીની પાંખ;
પ્રીતમપ્રિયનાં પ્રારબ્ધ મટે લટકાં
ચાંદમરજની સાગ:

સગની ! ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ.
ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ,
સગની ! ત્યાં છે સૌન્દર્યના દેશ.

જહાંગીર : નૂરજહાનનાં નયનોમાં છે સૌન્દર્યના દેશ;
નૂરજહાનના નૂરપરાગમાં છે સૌન્દર્યના સ્વર્ગ.
નૂરજહાન જહાંગીરનાં ઉરગુલઝારમાં છે
મહારાં સૌન્દર્યના સોભાગ્ય.

સ્વર્ગફલટે વધાવું છું મહારા જહાંગીરને.
 હિમાલયને શિખરે રોપાયો બાદશાહી ત્યથાજ.
 દેહલીનો દરવાજો લોહરગઢ,
 ને સારા હિન્દના દરવાજાની
 દેવડીઓ કાળૂવં કંઠહાર ને ગઝનવી.
 બાદશાહે સર કીધા વાઘના એ વાઠા.
 ત્યાં વિજયધ્વજની પુનઃસ્થાપનાનો
 આજનો આપણો વિજયોત્સવ—

જહાંગીર : એ તો છે જ, સૌન્દર્યપૂતળી !
 અને એથી યે અધિક છે
 આજનો આપણો મહોત્સવ.
 નૂરજહાન—જહાંગીરનો આજ
 જીવનનો જીવનમહોત્સવ છે.
 ભૂલી જા, અય નૂરે જહાન !
 ભૂલી જા સંસારની ચિનગારીઓ અંદી.
 મા લાવશો કાશ્મીરની રમકુળેમાં
 ઢાઈ એ દુન્યવી વાતો.
 એવું જ માનવા દો
 રસોપાસકોને અંદી કે
 હિમાલયનાં શિખરો સમાં આમુખશિખરો યે
 'ઠાવસ્થિર ને ચિરંજીવી છે.
 એ જગત્વાસીઓ ! આ સૌન્દર્યકુલમાં
 જીવો, ને જીવો જગતની પરમ પ્રવા.

નૂરજહાન : બુલબુલ ઉડે છે ખાગમાં, હિઝને સદા ;
તમ મંબુમંબુલ ગીત કંઈ વહળે સદા.

દુન્યવી શોક ને સન્તાપ,
જગતની હારજીવના વાયુ
મા આવશે દેસરનાં આ ઉધાનોમાં,
મા અસડાવશે આ સ્વર્ગકુળેને.

જહાંગીર : આંકાશવિશાળ હિન્દુસ્થાનના
વૈભવસમૃદ્ધ કેટલાક પ્રાન્ત જીત્યો—
ખોયા, ખોયા, ને જીત્યો ;—
પણ એ નૂરે જહાન ! તહને જીત્યો
એ જ મહારી ઝીન્દગીનો દિગ્વિજય.
પૃથ્વીકુળેમાં દેવાંગના સાંપડી મહને,
પછી શા હોય, હૂરઆદી !
સ્વર્ગના થે અલિલાપ મહારે ?

નૂરજહાન : આ દિલ સરોવરનાં જલમાં
ખાદશાહી કિશ્તી તરે છે,
મહારાં દિલસરોવરનાં જલમાં એમ
ખાદશાહની મૂર્તિ તરે છે.
જહાંગીરે આરી જહાનને જીતી,
તો જહાનનું સૂકુંબુખ્ખું નૂરે
જહાંગીરનું જ હોય ને ?

(ખાદશાહને દમ મ્હડે છે.)

જહાંગીર : (દમ લેતાં લેતાં)

આયુષ્યને આરે ઉભાં ઉભાં
નૂંદે જહાન ! લુધાન યવાની
આપણે રમન નથી રમતાં આજ ?

નૂરજહાન : ના, મુજ આયુષ્યમનનતના શહેનશાહ !
જગતનાં પ્રેમીઓ સહુ
લેખનદેશનાં જ વામી છે.
હુનિયાનાં સહુ જહાંગીર-નૂરજહાન
ધાવનવમન્તનાં જ ફૂલડાં છે.
ધાવનનાં અમૃત પીધાં આપણે.
આધા છે હજી આયુષ્યના આવારા.
કાશ્મીરનાં સરોવરો સૂકાતાં નથી :
હિલનાં ઝીંકરો એ, હરિયાવ શાં.
અખંડ જલહિન્ડોલે ડાલે છે.

(સનાહોગે ભરે છે.)

જહાંગીર : એમ થાય છે, નૂર ! કે
તહને સન્મુખ કયાપી ખુદાને પૂજું.

કાસીઓ : જહાનના નૂરને આ જહાંગીર ! કીનીને, હા !
રોપ્યા કીન્દગીના ગમૂવાગ,
ફવાગ, ફવાગ :
પ્રમા કીવનાર્ગ !

(રંગભેરની જલદ્રવાતઓની, નાન્કવિધજૂઈ દિન્દ્રપદઓ જેવી
ધારાઓ વહી રહે છે ; સ્વધારાએક ઉપર દ્રવ્યોનો નારો છે.)

પરમ પ્રજ્ઞા શ્રીલનારાં !
 વિરલાં છે પ્રેમી, જો પ્યારાં !
 જો પ્યારાં ! જો પ્યારાં !
 પ્રજ્ઞા શ્રીલનારાં !

નૃસિંહજીવન : જાવ, છોકરીઓ ! જાવ.
 ઝમીન ઉપર જાવનવાં ફલડાં ફલે છે,
 આસ્માનમાં અજાયબ રંગો ઉડે છે.
 હું મહારા જીગરની જીવનછાંચે છું,
 ત્હમે ત્હમારા જીગરના જીવનઆરે જાવ.
 અમે છીએ એવાં જગત શાદ થાવ.
 જીવનભરના ઉત્સવ ઉજવો,
 રસસૌન્દર્યની અમરવેલ વિશે વિસ્તારો.
 જહાંગીર ને નૃસિંહજીવનની રસજ્યોત
 પ્રગટાવો નરનારનાં ઉરઉરમાં.
 અમારા જીગરમાં ઉડે છે,
 સહુના જીવનમાં એવા કૃપારા ઉડેલે !
 અખંડ તપો જગતનાં રસોપાસકોમાં
 અમારા જીવનજ્યોતસવની પૂર્ણિમાની
 અમૃતમોંઘેરી આ માઝમ રાત.

દાસીઓ : ધન્ય શાહમજનૂત જહાંગીરશાહને,
 ધન્ય જગત્રસિયેલુ નરજીવનને.

જહાંગીર : નરજીવનને જહાંગીરને અમ્મર કીધો.

નૂરજહાન : પરસ્પર અધરામૃત પાઇને
 પરસ્પરને ઇતિહાસમાં અમર દીધાં
 જહાંગીર-નૂરજહાને.

આયમ્યા-અણુઆયમ્યા રહેશે સદા,
 પ્રેમીઓના અમર છે પ્રીતિપાપદાઃ
 સૂર્યને ચન્દ્રીએ દીધા ક્રોધ, તે
 નો ! કરે છે અનન્તને સ્વાંગણુ અદા.

(માતી ગાતી, ને એવારણું લેતી, ને પુખ્તો છાંટતી દાસીએ
 ફૂલોડમાં વેસતી ભય છે. બાદશાહ જહાંગીર ને બાદશાહબેગમ નૂર-
 જહાન, અખડ યાવતની મૂર્તિઓ સરિખરાં, પરસ્પરને કરદિન્દોસે
 હીચકતાં હીચકતા કુજમાંના કમલદિન્દોસા બણી સંચરે છે.

ફૂલના છોટ પાછળથી જામે ફૂલમાં ન દેખાતા હોય એવો ધોમો
 ગીતવનિ રૂરે છે.)

વિરલાં છે પ્રેમી, ઓ પ્યારાં !
 ઓ પ્યારાં ! ઓ પ્યારાં !
 પ્રભા ત્રીલનારાં !

પ્રવેશ છઠ્ઠો

પ્રેમદર્શન

(રાત્રીતીરે સાહચર્યાના મહાજનમાં હીરામેલીની શુદ્ધવત્ની જરિયા-
તની આદરમાંથી જહાંગીરે બાદશાહની કથા છે. રત્નજડી સોનારૂપાની
નીચીએ ફરતા રતનનીવણ કંઈક એવી પ્રકારા ફેરી રહ્યા છે. સ્વેતવસ્ત્ર-
ધારિણી, પ્રેમની પૂજારણ, માણજીભાષેની સજ્જતી સરિખડી, રાદેન-
શાહબાનુ નૂરજહાન કરમાયેલી કમલપાંદડીઓ પડતીડપડતી હોય એવે
પાંચે પધારે છે.)

સારખીઉ રાદેનશાહબાનુ પ્રેમગમ્ભાષિની રત્નેયી વડાડે છે; મહા-
મુખી જરિયાતની આદર ઉપર નિજની કૂલચાદર બિછાવે છે; સોના-
રૂપાનાં જગજગમની મૂલ્યાનિવામાં મૂખ પ્રગટાવી કદમગા પડે છે.)

નૂરજહાન : મહારે દિલદિલાવર બાદશાહ !

હારા શુભરત્નો આલમને રાણુગારતા.

કલ-કરશાહ સારથા હતા.

આજે-અમારા બાદશાહી વિલાસ નથી ત્હારે,

ભાગ્યની શગ્ય કલા આયમ્યા પછી,

પ્રેમની પરમ અવસ્થા હું માણું છું.

તરુણ-સ્વર્ગમાં ચે બહાલા ! સ્વીકારજે
 મનેહસોહામણના આ જીવનગમપોષુ,
 પ્રેમની પૂજારણી આ પ્રેમપૂજા,
 અખંડ છાંટજે તરુણી .
 તહારાં પ્રેમામૃત, મહારા પ્રાણેશ્વર !
 ને લીલી રાખજે સદા આપણી ઉરકુંજો.

(ક્યને ફૂટે વપાવે છે; તણ વાર સીતદો બરે છે; હરેક
 સીતદે તણ-તણ વાર ખાખોતી કરે છે)

(રમજે હરિ ! સૌની દિલની દાલને:
 જુવજે હરિ ! મૌની આનમઆલને.

